

# Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

---

Ročník VI.  
Číslo 2/2011



---

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume VI

# Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

---

Ročník VI.

Číslo 2/2011



---

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume VI

**Redakcia:**

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava

Tel.: 00421 2 624 11 856

E-mail: skvrnda@dec.euba.sk

**Hlavný redaktor:**

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

**Redakčná rada:**

prof. Ing. Vítězoslav Balhar, CSc.

prof. Kiyoshi Kasahara

doc. Milan Kurucz, CSc.

prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.

doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.

Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.

doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.

doc. PhDr. René Pawera, CSc.

doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

**Výkonný redaktor:**

PhDr. Lucia Milošovičová

**Recenzenti:**

prof. Ing. Vítězoslav Balhar, CSc.

Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

**Vydavateľ:**

Vydavateľstvo EKONÓM

**Za obsahovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.**

**Príspevky neprešli jazykovou úpravou.**

**Články prechádzajú recenzným konaním.**

**Registračné číslo: 3622/20**

## Obsah

### State

**Karol R. Sorby** ..... 5  
*Superveľmoci a ukončenie „vojny na vyčerpanie“ medzi Egyptom a Izraelom – Rogersov mierový plán 1968 – 1970*

**Emil Souleimanov, Josef Kraus** ..... 25  
*Postsovetský Ázerbájdžán a militarizace Kaspického moře*

### Diskusia

**Petra Holzerová** ..... 37  
*Politické, socio-ekonomické a kultúrne faktory demokratizácie*

**Lubomír Kováčik** ..... 49  
*Súčasný vývoj štátov BRICS vo svetovej ekonomike*

**Radoslav Ivančík** ..... 64  
*Obrana z pohľadu ekonomickej teórie*

### Informácie

**Paula Puškárová** ..... 78  
*Konvergencia inovačného outputu v EÚ*

**Radoslav Štefančík** ..... 87  
*Stretnutie redaktorov slovenských politologických časopisov*

### Recenzia

**Jan Wanner** ..... 90  
*Karol R. SORBY: Jún 1967. Šesť dní, ktoré zmenili Blízky východ. Bratislava, Slovak Academic Press 2010, (519 s.), ISBN: 978-80-8095-065-1*

## **Superveľmoci a ukončenie „vojny na vyčerpanie“ medzi Egyptom a Izraelom – Rogersov mierový plán 1968 – 1970.<sup>1</sup>**

*Karol R. Sorby*

### **Abstrakt**

*Po vojne v júni 1967 hlavným problém pre Arabov bolo vrátenie území okupovaných Izraelom. Náročky nejednoznačná rezolúcia BR OSN 242 sa stala sporným dokumentom, keďže každá strana zdôrazňovala inú časť rezolúcie. Keď Izraelčania odmietli zásadu "územie za mier" a stiahnutie sa zo všetkých území, arabské štáty v Chartúme sa rozhodli prijať jednotnú pozíciu, nazvanú „úsilie o odstránenie následkov agresie“. Hoci sa dohodli, že nebudú rokovať s Izraelom, očakávali od superveľmocí – USA a ZSSR – že spor vyriešia. USA však chceli zostať v úzadí a čakať, kým sa arabské štáty prihlásia; ved' to ony chceli späť svoje územie a na to im stačilo len podpísať mierovú zmluvu s Izraelom! Na opätovné zaangažovanie Američanov, Egypt zatiahol Izrael do zrážok ponad Suezský prielav (výlučne na vlastnom území), do tzv. „vojny na vyčerpanie“. Štátny department urobil pokus nájsť východisko zo slepej uličky vyhlásením Rogersovho mierového plánu v decembri 1969. Obe strany plán najprv odmietli, ale eskalácia vojny v prvom polroku 1970 a zaangažovanosť superveľmocí zmenili situáciu. V júli 1970 Egypt aj Izrael prijali Rogersov plán.*

*Kľúčové slová: Rezolúcia BR OSN 242, zásada "územie za mier", arabský summit v Chartúme, úsilie o odstránenie následkov agresie, vojna na vyčerpanie, Rogersov mierový plán.*

### **Abstract**

*After the June War of 1967 the issue at stake was the return of territories occupied by Israel. The purposely ambiguous UN Resolution 242 became a controversial issue as each party stressed another part of the resolution. As the Israelis refused the equation "land for peace" and the withdrawal from all territories, the Arab states at Khartoum decided to adopt a unified position. The Arab states agreed to unify efforts to "eliminate the effects of aggression" – not eliminate Israel. Although they pledged not to negotiate with Israel, they*

---

<sup>1</sup>Štúdia bola vypracovaná na FMV EU v rámci projektu VEGA 1/1009/11 Medzikultúrne vzťahy a sociálny kapitál.

*looked to the superpowers – the USA and USSR – to resolve the dispute. However the USA was all too willing to sit back and wait for the Arab states to come around. After all, the Arab states wanted their land back and all they had to do to get it back was to sign peace treaties with Israel. To re-engage the Americans, Egypt engaged Israel in the so-called War of Attrition – artillery duels and aerial dogfights across the Suez Canal (solely within its own occupied territory). The US Department of State made an attempt to break the impasse announcing the Rogers Plan in December 1969. Both sides at first turned down the plan, but the escalation of the war during the first half of 1970 and the threat of superpower involvement may have changed the situation. In July 1970 Egypt and Israel accepted the Rogers Plan.*

*Key words: UN Resolution 242, the principle "land for peace", Arab summit at Khartoum, effort to eliminate the effects of aggression, the War of Attrition, the Rogers peace plan.*

JEL klasifikácia: Z 19.

Izraelu svedčí o morálnej sile egyptského ľudu. Ľudia boli ochotní vydržať úsporné opatrenia, ktoré boli nevyhnutné vzhľadom na rozvrátené hospodárstvo. V júli 1967 Džamāl Abdannāsir využil príležitosť osláv 15. výročia revolúcie a predniesol na Káhirskej univerzite zásadný prejav k národu a bol to prvý verejný prejav po tom čo odstúpil a vrátil sa k moci.<sup>2</sup> Na obvinenia, že príčinou porážky bolo jeho odmietnutie zaútočiť prvý, čím poskytol túto príležitosť Izraelu uviedol, že keby bol Egypt začal vojnu, bol by musel čeliť zásahu USA v prospech Izraela a odsúdeniu zo strany ZSSR, Francúzska a svetovej verejnosti. Porážku pripísal zmätkom vo velení armády, ktoré sa napriek jeho vážnym varovaniam sa nepripravilo náležite na očakávaný izraelský útok. Potom odmietol „vnútený mier“, ktorý znamená vzdať sa. Vyzval Egyptanov, aby si nezúfali a neopúšťali svoje zásady a poukázal na odhodlanie Američanov po útoku na Pearl Harbor, Britov po Dunkirku a uviedol ďalšie príklady nezlomnej vôle.<sup>3</sup> Odmietol vzdať sa záväzku danému palestínskym Arabom keď povedal, že „napriek porážke a napriek okupácii Sinajského polostrova sa nevzdáme práv palestínskeho ľudu“.<sup>4</sup>

---

<sup>2</sup>Prejav prezidenta pri príležitosti 15. výročia revolúcie, 23. júla 1967. In: Abdannāsir, Hudā Džamāl (ed.): *Al-madžmūʿa al-kāmila li-chutab wa tasrīhāt ar-raʿīs Džamāl Abdannāsir*. (Úplná zbierka prejavov a vyhlásení prezidenta Džamāla Abdannāsira). I. diel (od 25. mája 1967 do 3. decembra 1968). Káhira, al-Maktaba al-akādīmija 2005, s. 272-305.

<sup>3</sup>Abdannāsir, Hudā Džamāl (ed.): *Al-madžmūʿa al-kāmila li-chutab wa tasrīhāt ar-raʿīs Džamāl Abdannāsir*. I. diel, s. 293.

<sup>4</sup>Abdannāsir, Hudā Džamāl (ed.): *Al-madžmūʿa al-kāmila li-chutab wa tasrīhāt ar-raʿīs Džamāl Abdannāsir*. I. diel, s. 304.

V priebehu augusta 1967 sa všetky arabské štáty, ZSSR a socialistické štáty snažili dosiahnuť v BR OSN rezolúciu vyváženú a spravodlivú aj pre Arabov. Okrem toho politicky a vojensky podporovali Egypt a jeho armádu v najkritickejších chvíľach, keď sa činnosť Egyptanov a úsilie ich prezidenta a ďalších politických predstaviteľov a vojenských veliteľov koncentrovala na urýchlené vybudovanie predsunutej obrannej línie pri Suezskom prielave.<sup>5</sup>

Vyjasnenie sovietskej pozície hralo rozhodujúcu úlohu v rozhodnutí Džamāla °Abdannāsira súhlasiť so zvolaním konferencie najvyšších arabských predstaviteľov do sudánskeho Chartúmu koncom augusta 1967. Cieľom tejto schôdze bolo vypracovať spoločnú arabskú stratégiu voči Izraelu a Západu.<sup>6</sup> V Chartúme sa Džamāl °Abdannāsir pridal na stranu umiernených, ktorí presadzovali politické riešenie arabsko-izraelského konfliktu. Táto skupina preferovala aj pokračovanie dialógu so Západom a udržiavanie toku ropy. Domnievali sa, že to je rozhodujúce pre arabské záujmy.<sup>7</sup>

Okamžite po vojne sa Džamāl °Abdannāsir urýchlene snažil ukončiť nedorozumenia, ktoré kalili arabsko-sovietske vzťahy, ale po nasledujúce tri roky sa stal mimoriadne závislým od sovietskej pomoci. Hlavnému veliteľovi armády Muhammadovi Fawzīmu povedal, nemá na výber, iba spolupracovať s komunistickým blokom, aby získal zbrane na prebudovanie egyptskej armády.<sup>8</sup> Informoval sovietskych činiteľov, že Egypt je pripravený podpísať akýkoľvek pakt alebo zmluvu, ktorá by organizovala a usmerňovala vzťahy medzi oboma krajinami na trvalejšom základe.<sup>9</sup> Tieto opatrenia pochopiteľne smerovali proti jednému z jeho základných zahraničnopolitických princípov: zachovať nezávislosť Egypta a slobodu manévrovania. Čoraz širšia spolupráca ZSSR s Egyptom a Sýriou zaťahovala arabsko-izraelský konflikt hlbšie do víru súperenia superveľmocí v rámci studenej vojny.

Sovieti sa odvdáčili za egyptskú lojalitu. Pustili sa do nahrádzania stratených egyptských a sýrskych zbraní prostredníctvom mohutného vzdušného mostu. Existujúci status superveľmoci nútil vodcov Kremľa, aby stáli za svojimi regionálnymi klientmi; museli si totiž zachovať tvár a povesť. Od roku 1955 Egypt slúžil ako ústredný bod ZSSR v rozvojovom svete. Džamāl °Abdannāsir nielen otvoril Sovietskemu zväzu brány do arabského sveta, ale sa

<sup>5</sup>FAWZĪ, Muhammad: *Harb at-talāt sanawāt, 1967 – 1970. Mudakkirāt al-farīq awwal Muhammad Fawzī*. (Trojročná vojna, 1967 – 1970. Spomienky generálplukovníka Muhammada Fawzīho). I. diel. Káhira, Dār al-mustaqbal al-°arabī 1984, s. 196-197.

<sup>6</sup>HAMRŮŠ, Ahmad: *Qissat tawrat 23 jūlijū*. (Príbeh revolúcie 23. júla). Vol. V. *Charīf °Abdannāsir*. (Jeseň °Abdannāsira). Káhira, Maktabat Madbūlī 1984, s. 199.

<sup>7</sup>FARĪD, °Abdalmadžīd: *Min mahādir idžīma°āt °Abdannāsir al-°arabīja wa ad-dawlīja*. (Z protokolov arabských a medzinárodných stretnutí °Abdannāsira). Bejrút 1979, s. 52-57.

<sup>8</sup>FAWZĪ, Muhammad. *Harb at-talāt sanawāt, 1967 – 1970*. I. diel, s. 189.

<sup>9</sup>RIAD, Mahmoud. *The Struggle for Peace in the Middle East*, London : Quartet Books, 1981, s. 25; FAWZĪ, Muhammad. *Harb at-talāt sanawāt, 1967 – 1970*. I. diel, s. 189, 194-195; °ABDANNĀSIR, Hudā Džamāl (ed.): *Al-madžmū°a al-kāmila li-chutab wa tasrīhāt ar-ra°īs Džamāl °Abdannāsir*. I. diel, s. 280.

aj staval proti sústredeným čínskym pokusom vylúčiť Moskvu z účasti na konferenciách nezúčastnených krajín. Pre ZSSR, Egypt napriek svojej porážke mal naďalej hrať významnú úlohu v arabskom a rozvojovom svete;<sup>10</sup> jeho prezident mohol byť ešte stále politicky užitočný pre presadzovanie sovietskych globálnych záujmov. Pre sovietsku armádu bol Egypt významný aj strategicky. Jeho námorné zariadenia boli vysoko cenené veliteľmi sovietskej flotily. Podľa egyptského ministra zahraničných vecí, Kremel' už 10. júna 1967 požiadal o vojenské základne v Egypte.<sup>11</sup> Egyptania čakali, že Kremel' aktívnejšie zasiahne v ich prospech, ale kremel'skí realisti museli sledovať širšie horizonty. Sovietska strana plnila svoj sľub, že obnoví zničený egyptský arzenál s výnimkou ofenzívnych zbraní.<sup>12</sup>

V takomto ovzduší sa uskutočnil v Chartúme od 29. augusta 1967 prvý povojnový arabský summit, na ktorom sa – s výnimkou Sýrie – zúčastnili všetky hlavy arabských štátov a ich delegácie a delegácia OOP.<sup>13</sup> Na tejto schôdzi tábora porazených prevládla arabská solidarita, došlo k myšlienkovému zblíženiu názorov a hlavy štátov dospeli k spoločnému rozhodnutiu v arabsko-izraelskom konflikte (čím potvrdili stanovisko a novú politiku prezidenta Džamāla 'Abdannāsira), že nátlak na Izrael, aby sa stiahol z okupovaných území bude možné v najbližšom období vyvíjať iba diplomatickými prostriedkami.<sup>14</sup> Rozhodnutie vymedzilo rámec pre politické riešenia, ktoré chceli Arabi presadiť, t. j. nerokovať s Izraelom, neuznať ho a neuzavrieť s ním mier.<sup>15</sup> Rozhodnutie podporilo plné práva palestínskeho ľudu a poskytnutie ročnej finančnej podpory Egyptu a Jordánsku od ropných štátov: Líbye, Kuvajtu a Saudskej Arábie.<sup>16</sup> Došlo k stretnutiu medzi Egyptom a Saudskou Arábiou o urovnaní jemenského problému a o návrate zvyšku egyptských vojsk z Jemenu do Egypta. Tým sa dosiahlo vyčistenie vzťahov medzi oboma krajinami.<sup>17</sup>

---

<sup>10</sup>GOLAN, Galia: *Soviet Policies in the Middle East. From World War II to Gorbachev*. Cambridge, Cambridge University Press 1990, s. 68.

<sup>11</sup>RIAD, Mahmoud: *The Struggle for Peace in the Middle East*, s. 41.

<sup>12</sup>HEIKAL, Mohamed: *Sphinx and Commissar. The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World*. London, Collins 1978, s. 193.

<sup>13</sup>Zúčastnili sa: Džamāl 'Abdannāsir (Egypt), kráľ Fajsal (Saudská Arábia), kráľ Husajn (Jordánsko), 'Abdarrahmān 'Ārif (Irak), emir Sabāh as-Sālim as-Sabāh (Kuvajt), Charles Hilū (Libanon), 'Abdallāh as-Sallāl (Jemen), emir Hasan ar-Ridā (následník trónu Líbye), Ahmad aš-Šuqajrī (OOP), 'Abdal'azīz Būtaflīqa (Alžírsko v zastúpení prezidenta Hawārīho Būmadjana), Muhammad bin Hajma (premiér Maroka v zastúpení kráľa Hasana II.), al-Bāhī al-Adgām (premiér Tuniska v zastúpení prezidenta al-Habība Bū-Ruqajbu /Burgibu/). In: RIJĀD, Mahmūd: *Mudakkirāt Mahmūd Rijād, 1948 – 1978*. (Spomienky Mahmūda Rijāda). Vol. 1. Káhira, Dār al-mustaqbal al-'arabī 1984, s. 130.

<sup>14</sup>Al-HILŪ, Ibrāhīm: *Harb 5 Huzajrān*. (Vojna 5. júna). Bejrút, Dār al-kātib al-'arabī b.d., s. 89-91.

<sup>15</sup>DAYAN, Moshe: *Story of My Life*. London, Sphere Books Limited 1978, s. 447.

<sup>16</sup>HAMRŮŠ, Ahmad: *Qissat tawrat 23 jūlijū*. Vol. V. *Charīf 'Abdannāsir*, s. 199-203.

<sup>17</sup>BĀDĪB, Sa'īd Muhammad: *As-Sirā' as-sa'ūdī al-misrī hawla al-Jaman aš-šimālī, 1962 – 1970*. (Saudsko-egyptský zápas o severný Jemen). London, Dar al-Saqi 1990, s. 137-138; HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *Harb at-talātīna sana. Al-infidžār 1967*. (Tridsaťročná vojna. Explózia v roku 1967). Káhira, Markaz al-Ahrām 1990, s. 932.



V Chartúme Džamāl ʿAbdannāsir musel dočasne rezignovať na panarabskú revolučnú cestu, prijal zásadu priority práv jednotlivých arabských štátov bez ohľadu na záujmy ľudových más keď sľúbil, že nebude zasahovať do ich vnútorných záležitostí. Jedným škrtnutím zmenil integrálnu a dlho presadzovanú zásadu svojej arabskej politiky, snahu o arabskú jednotu. Táto snaha bola hlavnou príčinou arabskej studenej vojny, ktorá v uplynulých pätnástich rokoch viedla k polarizácii medzarabských vzťahov. Skutočnú arabskú jednotu nebolo možné vytvoriť z nesúrodých komponentov: v arabských monarchiách by boli museli prebehnúť aspoň buržoázne revolúcie. V podmienkach nezlučiteľných spoločenských formácií bola myšlienka jednoty príťažlivá hlavne pre ľudové masy, ale nie pre bohaté vládnuce elity. Tie boli navyše dostatočne ochraňované pred nebezpečenstvom revolučnej zmeny zdola najprv politikou Veľkej Británie a potom politikou USA. Arabská studená vojna bola do značnej miery výsledkom neúnavnej snahy Džamāla ʿAbdannāsira vybudovať pevné zoskupenie arabských štátov so spoločnou a jasne definovanou zahraničnou politikou. Na tento cieľ použil ideológiu arabského nacionalizmu ako heslo proti mnohým arabským vládcam, ktorí boli pevne rozhodnutí nevzdať sa získaných pozícií a nepodriaďiť sa hegemonii Egypta.<sup>18</sup> Egyptský prezident bojoval márný boj, keďže jeho ciele neboli v súlade so záujmami superveľmocí. Ani USA, ani ZSSR nemali záujem na vytvorení jedného veľkého a mocného arabského štátu na Blízkom východe.

Pre všetky tieto dôvody sa v Chartúme egyptský prezident pridal na stranu „umiernených“ síl a na podporu skôr politického ako vojenského riešenia konfliktu. Tento fakt netreba zamieňať s tromi deklaráciami summitu voči Izraelu – „žiadne mier, žiadne rokovania, žiadne uznanie“. Sudánsky premiér Muhammad Mahdžūb zaregistroval, že tri „nie“ boli prijaté ako kompromisný variant namiesto nekompromisného stanoviska OOP. Neskôr Džamāl ʿAbdannāsir, kráľ Husajn a ďalší arabskí činitelia dali jasne najavo verejne aj súkromne, že sú ochotní uzavrieť s Izraelom mier za úplné izraelské stiahnutie sa z arabských území, ktoré okupoval v roku 1967 a za spravodlivé vyriešenie palestínskeho problému.<sup>19</sup> Chartúmske rezolúcie boli skôr strategické ako taktické v tom, že hlásali radikálny posun vo vnútorných i vonkajších vzťahoch arabských štátov. Tento posun bol produktom zmenenej

---

<sup>18</sup>DŽIRDŽIS, Fawwāz: *An-nizām al-iqlīmī al-ʿarabī wa al-quwā al-kubrā*. (Arabský regionálny poriadok a veľmoci). Bejrút, Markaz dirāsāt al-wahda al-ʿarabīja 1997, s. 310.

<sup>19</sup>STEPHENS, Robert: *Nasser. A Political Biography*. London, Allen Lane The Penguin Press 1971, s. 523; MAHGOUB, Mohamed Ahmed: *Democracy on Trial: Reflections on Arab and African Affairs*. London, Andre Deutsch, 1974, s. 146; United Arab republic, No. 41, 2 January 1968, in: *LBJ Files, 1963 – 1969*, kotúč 7 z 8; MUTĀWĪ, Samīr: *Madžmūʿat chutab al-malik Husajn. 25 ʿamm min at-tārīch, 1952 – 1977*. (Zobrané prejavov kráľa Husajna. 25 rokov dejín). Vol. I. London 1978, s. 622; RIAD, Mahmoud: *The Struggle for Peace in the Middle East*, s. 53-56; FARĪD, ʿAbdalmadžīd. *Min mahādīr idžtimaʿāt ʿAbdannāsir al-ʿarabīja wa ad-dawlīja*, s. 92; HAMRŮŠ, Ahmad: *Qissat tawrat 23 jūlijū*. Vol. V. *Charīf ʿAbdannāsir*, s. 235, 244.

psychologickej a politickej nálady a materiálnych podmienok v arabskom svete.<sup>20</sup>

Na medzinárodnej úrovni, rezolúcie Chartúmskej konferencie boli pozoruhodné pre svoju umiernenosť voči západným mocnostiam. Džamāl ʿAbdannāsir netlačil na štáty ťažiace ropu, aby prerušili diplomatické styky s USA a Britániou. Naopak, jeho príspevok bol rozhodujúci pre zrušenie ropného embarga voči USA, Británii a západnému Nemecku.<sup>21</sup> No Lyndon Johnson však ani tak nechcel mať s ním nič spoločné a pokračoval v utužovaní vzťahov s Izraelom. Následkom toho sa Egypt stal ešte závislejšim od vojenskej, hospodárskej a politickej podpory ZSSR. Minister zahraničných vecí Egypta Mahmūd Rijād povedal, že sa cítil zmätený nekonštruktívnou americkou politikou, ktorá hnala Arabov hlbšie do náručia Sovietov.<sup>22</sup> To, že sa Egypt a Sýria spoliehali na ZSSR, bola skôr nevyhnutnosť ako výber. Jednoducho videli, že nemajú žiadnu inú možnosť výberu vzhľadom na neústupnosť Izraela a nepriateľský postoj USA.<sup>23</sup> Výsledkom bola ďalšia polarizácia arabsko-izraelského konfliktu na línii Východ-Západ, čo ešte viac sťažovalo urovnávanie sporu.

Po katastrofálnom debakli arabských armád v roku 1967 chceli Sovieti svojim spojencom vštepiť myšlienku, že akákoľvek vojenská alternatíva je nielen nežiaduca, ale aj neuskutočniteľná. Májová kríza roku 1967, počas ktorej nesprávne sovietske signály o koncentrácii izraelských vojsk zohrali významnú úlohu, presvedčila sovietskych vodcov, že nie je vhodné vysielat' nejasné signály, ktoré miestni spojenci môžu chybné pochopiť a uznať, že v každom požiari na Blízkom východe sa skrýva nebezpečenstvo. To zvyšovalo pre nich riziko priamej zrážky s USA, keď navyše, sa koncom 60. rokov vzťahy medzi USA a ZSSR podstatne zlepšili.<sup>24</sup> Arabsko-izraelský spor nemal mať možnosť narúšať svetový mier tým, že doň zaťahuje supervelmoci. Hoci USA a ZSSR vyzbrojovali svojich spojencov, neželali si, aby sa spor znova zmenil na veľkú konfrontáciu, ktorá by mohla odvieť ich pozornosť od iných regionálnych scén. ZSSR nepristúpil na egyptskú žiadosť uzavrieť takú vojenskú dohodu, aby musel prevziať zodpovednosť za protivzdušnú obranu Egypta.<sup>25</sup> Zatiaľ čo USA zabrdli vo Vietname, ZSSR budoval mosty na Západ v nádeji, že získa hospodárske a politické ústupky. Eskalácia arabsko-izraelského konfliktu by bola ohrozila nový sovietsky prístup, čo vysvetľuje uplatňovanie sovietskeho tlaku na jeho arabských priateľov.

<sup>20</sup>DŽIRDŽIS, Fawwāz: *An-nizām al-iqlīmī al-ʿarabī wa al-quwā al-kubrā*, s. 312.

<sup>21</sup>HAMRŮŠ, Ahmad: *Qissat tawrat 23 jūlijū*. Vol. V. *Charīf ʿAbdannāsir*, s. 203.

<sup>22</sup>RIAD, Mahmoud: *The Struggle for Peace in the Middle East*, s. 77.

<sup>23</sup>KASS, Ilana: *Soviet Involvement in the Middle East: Policy Formulation, 1966 – 1973*. Boulder, Colorado, Westview Press 1978, s. 45.

<sup>24</sup>GLASSMAN, Jon D: *Arms for the Arabs: The Soviet Union and War in the Middle East*. Baltimore and London, Johns Hopkins University Press 1975, s. 60.

<sup>25</sup>GOLAN, Galia: *Soviet Policies in the Middle East. From World War II to Gorbachev*, s. 69.

Iróniou bolo, že Džamāl ʿAbdannāsir a jeho kolegovia strávili vyše desať rokov bojom za presadenie svojej nezávislosti vo svete ovládanom superveľmocami. Egyptský vodca hral rozhodujúcu úlohu pri formovaní hnutia nezúčastnených. Po roku 1967 bola jeho stratégia podmienená jednou konštantou: vrátiť egyptské a arabské územia stratené vo vojne. Všetko ostatné bolo druhoradé; bol ochotný a pripravený zmeniť kurz a prebudovať základné strategické ciele.<sup>26</sup> Náhlivo navrhol podpísť obrannej zmluvy s Kremľom a dovolil sovietskej flotile používať egyptské námorné zariadenia.<sup>27</sup>

Prijatím rezolúcia 242 sa pre Egypt začala nová etapa politickej a diplomatickej činnosti, zameranej na využitie všetkých prostriedkov na dosiahnutie spravodlivého a trvalého urovnania blízkovýchodného problému a vytvorenie medzinárodného ovzdušia, ktoré by bolo Arabom priaznivo naklonené.<sup>28</sup> Prvé obdobie po odmietnutí porážky nazvané „etapa vzdoru“, trvalo od júla 1967 do marca 1968. Počas tohto obdobia sa egyptské ozbrojené sily sústredili na budovanie obranných postavení západne od Suezského prielivu, proti pokračujúcemu nebezpečenstvu, že ho izraelské jednotky prekročia. Obranný plán a nadobudol jasnejšie kontúry spolu s našou vzrastajúcou útočnou schopnosťou, keď dorazili ďalšie dodávky zbraní zo ZSSR.<sup>29</sup> Aj Izrael konsolidoval svoje obranné postavenia využívajúc najnižšie možné stavy jednotiek, aby sa vyhol povolávaniu záložníkov. Izraelský systém „pohyblivej obrany“ bol určený na využívanie najmenších počtov mužov a závisel od rýchlosti a mobility podľa obranných potrieb. Ukázalo sa, že doktrína izraelského velenia, ktoré neprikladalo patričný význam delostrelectvu, bola chybná.<sup>30</sup>

S cieľom zabrániť tomu, aby vojenská situácia na fronte strnula, za situácie keď sa čiastočne obnovila ich útočná sila a posilnili sa obranné postavenia západne od prielivu, egyptské ozbrojené sily prešli v marci 1968 do stavu „aktívnej alebo ofenzívnej obrany“.<sup>31</sup> Dňa 8. septembra 1968 egyptské delostrelectvo simultánne začalo paľbu – od Port Saídu na severe po Suez na juhu – na všetky izraelské pozície na línii frontu na východnej strane prielivu. Paľba trvala niekoľko hodín a spôsobila Izraelu značné straty na živej sile i materiáli.<sup>32</sup> S pokračujúcimi bojmi rástli aj straty, preto izraelské velenie muselo hľadať

<sup>26</sup>DŽIRDŽIS, Fawwāz: An-nizām al-iqlīmī al-ʿarabī wa al-quwā al-kubrā, s. 315.

<sup>27</sup>EI-HUSSINI, Mohrez Mahmoud: Soviet-Egyptian Relations, 1945 – 1985. London, The Macmillan Press Ltd., 1987, s. 175.

<sup>28</sup>RIJĀD, Mahmūd: Muḍakkirāt Mahmūd Rijād, 1948 – 1978. Vol. 1, s. 131-132.

<sup>29</sup>FAWZĪ, Muhammad: Harb at-ṭalāt sanawāt, 1967 – 1970. I. diel, s. 202.

<sup>30</sup>HERZOG, Chaim: *The Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East*. New York, Random House 1982, s. 200.

<sup>31</sup>FAWZĪ, Muhammad: *Harb at-ṭalāt sanawāt, 1967 – 1970*. I. diel, s. 202.

<sup>32</sup>DAYAN, Moshe: *Story of My Life*, s. 449; HERZOG, Chaim: *The Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East*, s. 200.

spôsoby ako chrániť vlastné jednotky pozdĺž prieplavu. To viedlo k budovaniu obrannej reťaze 32 opevnení (oporných bodov), ktoré sa tiahli od Stredozemného mora až po Port Tawfiq a pred nimi bol vybudovaný vysoký pieskový val, aby chránil jednotky a kryl ich pohyby. Táto obranná línia bola pomenovaná podľa vtedajšieho NGŠ Chaima Bar-Leva.<sup>33</sup>

Medzitým egyptské sily ukončili práce na západnom brehu Suezského zálivu a Červeného mora a podnikli viaceré útočné operácie, ktorými chceli Izraelčanov presvedčiť, že za zotrúvanie na Sinaji zaplatia vysokú cenu. Najdôležitejším cieľom egyptského velenia v tom čase bolo pozdvihnúť morálny stav jednotiek a odstrániť psychické komplexy spôsobené porážkou v júni 1967, novými priamymi stretmi s nepriateľom. Pokračovanie v útočnej činnosti prispievalo pozitívne na vnútropolitickú situáciu. Izraelské velenie sa v tejto etape snažilo ochromiť a rozdrobiť egyptskí vojenské úsilie bombardovaním obranných postavení, čo malo znížiť tlak na fronte pozdĺž prieplavu. Táto situácia pokračovala až do februára 1969, keď sa Egypt rozhodol zničiť obrannú líniu, ktorú Izrael vybudoval na východnom brehu prieplavu a zahájil novú etapu intenzívnych zrážok, ktorá sa stala známou pod menom „vojna na vyčerpanie“.<sup>34</sup>

Cieľom Egypta bolo spôsobiť izraelským silám na Sinaji také škody na výzbroji, materiáli a opevneniach – popri stratách na životoch – aby presvedčil Izrael, že jeho zotrúvanie na okupovaných arabských územiach bude preň znamenať veľké straty, so všetkými negatívnymi psychologickými dôsledkami na izraelskú armádu a ľud krajiny. Vážne hospodárske dôsledky na izraelskú spoločnosť malo mať aj udržiavanie vysokého stavu vojsk na Sinaji, ktoré bolo späté s nutnosťou trvalej mobilizácie záloh. Vojna na vyčerpanie – a jej trvanie istý čas – to bol živý politický odkaz celému svetu, že Egypt a ďalšie postihnuté štáty sa nevzdajú okupovaných území a urobia všetko, aby ich oslobodili.<sup>35</sup> Ak to nepôjde politickými prostriedkami, tak silou zbraní.

V januári 1969 nastúpil do úradu nový prezident USA Richard M. Nixon. Následne William Rogers nahradil Deana Ruska vo funkcii ministra zahraničných vecí a Henry Kissinger nahradil Walta Rostowa v Bielom dome ako nový poradca prezidenta pre národnú bezpečnosť, čím sa začala éra Henryho Kissingera. Vo februári 1969 zomrel izraelský premiér Levi Eškol a na jeho miesto nastúpila oveľa bojovnejšia Golda Meirová. Keď porušovanie línie prímeria pozdĺž prieplavu pokračovalo, prezident Nixon 27. januára na tlačovej

<sup>33</sup>BREGMAN, Ahron: *Israel's Wars. A History Since 1947*. London, Routledge 2003, s. 97.

<sup>34</sup>Po anglicky „War of Attrition“, po arabsky „Harb al-istinzāf“. Slovo „istinzāf“ má význam nielen „vyčerpať sa“, ale aj „vykrvácať“. Pozn. K.S.

<sup>35</sup>BROŽ, Ivan: *Arabsko-izraelské války, 1948 – 1973*. Praha, Nakladatelství Epoque 2005, s. 250.

konferencii vyhlásil, že „treba schladiť situáciu na Blízkom východe, pretože pripomína sud pušného prachu a ďalší výbuch by mohol do konfrontácie zatahnúť nukleárne mocnosti“.<sup>36</sup> Izrael však namietal, že má situáciu pod kontrolou, pretože nechce, aby sa USA vzrušovali nad rizikami možnosti novej explózie v regióne a tlačili na prijímanie ústupkov.<sup>37</sup> Preto Izraelčania bagatelizovali boje na línii prímeria a bagatelizovali svoje straty.

Vojna na vyčerpanie sa oficiálne začala v marci 1969 a skončila sa prijatím mierovej iniciatívy ministra zahraničných vecí USA Williama Rogersa v júli 1970. Vážne zrážky vypukli 8. marca 1969, krátko po dokončení Bar-Levovej línie napriek tomu, že NGŠ generál Bar-Lev varoval Egypťanov, že Izrael tvrdo odpovie keď budú pokračovať v ostrelovaní. V ten deň egyptské delostrelectvo spustilo sústredenú paľbu na opevnenia Izraelčanov a ich postavenia na východnom brehu priepľavu. Paľba trvala asi päť hodín, počas ktorých egyptské sily zničili časť izraelských pozícií a čiastočne ochromili izraelské delostrelectvo.<sup>38</sup> Nasledujúce ráno, 9. marca, náčelník generálneho štábu egyptskej armády, generálporučík °Abdalmun°im Rijād odcestoval na front, aby sa oboznámil s výsledkom bojov predošlého dňa a aby svojou prítomnosťou povzbudil vojakov. Na fronte severne od mesta Ismā°ilja ho sprevádzal veliteľ 2. armády, generálmajor °Adlī Hasan Sa°id. Počas inšpekčnej cesty boli obaja zasiahnutí granátom izraelského delostrelectva, pričom NGŠ svojim zraneniam počas prevozu do nemocnice podľahol.<sup>39</sup>

Smrť °Abdalmun°ima Rijāda, ktorý bol uznávaným veliteľom a stratégom, bola pre egyptskú armádu veľkou stratou.<sup>40</sup> Na jeho miesto bol vymenovaný generálmajor Ahmad Ismā°il °Alī. Oficiálny hovorca ZAR Muhammad Hasan az-Zajjāt 12. marca vyhlásil, že Egypt sa necíti viazaný podmienkami prímeria a zopakoval slová ministra zahraničných vecí Mahmūda Rijāda, ktorý zdôraznil, že „Prímerie sa nesmie využívať na legalizáciu agresie“. Izrael z toho usúdil, že Egypt sa chystá na prekročenie priepľavu a operáciu na navrátenie Sinajského polostrova. To však vo Washingtone nepovažovali za príliš pravdepodobnú možnosť, vzhľadom na vojenskú prevahu Izraela. Vedúci Sekcie amerických záujmov v Káhire, Donald Bergus navštívil 20. marca Hasana Sabrīho al-Chūlīho, aby oznámil

---

<sup>36</sup>PARKER, Richard B.: *Politics of Miscalculation in the Middle East*. Bloomington, Indiana University Press 1993, s. 135.

<sup>37</sup>RABIN, Yitzhak: *The Rabin Memoirs*. Berkeley, Los Angeles, University of California Press 1996, s. 143.

<sup>38</sup>WANNER, Jan: *Krvavý Jom Kippur. Čtvrtá a pátá arabsko-izraelská válka ve světové politice*. Praha, Nakladatelství Libri 2002, s.49-50.

<sup>39</sup>EL-GAMASY, Mohamed Abdel Ghani: *The October War. Memoirs of Field Marshal El-Gamasy of Egypt*. Káhira, The American University in Cairo Press 1993, s. 108.

<sup>40</sup>KORN, David A.: *Stalemate. The War of Attrition and Great Power Diplomacy in the Middle East, 1967 – 1970*. Boulder; San Francisco, Westview Press 1992, s. 108.

znepokojenie USA nad vyhláseniami az-Zajjāta.<sup>41</sup> Vojska na vyčerpanie sa stupňovala a menšie egyptské bojové skupiny bežne prechádzali na druhý breh priepľavu. Nájazdy a útoky zo zálohy sa množili a boli čoraz intenzívnejšie a paľba pokračovala nezmenšenou mierou. Boje, ktoré sa spočiatku obmedzovali na zónu Suezského priepľavu sa postupne rozširovali aj na oblasť Červeného mora.<sup>42</sup> Vojenská situácia sa deň za dňom menila a obe strany žili v trvalom stave bojového nasadenia. Úspechy egyptských vojsk dosahované napriek tvrdým izraelským úderom a zvyšujúce sa straty prinútili Izraelčanov, aby v lete 1969 prehodnotili svoju vojenskú stratégiu.<sup>43</sup>

Izraelské velenie na to, aby bolo schopné znova prevziať iniciatívu muselo nájsť účinný spôsob na zastavenie stúpajúcej efektivity egyptských síl, aby. Rozhodlo sa preto radikálne rozšíriť vojenské operácie využitím svojho letectva, čo mala byť odvetá na vyčerpanie Egypta, zasahovaním jeho vojenských aj civilných cieľov nielen v oblasti frontu ale aj v egyptskom vnútrozemí.<sup>44</sup> Podľa zmeny spôsobu boja sa zdá, že izraelské velenie si vytýčilo strategický cieľ rozložiť egyptskú vojenskú mašinériu a paralyzovať ju, rovnako ako vyvíjať psychologický tlak na egyptský ľud, aby sa oslabil domáci front a spôsobil jeho zrútenie.<sup>45</sup> Izraelské letectvo si zvolilo nálety na vybrané ciele v rozsiahlej leteckej vojne trvajúcej dlhšie obdobie. Tento spôsob vyhovoval Izraelu najlepšie, lebo vlastnil francúzske stíhacie bombardéry *Mystère* a *Mirage* a od marca 1969 začali prichádzať modernejšie americké *Skyhawk* v rámci dodávky 28 kusov. USA tiež sľúbili Izraelu, že od septembra 1969 začne s dodávkami najnovších stíhacích bombardérov *Phantom F-4* a koncom mesiaca už mali v Izraeli tucet týchto lietadiel.<sup>46</sup>

Situácia na fronte od 20. júla 1969 sa zmenila tak, že izraelské letectvo začalo zasahovať egyptské pozície západne od priepľavu, pričom sa sústreďovali na palebné postavenia delostrelectva a protiletadlových rakiet, čomu Egyptania nedokázali zabrániť. Až do konca roku 1969 pokračovali zrážky využívajúce všetky zbrane pozemných jednotiek, ktoré boli k dispozícii s prerušovanými leteckými bitkami a stálymi vzdušnými náletmi na vojenské ciele na oboch stranách. Ozbrojené výpady sa stupňovali, pričom na presun vojakov sa využívali prostriedky všetkého druhu. Počet mŕtvych a ranených na oboch stranách rástol

---

<sup>41</sup>PARKER, Richard B.: *Politics of Miscalculation in the Middle East*, s. 135.

<sup>42</sup>DAYAN, Moshe: *Story of My Life*, s. 451-452.

<sup>43</sup>BREGMAN, Ahron: *Israel's Wars. A History Since 1947*, s. 98-99.

<sup>44</sup>HERZOG, Chaim: *The Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East*, s. 210.

<sup>45</sup>HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *At-Tarīq ilā Ramadān*. (Cesta k Ramadānu /t. j. k vojne v októbri 1973/). Bejrút, Dār an-nahār li-n-našr 1975, s. 80.

<sup>46</sup>HELLEBRAND, Karel a Vladislav RADINA: *Izraelské letectvo*. Cheb, Svět křídla, 1994, s. 147.

každým dňom.<sup>47</sup>

S neustávajúcimi krvavými bojmi a po nasadení letectva, sa spustili medzinárodné politické snahy o riešenie blízkovýchodného problému. Bolo jasné, že postoje zaujaté Spojenými štátmi a ZSSR boli ovplyvnené vývojom na suezskom fronte. Izraelský veľvyslanec v USA Jitzhak Rabin oznamoval 19. septembra 1969 do ústredia, že ZSSR nie je ochotný robiť ústupky, aby sa dosiahla dohoda s USA o blízkovýchodnom probléme. Pokračujúce izraelské vojenské operácie vrátane náletov môžu oslabiť pozíciu prezidenta Džamāla 'Abdannāsira a to by následne oslabilo aj sovietske postavenie v regióne. Naznačoval, že USA majú záujem na stupňovaní izraelskej vojenskej aktivity s cieľom otriasť postavením egyptského prezidenta, pričom sú pripravené poskytnúť Izraelu ďalšie zbrane.<sup>48</sup>

Proces eskalácie konfliktu bol sprevádzaný radom diplomatických krokov, ktoré vzišli z dvoch kôl rokovaní, ktoré sa začali za Nixonovej administratívy. Jedno na úrovni „veľkej štvorky“ a ďalšie na úrovni supervelmocí. Prvé nevedlo nikam a druhé sa odohrávalo medzi Josephom Siscoom zo *Štátneho departmentu* a sovietskym veľvyslancom vo Washingtone Anatolijom Dobryninom. Toto bolo významnejšie ako rokovanie štvorky a predčasný Rogersov plán z 28. októbra 1969 vychádzal práve z nich.<sup>49</sup> Práve v ten deň dal Sisco Dobryninovi úplný text amerického plánu, ktorý vyzýval na nepriame rokovania podľa vzoru aký bol použitý pri rokovaní na Rodose v roku 1949. Plán tiež vyzýval Izrael na stiahnutie sa zo Sinajského polostrova za dohodu podpísanú oboma stranami, ktorá by ukončila vojnový stav a za dohodu o demilitarizovaných zónach a návrate stotisíc palestínskych utečencov do Izraela v priebehu 10 rokov.<sup>50</sup> Izraelčania to nazvali katastrofou a odmietli ho okamžite po tom, ako sa s ním zoznámili.

Rogersov plán bol poctivou snahou nájsť taký návrh, ktorý by prijala egyptská aj izraelská strana, ale kvôli realizmu bol taký rozriedený, že ani jedna strana ho nepovažovala za dostatočný, aj keď sa zdalo, že je viac naklonený Arabom. Navyše, Izraelčania v pláne videli americko-sovietsky pokus dosiahnuť také urovnanie, ktoré by Izrael prinútilo stiahnuť sa bez jasného arabského záväzku uzavrieť mier a podkopal by postavenie Izraela na hraniciach, čím by dvojstranné rokovania stratili zmysel.<sup>51</sup> A to ešte nehovorili o návrhu povoliť návrat stotisíc utečencov, čo bolo pre Izrael nočnou morou. Egyptčania, ktorí sa

<sup>47</sup>BREGMAN, Ahron: *Israel's Wars. A History Since 1947*, s. 99.

<sup>48</sup>RABIN, Yitzhak: *The Rabin Memoirs*. Berkeley, s. 118-119.

<sup>49</sup>QUANDT, William B.: *Decade of Decisions. American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967 – 1976*. Berkeley, University of California Press 1977, s. 67.

<sup>50</sup>Plný text Rogersovho plánu možno nájsť na adrese: [www.brookings.edu/press/appendix/peace\\_process.htm](http://www.brookings.edu/press/appendix/peace_process.htm).

<sup>51</sup>KISSINGER, Henry: *The White House Years*. New York, Little, Brown 1979, s. 376.

považovali za obeť agresie, ho odmietli ako pokus vytýčiť neprijateľné podmienky na izraelské stiahnutie. Sovieti podporili egyptské stanovisko.

Za tejto situácie v Izraeli začali otvorene hovoriť o rozpade americkej pozície, ktorá smerovala od „nevylúčenia“ úplného stiahnutia zo Sinaja k bezvýhradnému súhlasu s ním v Rogersovom pláne. Izrael cítil, že tento rozpad sa uskutočnil počas návštevy Goldy Meirovej do USA na prelome septembra a októbra 1969. Jitzhak Rabin navrhoval zastaviť tento rozpad stupňovaním bombardovania Egypta keď písal domov, že „Vôľa (USA) dodať nám zbrane závisí viacej od zvýšenia našej vojenskej činnosti proti Egyptu ako od jeho redukcie“.<sup>52</sup> Po ďalších rozhovoroch vo Washingtone Jitzhak Rabin navrhol podniknúť nálety do egyptského vnútrozemia. Podľa neho „iba toto donúti Egyptanov zastaviť boje. Navyše, zasadenie tvrdého úderu Džamālovi ‘Abdannāeirovi pomôže vylepšiť americké postavenie v regióne, a tým blokať jeho ústupčivosť pri rokovaní so Sovietmi“.<sup>53</sup>

Keď bol 9. decembra 1969 Rogersov plán zverejnený, Izrael dôrazne protestoval a Rabin bol splnomocnený, aby v USA spustil verejnú kampaň proti nemu. Energicky sa pustil do práce a 5. januára 1970 znova navrhol svojmu ústrediu, aby Izrael zvýšil vojenský tlak na Egypt, pričom sa ukazuje, že tentoraz mal úspech.<sup>54</sup> Iné zdroje hovoria, že myšlienka náletov do egyptského vnútrozemia skrsla vo vojenských kruhoch, inicioval ju Ezer Weizman. A tak 7. januára 1970 Izrael otvoril novú kapitolu svojho boja s Egyptom a s Arabmi. Spustil ťažké nálety na ciele v husto obývanej nílскеj delte, pričom spôsobil ťažké straty nielen vo vojenskej, ale aj civilnej sfére. Tento spôsob boja mal priniesť vojnu Egyptanom do ich domovov, keďže boli ďaleko od udalostí odohrávajúcich sa pozdĺž priplavu.<sup>55</sup> Mal aj vyvinúť tlak na prezidenta, prípadne spôsobiť jeho zvrhnutie tým, že bude pre neho nemožné pristúpiť na kompromisné urovnanie, ktoré si neželal ani Izrael a odstrániť každú možnosť na zblíženie Egypta s USA.

Tak Izraelčania ako aj Arabi chápali pokračovanie v dodávkach stíhacích bombardérov *Phantom* za dôkaz, že USA podporujú nálety, lebo tieto lietadlá bombardovali egyptské vnútrozemie a mali zásadný význam pre stratégiu hĺbkových útokov.<sup>56</sup> Izraelčania verejne nehovorili, že ich cieľom je zvrhnutie Džamāla ‘Abdannāeira, ale súkromné poznámky izraelských politikov naznačovali opak. Dúfali tiež, že ich vojenské úspechy

<sup>52</sup>RABIN, Yitzhak: *The Rabin Memoirs*, s. 151-152.

<sup>53</sup>RABIN, Yitzhak: *The Rabin Memoirs*, s. 157.

<sup>54</sup>RABIN, Yitzhak: *The Rabin Memoirs*, s. 165.

<sup>55</sup>BAR-SIMAN-TOV, Yaacov: *The Israeli-Egyptian War of Attrition 1969 – 1970*. New York, Columbia University Press, 1980, s. 118.

<sup>56</sup>HACKE, Christian: *Amerikanische Nahost-Politik. Kontinuität und Wandel von Nixon bis Reagan*. München-Wien 1985, s. 24.



„zbavia USA nutnosti ustúpiť sovietsko-egyptskému tlaku na presadenie politického riešenia na prospech Egypta“.<sup>57</sup> Izraelské vedenie tiež dúfalo, že bombardovanie zastaví vojnu na vyčerpanie, ale to sa nestalo napriek tomu, že celkové straty v januári a februári boli vyššie ako v predošlých dvoch mesiacoch.<sup>58</sup>

Rok 1969 sa chýlil ku koncu a egyptské ozbrojené sily boli stále vystavené izraelským leteckým úderom, ktoré sa začali v júli 1969. Egypt sa stal zraniteľnejším na nálety v hĺbke vlastného územia po tom, čo boli poškodené a zničené zariadenia protileteckej obrany pri prieplave. Egyptské letectvo ešte neukončilo svoju prestavbu a nebolo vybavené takými modernými lietadlami, aké mal Izrael. ZSSR stále odmietal dodať Egyptu ofenzívne zbrane, a preto nemal žiadne stíhačky ani bombardéry, ktoré by mohli doletieť na východ Sinajského polostrova, nieto do Izraela a Izraelčania to vedeli.<sup>59</sup> Zvýšený rozsah bojovej činnosti egyptskej armády v roku 1969 Izrael dokázal zniesť, pričom sám rozpútal leteckú vojnu, na ktorú Egypt nemal účinnú protizbraň. Už začiatkom decembra Egypt žiadal ZSSR o moderné vybavenie na zabezpečenie vzdušného krytia, pretože dodávky sovietskych lietadiel neboli vyvážené dostatkom a úrovňou výcviku egyptských letcov. Izrael bol presvedčený, že jeho letecká vojna zmarila plány Egypta na to, aby sa v lete pokúsil o rozsiahlejšie prekročenie prieplavu a dala Egyptu dostatočnú príučku čo znamená „vyčerpanie“.<sup>60</sup>

K významnému posunu vo vojne na vyčerpanie došlo 7. januára 1970, keď Izrael začal bombardovať vojenské a civilné ciele v hĺbke územia. Izraelské lietadlá sa približovali k svojim cieľom v malých výškach, čím neutralizovali protiletadlové rakety. Bolo to v čase keď egyptské letectvo nedokázalo zabrániť izraelským lietadlám, aby dosiahli svoj cieľ alebo zničiť ich, keď ho už dosiahli.<sup>61</sup> Prezident dospel k záveru, že je nevyhnutné vyvinúť tlak na ZSSR, aby pomohol prekonať chronické nedostatky vo výzbroji protivzdušnej obrany, najmä rakiet, zvýšiť počet pilotov a získať modernejšie lietadlá.<sup>62</sup>

Prezident Džamāl ʿAbdannāsir odletel 22. januára do Moskvy a zostal tam do 25. januára. Jeho stretnutie s Leonidom Iljičom Brežnevom malo mimoriadny význam tak na lokálnej ako aj na medzinárodnej úrovni. Tam vysvetlil sovietskemu vedeniu, že Izraelu sa nepodarilo v roku 1967 poraziť Egypt a teraz sa o to pokúša demoralizáciou domáceho frontu. Ak ZSSR neposkytne potrebné prostriedky, aby sa Egypt mohol účinne brániť proti týmto

<sup>57</sup>BAR-SIMAN-TOV, Yaacov: *The Israeli-Egyptian War of Attrition 1969 – 1970*, s. 121.

<sup>58</sup>BAR-SIMAN-TOV, Yaacov: *The Israeli-Egyptian War of Attrition 1969 – 1970*, s. 171.

<sup>59</sup>EL-GAMASY, Mohamed Abdel Ghani: *The October War*, s. 114.

<sup>60</sup>PARKER, Richard B.: *Politics of Miscalculation in the Middle East*, s. 138.

<sup>61</sup>HELLEBRAND a RADINA: *Izraelské letectvo*, s. 156.

<sup>62</sup>EL-GAMASY, Mohamed Abdel Ghani: *The October War*, s. 113.

náletom, nebude mať inú možnosť ako odstúpiť. „My nežiadame od Vás, aby ste za nás bojovali, my si chceme udržať nezávislosť. Ako vidím, vy nie ste ochotní pomôcť nám rovnakým spôsobom ako Amerika pomáha Izraelu. To znamená, že mám len jednu možnosť: vrátim sa do Egypta a poviem ľuďom pravdu. Potom im poviem, že nastal čas, aby som odstúpil a odovzdal moc nejakému proamerickému prezidentovi“.<sup>63</sup> V egyptskej delegácii bol aj minister obrany, generál Muhammad Fawzī, ktorý vysvetľoval situáciu na fronte pozdĺž priepľavu po nasadení izraelského letectva.<sup>64</sup> Počas rokovaní, ktoré prebiehali 25. januára L. I. Brežnev vyhlásil, že ÚV KSSZ a Najvyšší soviety schválili egyptské požiadavky a dodal, že to bude po prvý raz od druhej svetovej vojny, čo sovietsky vojak opustil ZSSR, aby išiel pomôcť spriatelenej krajine.

Rozhodnutie ZSSR vyslať jednotky do Egypta bolo významné rozhodnutie a vážna zmena v jeho politike voči USA na Blízkom východe. Bolo to jednoznačné vojenské gesto politicky posilniť Egypt. Rozhodnutie Egypta požiadať o sovietske zbrane spolu so sovietskym vojenským personálom bolo tiež významným rozhodnutím a vážnym novým smerovaním. Egypt sa tým stal oveľa závislejším od ZSSR tak vojensky ako aj politicky.<sup>65</sup> S príchodom sovietskych jednotiek, ktoré Egyptania nazvali „priateľské sily“ ZSSR získal dôležitú prítomnosť v Egypte. Sovietski poradcovia pomáhali na všetkých úrovniach vojenskej činnosti od ministerstva obrany po bojové jednotky. „Priateľské sily“ spoločne s egyptskými raketovými jednotkami a leteckými brigádami sa zúčastňovali na protivzdušnej obrane krajiny. Sovietske lode využívali vojenské zariadenia v egyptských prístavoch, najmä v Port Saíde a v Alexandrii. Niektoré sovietske lietadlá boli umiestnené na viacerých egyptských letiskách kvôli operáciám strategického prieskumu. Iné boli umiestnené hlboko v egyptskom vnútrozemí, ďaleko od frontovej zóny pri priepľave. Za celú protivzdušnú obranu však nieslo zodpovednosť egyptské velenie protivzdušnej obrany.<sup>66</sup>

Vo Washingtone očakávali, že Džamāl ʿAbdunnāʿir pôjde do ZSSR žiadať pomoc. O jeho ceste sa aj rýchlo dozvedeli, ale nepoznali obsah rozhovorov a sovietske prísluby. Problém sa týkal rovnako personálu ako výzbroje a Sovieti nemali veľa možností okamžite ovplyvniť situáciu, pokiaľ by neposlali vlastných pilotov do boja proti izraelským. To americkí odborníci považovali za príliš riskantný krok pre ZSSR a podľa predošlých

<sup>63</sup>HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *At-Tarīq ilā Ramadān*, s. 84.

<sup>64</sup>KORN, David A: *Stalemate*, s. 189.

<sup>65</sup>AL-CHATĪB, ʿUmar: *Misr wa al-harb maʿa Isrāʿīl, 1952 – 1973*. (Egypt a vojna s Izraelom, 1952 – 1973). Bagdad, Dār al-hurrīja li-t-tibāʿa 1977, s.152.

<sup>66</sup>EL-GAMASY, Mohamed Abdel Ghani: *The October War*, s. 117-118.

skúseností očakávali, že Sovietsi pošlú výzbroj, ale nie vojakov.<sup>67</sup>

Návšteva prezidenta Džamāla ʿAbdannāsira v Moskve v januári 1970 bola nepochybne zlomovým bodom v konflikte medzi Egyptom a Izraelom. Sovietska vojenská podpora prišla v čase, keď sa Egypt ocitol v kritickej vojenskej situácii následkom izraelskej leteckej vojny. Dosiahnuť takú dohodu nebolo ľahké: pre Egypt nebolo ľahké prijať isté nové podmienky a ani pre ZSSR nebolo ľahké pristúpiť na taký krok, ak vezmeme do úvahy jeho možné dopady a následky.<sup>68</sup> V čase, keď sa rozbiehala táto akcia, predseda Rady ministrov ZSSR Alexej Kosygin poslal 31. januára 1970 prezidentovi USA Richardovi Nixonovi ostrú nótu požadujúcu, aby Spojené štáty zastavili izraelské letecké bombardovanie Egypta. Sovietsky premiér činil Izrael a USA zodpovednými za boje pozdĺž prielivu a nálety na egyptské vnútrozemie. Naznačil tiež, že ak Izrael bude pokračovať v hĺbkových náletoch do Egypta, ZSSR môže vybaviť Egypt modernejšími zbraňami.<sup>69</sup>

Richard Nixon v odpovedi odmietol sovietsku interpretáciu a zodpovednosť za vojenskú eskaláciu presunul na Egypt, ktorý rozpútal vojnu na vyčerpanie, čím porušil prímerie. V súvislosti s dodávkami moderných zbraní pre Egypt, *Štátny Department* informoval ministra zahraničných vecí ZSSR, Andreja Andrejeviča Gromyka, že „USA sú pripravené hľadať porozumenie vo veci obojstranného prímeria a uskutočniť rokovania so ZSSR o obmedzení pretekov v zbrojení na Blízkom východe. Avšak ak ZSSR spustí eskaláciu dodávkami ultramoderných zbraní arabským krajinám, Američania budú nútení prehodnotiť svoju zbrojnú politiku voči Izraelu“.<sup>70</sup> USA aj Izrael interpretovali rezolúciu BR OSN 242 len ako „zásady pre ďalšie rokovania“. Prezident Richard Nixon vo vyhlásení v januári 1970 uviedol, že mier môže byť dosiahnutý iba na základe dohody medzi stranami, ktorá môže vzísť len z dvojstranných rokovaní.<sup>71</sup> Vo veci izraelských leteckých náletov USA poslali 22. februára do Egypta správu, v ktorej vyjadrili obavy a poľutovanie nad obeťami. Odporúčali Egyptu, aby sa vrátil k prímeriu definovanému v rezolúcii 242, pričom toto prímerie sa nemusí spájať s izraelským stiahnutím sa. Ak prímerie nebude prijaté, tak izraelské nálety do egyptského vnútrozemia budú pokračovať v ešte väčšom rozsahu a zahrnú aj hospodárske ciele. To bola otvorená hrozba a nečakaný vývoj na strane americkej administratívy.<sup>72</sup> Z toho vidno, že USA podporovali izraelské nálety do egyptského vnútrozemia, aby prinútili Egypt

<sup>67</sup>PARKER, Richard B.: *Politics of Miscalculation in the Middle East*, s. 143-134.

<sup>68</sup>GOLAN, Galia: *Soviet Policies in the Middle East. From World War II to Gorbachev*, s. 73.

<sup>69</sup>Cit. in: PARKER, Richard B.: *Politics of Miscalculation in the Middle East*, s. 145.

<sup>70</sup>KISSINGER, Henry: *White House Years*, s. 561; RABIN, Yitzhak: *The Rabin Memoirs*, s. 130.

<sup>71</sup>KORN, David A.: *Stalemate*, s. 191.

<sup>72</sup>RIJĀD, Mahmūd: *Mudakkirāt Mahmūd Rijād, 1948 – 1978*. Vol. 1, s. 236-237.

zastaviť vojnu na vyčerpanie.

Na inštaláciu nového obranného systému zo ZSSR bolo nutné vykonať zvláštne stavebné práce, ktoré museli prebiehať vo dne v noci za stálych izraelských leteckých útokov, aby sa stihol dohodnutý termín. Všetky egyptské stavebné firmy spolupracovali s jednotkami ženijného vojska, ktorým velil generálmajor Džamāl Muhammad ʿAlī.<sup>73</sup> Izraelčania sústredili všetku silu svojho letectva, aby zabránili Egyptanom pripraviť obranné zariadenia a postavenia pre nové rakety v oblasti priepľavu, zatiaľ čo egyptská protiletecká obrana mobilizovala všetky dostupné protiletadlové delá, aby zabezpečila pokračovanie výstavby. Táto operácia si vyžiadala vysoké straty na ľudských životoch, tak vojenských ako aj civilných a bola dokončená za nesmierne ťažkých podmienok. Izraelské lietadlá útočili na stavby s cieľom zničiť ich alebo aspoň čo najviac poškodiť. No len čo sa nálety skončili, práca pokračovala vo dne v noci pod ochranou protiletadlových diel a lietadiel MiG.<sup>74</sup> Výstavba zariadení pre umiestnenie batérií protiletadlových rakiet sa stala v Egypte vecou národnej cti, skúšky vôle a sebaobetovania. Objem ženijných prác vykonaných v oblasti medzi Káhirou a priepľavom bol obrovský, a podarilo sa ho dokončiť za 40 dní.

Izraelské nálety na vojenské a civilné ciele uskutočňované americkými lietadlami *Skyhawk* a *Phantom* sa sústreďovali na vojenské ciele v okolí Káhiry a na viaceré mestá v delte Nílu.<sup>75</sup> Cieľom náletov bolo dostať egyptský ľud pod silný psychologický tlak, a tak oslabiť egyptské politické vedenie a prinútiť ho zastaviť vojnu na vyčerpanie. Nálety niesli skryté posolstvo, že pokiaľ egyptské ozbrojené sily nedokážu rozoznať zbytočnosť bojovať, nálety to jasne ukážu egyptskému ľudu. Ministerská predsedníčka Izraela, Golda Meirová 13. marca bez obalu povedala, že pokiaľ Džamāl ʿAbdannāsir zostane vo funkcii, nevidí možnosť na mierovú dohodu. Preto sa najskôr treba zbaviť jeho a potom režimu, ktorý predstavuje.<sup>76</sup> Izraelská armáda chcela dokázať, že egyptské sily nie sú schopné chrániť svoju krajinu a robila všetko, aby im zabránila vybudovať základne pre batérie protiletadlových rakiet pozdĺž priepľavu. Pozemné vojská mali naďalej zostať vystavené neobmedzeným vzdušným útokom. Tieto vyhlásenia a akcie však ešte zvýšili odhodlanie Egyptanov pokračovať v boji.

„Priateľské sily“ prišli v stanovenom čase a zaujali určené pozície vo vnútri krajiny. Egyptské obranné sily zaujali postavenia na západnom brehu priepľavu, na ktoré izraelskí letci stále útočili. K zmene došlo 18. apríla 1970, keď izraelskí piloti zachytili rádiovú

<sup>73</sup>EL-GAMASY, Mohamed Abdel Ghani: *The October War*, s. 119.

<sup>74</sup>EI-HUSSINI, Mohrez Mahmoud: *Soviet-Egyptian Relations, 1945 – 1985*, s. 186.

<sup>75</sup>RIAD, Mahmoud: *The Struggle for Peace in the Middle East*, s. 105.

<sup>76</sup>SHLAIM, Avi: *The Iron Wall. Israel and the Arab World*. London, Penguin Books 2001, s. 293.

komunikáciu medzi pilotmi egyptských lietadiel letiacich nad krajinou a zistili, že v nich sedia sovietski piloti. Od toho dňa izraelské nálety prestali.<sup>77</sup> Ráno 30. júna 1970 izraelských pilotov prekvapila raketová paľba egyptskej protiletectvej obrany, takže utrpeli neočakávané straty. Velenie letectva v záchvate hnevu vyslalo druhú vlnu lietadiel, aby prenikli a zničili obrannú líniu. Výsledkom boli ďalšie straty lietadiel typu *Phantom* a *Skyhawk*, čo rast bojovej morálky egyptských vojakov.<sup>78</sup>

Eskalácia vojny na vyčerpanie, zvýšená sovietska prítomnosť v Egypte a vývoj v regióne po príchode sovietskych síl vytvorili súbor faktorov, ktoré politika USA nemohla prehliadať. Egyptské rozhodnutie pokračovať v boji a odmietnutie izraelsko-amerického názoru o potrebe viesť priame rokovania, išli ruka v ruke s rastúcimi protiamerickými náladami v arabskom svete. USA došli k záveru, že treba obmedziť eskaláciu bojov presadením nejakej iniciatívy na zastavenie paľby.<sup>79</sup> Na stretnutí s izraelským ministrom zahraničných vecí Abba Ebanom, na ktorom sa zúčastnil aj izraelský veľvyslanec v USA Jitzhak Rabin a asistent ministra zahraničných vecí USA Joseph Sisco, prezident Richard Nixon povedal: „Budeme vás podporovať vojensky, ale nedovolíme nekonečnú eskaláciu bojov. Musíme prijať politické riešenie“.<sup>80</sup>

William Rogers 25. júna 1970 opätovne vystúpil na tlačovej konferencii s mierovou iniciatívou, v ktorej obe strany vyzval na uzavretie prímeria v trvaní 90 dní a obnovenie misie Gunnara Jarringa na implementáciu rezolúcie BR OSN 242.<sup>81</sup> Tentokrát Egypt aj Izrael iniciatívu prijali. Deväťdesiatdenné prímerie malo vstúpiť do platnosti od polnoci 8. augusta 1970 izraelského času (o jednej po polnoci káhirskeho času). Dohoda ustanovila, že žiadna zo strán nezmení svoje vojenské postavenia v oblasti rozprestierajúcej sa 50 km na východ a na západ od priepľavu. Obe strany nemali ani vytvárať nové postavenia v tejto oblasti a akákoľvek činnosť mala byť obmedzená iba na údržbu existujúcich postavení alebo na výmeny a zaistenia jednotiek už tam umiestnených.<sup>82</sup> Egypt do stanovenej hodiny stihol dokončiť postavenia pre svoju sieť protivzdušnej obrany a ráno 8. augusta izraelskí piloti zistili, že proti nim stojí kompletná sieť raketovej protivzdušnej obrany bez porušenia podmienok prímeria.

Vojna na vyčerpanie bola najdlhšou vojnou medzi Egyptom a Izraelom, keďže trvala

---

<sup>77</sup>WANNER, Jan: *Krvavý Jom Kippur. Čtvrtá a pátá arabsko-izraelská válka ve světové politice*, s. 63; HERZOG, Chaim: *The Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East*, s. 216.

<sup>78</sup>HELLEBRAND a RADINA: *Izraelské letectvo*, s. 158; KORN, David A.: *Stalemate*, s. 230.

<sup>79</sup>KISSINGER, Henry: *White House Years*, s. 567-569.

<sup>80</sup>RABIN, Yitzhak: *The Rabin Memoirs*, s. 137-138.

<sup>81</sup>HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *At-Tarīq ilā Ramadān*, s. 89.

<sup>82</sup>HERZOG, Chaim: *The Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East*, s. 21.

skoro poldruha roka, od marca 1969 do augusta 1970. V tomto období sa využívali pozemné, letecké, námorné a protiletecké sily. Jej politickým cieľom a jej vojenská stratégia a operácie mali zvláštnu povahu. Takticky to bola jedna z viacerých etáp v ozbrojenom konflikte medzi Egyptom a Izraelom po porážke v roku 1967 a v tomto zmysle sa líšila od úplnej vojny. Vojnu na vyčerpanie odborníci väčšinou neuvádzajú alebo ju spomínajú len príležitostne. Názory na ňu sa tiež rozchádzajú: niektorí Egyptania ju kritizujú buď preto, že nič nevyriešila ani vojensky ani politicky, alebo pre obrovské straty, ktoré vyčerpávali viacej Egypt ako Izrael. Iní došli k záveru, že táto vojna odsunula vojnu v októbri 1973 o tri roky.

Stratégia „vojny na vyčerpanie“ sa uznáva vo vojenskej praxi. Za istých politických a strategických podmienok, keď jeden alebo viaceré faktory – politické alebo vojenské – odsúvajú priamu vojenskú činnosť, vtedy sa „dlhodobý konflikt“ stáva vhodnou alternatívou. Vojna na vyčerpanie proti Izraelu bola rozpútaná po dvoch iných strategických etapách: vzdore a aktívnej obrane. Pre egyptské ozbrojené sily bola životne dôležitá a bola nutnou praktickou prípravou, ktorá umožnila prijať rozhodnutie o začatí vojny v októbri 1973. Dovolila tak stratégom a bojovníkom presadiť sa za ťažkých podmienok, ktoré prevládali po porážke v roku 1967. Ukázala, že egyptská rozhodnosť a nasadenie za oslobodenie územia boli dostatočne silné, aby obnovili dôveru, potom čo ju porážka takmer zničila. Nemožno pochybovať, že vojna na vyčerpanie bola obrovským bremenom tak pre Egypt ako aj Izrael, ale v konečnom dôsledku bola prínosnejšia pre Egypt.

Z politického hľadiska, Egypt touto vojnou dosiahol to, že blízkovýchodný problém neupadol do zabudnutia a zostal jednou z priorít medzinárodnej politiky. Vojna tiež ukázala, že Izrael, napriek svojmu oslnivému víťazstvu v júni 1967, nedokázal vnútiť svoju politickú vôľu Egyptu, aby prijal priame rokovania a mier podľa izraelských predstáv. Navyše, táto vojna vyslala do celého sveta jednoznačné posolstvo, že Egypt a frontové štáty sa nevzdali svojich okupovaných území a oslobodia ich vojenskou silou ak politické prostriedky zlyhajú. Napokon, dokázala aj to, že napriek trpkkej júnovej porážke, Egyptania nestratili vôľu bojovať a že Izrael musel platiť vysokú cenu za svoju prítomnosť na Sinaji. Z vojenského hľadiska, vojna na vyčerpanie poskytla egyptským ozbrojeným silám neoceniteľný praktický výcvik v skutočných bojových podmienkach s Izraelom. Egyptskí vojaci získali novú sebadôveru, dôveru vo svoje zbrane a velenie. Egyptské ozbrojené sily vyšli z tejto vojny s užitočnými lekciami, najmä o silných a slabých miestach vo vlastných radoch i v radoch nepriateľa.

**Použitá literatúra:**

1. cABDANNĀSIR, Hudā Džamāl (ed.): *Al-madžmūca al-kāmila li-chutab wa tasrīhāt ar-ra'īs Džamāl cAbdannāsir*. (Úplná zbierka prejavov a vyhlásení prezidenta Džamāla cAbdannāsira). I. diel (od 25. mája 1967 do 3. decembra 1968). Káhira, al-Maktaba al-akādīmīja 2005.
2. BĀDĪB, Sacīd Muhammad: *As-Sirāc as-sacūdī al-misrī hawla al-Jaman aš-šimālī, 1962 – 1970*. (Saudsko-egyptský zápas o severný Jemen). London, Dar al-Saqi 1990.
3. BAR-SIMAN-TOV, Yaacov: *The Israeli-Egyptian War of Attrition 1969 – 1970*. New York, Columbia University Press, 1980.
4. BREGMAN, Ahron: *Israel's Wars. A History Since 1947*. London, Routledge 2003.
5. BROŽ, Ivan: *Arabsko-izraelské války, 1948 – 1973*. Praha, Nakladatelství Epoque 2005.
6. DAYAN, Moshe: *Story of My Life*. London, Sphere Books Limited 1978.
7. DŽIRDŽIS, Fawwāz: *An-nizām al-iqlīmī al-carabī wa al-quwā al-kubrā*. (Arabský regionálny poriadok a veľmoci). Bejrút, Markaz dirāsāt al-wahda al-carabīja 1997.
8. FARĪD, cAbdalmadžīd: *Min mahādir idžtimacāt cAbdannāsir al-carabīja wa ad-dawlīja*. (Z protokolov arabských a medzinárodných stretnutí cAbdannāsira). Bejrút 1979.
9. FAWZĪ, Muhammad: *Harb at-talāt sanawāt, 1967 – 1970. Mudakkirāt al-farīq awwal Muhammad Fawzī*. (Trojročná vojna, 1967 – 1970. Spomienky generálplukovníka Muhammada Fawzīho). I. diel. Káhira, Dār al-mustaqbal al-carabī 1984.
10. GOLAN, Galia: *Soviet Policies in the Middle East. From World War II to Gorbachev*. Cambridge, Cambridge University Press 1990.
11. EL-GAMASY, Mohamed Abdel Ghani: *The October War. Memoirs of Field Marshal El-Gamasy of Egypt*. Káhira, The American University in Cairo Press 1993.
12. GLASSMAN, Jon D.: *Arms for the Arabs: The Soviet Union and War in the Middle East*. Baltimore and London, Johns Hopkins University Press 1975.
13. HACKE, Christian: *Amerikanische Nahost-Politik. Kontinuität und Wandel von Nixon bis Reagan*. München-Wien 1985.
14. HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *At-Tarīq ilā Ramadān*. (Cesta k Ramadānu). Bejrút, Dār an-nahār li-n-našr 1975.
15. HAJKAL, Muhammad Hasanajn: *Harb at-talātīna sana. Al-infidžār 1967*. (Tridsaťročná vojna. Explózia v roku 1967). Káhira, Markaz al-Ahrām 1990.
16. HAMRŮŠ, Ahmad: *Qissat tawrat 23 jūlijū*. (Príbeh revolúcie 23. júla). Vol. V. *Charīf cAbdannāsir*. (Jeseň cAbdannāsira). Káhira, Maktabat Madbūlī 1984.
17. HEIKAL, Mohamed: *Sphinx and Commissar. The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World*. London, Collins 1978.
18. HELLEBRAND, Karel a Vladislav RADINA: *Izraelské letectvo*. Cheb, Svět křídel 1994.
19. HERZOG, Chaim: *The Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East*. New York, Random House 1982.

20. AL-HILŪ, Ibrāhīm: *Harb 5 Huzajrān*. (Vojna 5. júna). Bejrút, Dār al-kātib al-carabī b.d.
21. EL-HUSSINI, Mohrez Mahmoud: *Soviet-Egyptian Relations, 1945 – 1985*. London, The Macmillan Press Ltd. 1987.
22. AL-CHATĪB, cUmar: *Misr wa al-harb maca Isrā'īl, 1952 – 1973*. (Egypt a vojna s Izraelom). Bagdad, Dār al-hurrīja li-t-tibāca 1977.
23. KASS, Ilana: *Soviet Involvement in the Middle East: Policy Formulation, 1966 – 1973*. Boulder, Colorado, Westview Press 1978.
24. KISSINGER, Henry: *The White House Years*. New York, Little, Brown 1979.
25. KORN, David A.: *Stalemate. The War of Attrition and Great Power Diplomacy in the Middle East, 1967 – 1970*. Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press 1992.
26. MAHGOUB, Mohamed Ahmed: *Democracy on Trial: Reflections on Arab and African Affairs*. London, Andre Deutsch 1974.
27. MEDVEDKO, Leonid Ivanovič: *K vostoku i zapadu ot Sueca*. Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury 1980.
28. MUTĀWĪc, Samīr: *Madžmūcat chutab al-malik Husajn. 25 cāmm min at-tārīch, 1952 – 1977*. (Zobrané prejavy kráľa Husajna. 25 rokov dejín). Vol. I. London 1978.
29. PARKER, Richard B.: *Politics of Miscalculation in the Middle East*. Bloomington, Indiana University Press 1993.
30. QUANDT, William B.: *Decade of Decisions. American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967 – 1976*. Berkeley, University of California Press 1977.
31. RABIN, Yitzhak: *The Rabin Memoirs*. Berkeley, Los Angeles, University of California Press 1996.
32. RIAD, Mahmoud: *The Struggle for Peace in the Middle East*, London, Quartet Books 1981.
33. RIJĀD, Mahmūd: *Mudakkirāt Mahmūd Rijād, 1948 – 1978*. (Spomienky Mahmúda Rijáda). Vol. 1. Káhira, Dār al-mustaqbal al-carabī 1984.
34. SHLAIM, Avi: *The Iron Wall. Israel and the Arab World*. London, Penguin Books 2001.
35. STEPHENS, Robert: *Nasser. A Political Biography*. London, Allen Lane The Penguin Press 1971.
36. WANNER, Jan: *Krvavý Jom Kippur. Čtvrtá a pátá arabsko-izraelská válka ve světové politice*. Praha, Nakladatelství Libri 2002.



## Postsovětský Ázerbájdžán a militarizace Kaspického moře

*Emil Souleimanov<sup>1</sup>*

*Josef Kraus*

### Abstrakt

*Tato studie se pokouší analyzovat geopolitické postavení postsovětského Ázerbájdžánu jako klíčové regionální země na pomezí kaspické pánve a černomořsko-středoasijského regionu, Evropy a Asie. Akcent je přitom kladen na dobu poté, co došlo v letech 2005 - 2006 k operacionalizaci z geopolitického hlediska nesmírně významného ropovodu Baku-Tbilisi-Ceyhan, který propojil ropná ložiska ázerbájdžánské části Kaspického moře s ropným terminálem v tureckém Středomoří. Z tematického hlediska je článek orientován na vysvětlení geopolitických souvislostí Ázerbájdžánu a zkoumaného areálu – zejména s ohledem na pokračující soupeření USA a Ruska v regionu i militarizaci Kaspického moře pobřežními státy.*

*Klíčová slova: Ázerbájdžán, Rusko, Turecko, Írán, Kaspické moře, militarizace, postsovětský proctor, energetická bezpečnost*

### Abstract

*This article is an attempt to explain the geopolitical standing of Azerbaijan, a key post-Soviet country situated in the South Caucasus, a crossroads of the Caspian Sea and the Mediterranean, Europe and Asia. Emphasis is put on the post 2006-era when the geopolitically important Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline became operational bridging the oil deposits of the Azerbaijani sector of the Caspian Sea with the Turkish oil terminal Ceyhan on the shores of the Mediterranean Sea. The article aims to explore the ongoing militarization of the Caspian Sea by littoral states in the context of US-Russian competition in the area.*

*Keywords: Azerbaijan, Russia, Turkey, Iran, Caspian Sea, militarization, post-Soviet space, energy security*

JEL klasifikácia: Z 19.

---

<sup>1</sup>Tato studie vznikla díky podpoře Výzkumného záměru FSV UK MSM 0021620841.

## Úvod

Tato studie se pokouší analyzovat geopolitické postavení postsovětského Ázerbájdžánu jako klíčové regionální země představující, dle proslulé formulace Zbigniewa Brzezińského, „zátku v láhvi obsahující bohatství ležící na dně Kaspického moře a v celé Střední Asii.“<sup>2</sup> Akcent je přitom kladen na dobu poté, co došlo v letech 2005 - 2006 k operacionalizaci z geopolitického hlediska nesmírně významného ropovodu Baku-Tbilisi-Ceyhan, který propojil ropná ložiska ázerbájdžánské části Kaspického moře s ropným terminálem v tureckém Středomoří. Z tematického hlediska je článek orientován na vysvětlení geopolitických souvislostí Ázerbájdžánu a zkoumaného areálu – zejména s ohledem na pokračující soupeření USA a Ruska v regionu i militarizaci Kaspického moře pobřežními státy.

Nejdříve dojde ke krátkému vysvětlení pozice Ázerbájdžánu v Kaspickém regionu po spuštění ropovodu Baku-Tbilisi-Ceyhan, následně jsou čtenáři vysvětleny vztahy země s ostatními lokálními mocnostmi v oblasti – Ruskem, Tureckem a Íránem – a poté následuje hlavní část textu zaměřená na deskripci procesu militarizace Kaspického moře s analýzou motivů a kroků jednotlivých aktérů. Cílem této práce je především seznámit čtenáře se situací v regionu a chováním participujících mocností se zaměřením na Ázerbájdžán. Ambicí autorů textu není vysvětlení celého a tolik komplexního problému stále zatím latentního konfliktu o Kaspický region, nýbrž základní analýza problematiky přiměřená rozsahu a možnostem tohoto periodika.

## Přiblížení pozice Ázerbájdžánu v regionu po BTC

Ambiciózní kaspické projekty, které měly propojit tuto vnitrozemskou část světa, izolovanou od oceánů, s globálními trhy s ropou a zemním plynem, přinesly do regionu stále výraznější přítomnost velkých energetických společností a USA. Výsledkem byla realizace již zmíněného ostře sledovaného projektu Baku-Tbilisi-Ceyhan, který poprvé v dějinách jihokavkazsko-středoasijského areálu zajistil tranzit ropného bohatství regionu směrem alternativním vůči transportu přes Rusko. Vliv Moskvy na dění na jižním Kavkaze tak byl relativně zredukován, zatímco přítomnost Spojených států amerických, Velké Británie a jiných západních zemí na jižním Kavkaze rostla paralelně s tím, jak do infrastruktury kaspických projektů pronikal západní kapitál. Souběžně s tím, jak rostl význam Ázerbájdžánu

---

<sup>2</sup>Zbigniew Brzeziński, *Velká šachovnice*. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha (Praha: Mladá fronta, 1999), 48.

na mezinárodní scéně, ve druhé polovině 90. let vláda v Baku již zásadně odmítala jednat o umístění ruských vojenských základen v zóně náhorně-karabašského konfliktu, respektive na „vnějších hranicích“ SNS, jakož i o vstupu do Taškentské smlouvy o společné obraně. Absence vojenské přítomnosti na ázerbájdžánském území a stále větší míra participace USA, jejichž vláda chápala komplikované souvislosti jihokavkazsko-středoasijského regionu v kontextu vztahů s Ruskem, poněkud omezily arzenál nátlakové diplomacie Moskvy ve vztahu k Baku. Jisté sblížení pozic obou zemí v kaspických otázkách, které bude předmětem analýzy na následujících stranách, provázelo celkové zlepšení rusko-ázerbájdžánských vztahů, což bylo způsobeno i řadou faktorů mimo oblast Kaspické pánve.<sup>3</sup>

## Vztahy Ázerbájdžánu s ostatními významnými státy regionu

### Rusko

V rámci rusko-ázerbájdžánských vztahů měl značný význam zejména postoj Baku k čečenské otázce, kterou po obnovení ozbrojeného konfliktu na severním Kavkazu ve druhé polovině roku 1999 vládní garnitura prezidenta Vladimira Putina velmi citlivě vnímala. Režim ázerbájdžánského prezidenta Häydera Äliyeva, otce nynějšího prezidenta země İlhama Äliyeva, vyšel Moskvě vstříc a vydal jí desítky Čečenců obviňovaných ruskými úřady z teroristické či obecněji protiprávní činnosti. Vedl rovněž řadu soudních procesů, na jejichž základě byli odsouzeni občané Ázerbájdžánu, kteří se dobrovolně účastnili rusko-čečenského konfliktu na straně Čečenců.<sup>4</sup> Baku také neváhalo uzavřít ázerbájdžánské zastoupení neuznané Čečenské republiky Ičkerija,<sup>5</sup> přičemž všechny tyto kroky Moskva vítala zejména s ohledem na zdráhavý až odmítavý postoj gruzínského Tbilisi ve stejné otázce. Také pokud jde o vízovou povinnost, byl přístup Moskvy k Baku mnohem vstřícnější než ke gruzínskému sousedovi. Mezi Ruskem a Ázerbájdžánem byl prodloužen bezvízový režim, zatímco Gruzínci se pro cestování do Ruska bez víz neobejdou.<sup>6</sup> Baku na oplátku souhlasilo s tím, že Rusům pronajme radar Daryal v severoázerbájdžánské Qäbäle (Gabala), který za Sovětského svazu

<sup>3</sup>O geopolitických souvislostech této problematiky v 90. letech minulého století zejména v kontextu ruské politiky viz např. Svante Cornell, *Small Nations and Great Powers. A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus* (London: Routledge, 2001), 323-356, 383-401.

<sup>4</sup>*Central Asia-Caucasus Analyst*, 18. 5. 2002, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/207> (staženo 18. 3. 2008).

<sup>5</sup>Podrobněji k této problematice ve světle situace čečenských uprchlíků v Ázerbájdžánu viz např. Azer Azizbekov, „Trapped in Azerbaijan“, 4. 6. 2006, <http://www.watchdog.cz/?show=000000-000004-000003-000124&lang=1> (staženo 20. 2. 2008).

<sup>6</sup>Skutečnost, že vízová povinnost vůči občanům Ázerbájdžánu nebyla zavedena, měla velký význam zejména proto, že v Rusku dnes podle některých odhadů pracuje na dva miliony Ázerbájdžánců, kteří svým rodinám domů posílají ročně tři až čtyři miliardy dolarů (*Echo.az*, 16. 5. 2005). Moskva tedy může tohoto faktu v případě potřeby využít jako nezanedbatelného nástroje diplomatického nátlaku.

monitoroval oblasť Indického oceánu. Dohoda na desať rokov bola podpísaná v roku 2002 a Moskva sa v nej zaviazala platiť za pronájom radaru sedem miliónov dolárov.<sup>7</sup> Ďalší dôkaz významu vzťahov medzi Baku a Moskvou podal stárnouci ázerbájdžánsky prezident Heydär Äliyev, keď si zajistil podporu Ruska pri svojej snahe predať prezidentský úrad svojmu synovi İlhamu Äliyevovi, ktorý od začiatku vykazoval ochotu pokračovať vo sblížení s Moskvou, zahájenom jeho otcom.<sup>8</sup>

## Turecko

Vlivem vzrůstajícího mocenského soupeření Ruska a Spojených států ustupují od poloviny 90. let Turecko a Írán v regionální politice do pozadí. Äliyevova politika vůči Turecku tuto skutečnost reflektovala. Turecko vzhledem ke svému omezenému ekonomickému a politickému potenciálu nebylo schopno napomoci Baku k efektivnímu řešení sporu s Arménií či poskytnout Ázerbájdžánu v potenciálně výbušném regionu bezpečnostní záruky. V tomto ohledu platí, že snaha Turecka hrát v regionu vůdčí roli se setkala s řadou překážek. Velká očekávání obou stran se kolem poloviny 90. let zmírnila a vystřídal je mnohem mírnější, pragmatický přístup, s hlavním důrazem na vztahy založené na vzájemné ekonomické výhodnosti.<sup>9</sup> Navíc poté, co Baku navázalo přímé spojení s washingtonskou administrativou, úloha Ankary jako prostředníka mezi Baku a Západem ztlačila. Nehledě na uvedené skutečnosti však mezi Tureckem a Ázerbájdžánem došlo díky shodě v řadě klíčových zahraničněpolitických otázek k upevnění vztahů, což je zřetelné zejména na pozadí aktivnějšího vojensko-politického působení USA v regionu po roce 2001.

## Írán

Pozoruhodným vývojem prošly v posledním desetiletí i ázerbájdžánsko-iránské vztahy. Heydär Äliyev se zcela distancoval od problematických slov a činů Elçibäyovy éry. Také İlham Äliyev považoval otázku jižního (iránského) Ázerbájdžánu výlučně za vnitropolitickou záležitost Íránu, a to i přes stále častější požadavky jižních (iránských) Ázerbájdžánců na rozšíření jejich etnicko-jazykových práv a přes jejich sílící sebeidentifikaci

<sup>7</sup>Tento systém je však poměrně zastaralý a Rusové nedávno deklarovali úmysl ho modifikovat, resp. instalovat v Gabale novou, výkonnější radarovou stanicí. *ITAR-TASS*, 22. 12. 2006.

<sup>8</sup>FARIZ ISMAILZADE, „Is İlham Aliyev Fulfilling Expectations?“, *Central Asia-Caucasus Analyst*, 25. 2. 2004, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/1890> (staženo 16. 2. 2008).

<sup>9</sup>ZIYA ONIS, „Turkey and Post-Soviet States: Potential and Limits of Regional Power Influence“, *Middle East Review of International Affairs*, 5:2 (June 2001), <http://meria.idc.ac.il/journal/2001/issue2/jv5n2a6.html> (staženo 16. 2. 2008).

s Tureckem, respektive s Ázerbájdžánem.<sup>10</sup> Pokoušel se rovněž tlumit rétoriku a omezovat činnost separatisticky či iredentisticky orientovaných jihoázerbájdžánských organizací sídlících v Baku.<sup>11</sup> Chtěl se vyhnout střetu s Íránem i přesto, že v posledních letech stále více indicií svědčí o podpoře, které se dostává šíitským radikálům v jihokavkazské zemi od íránských úřadů a rozvědky.<sup>12</sup> Krizovým situacím s Teheránem se však Baku zcela nevyhnulo. Vztahy nadále komplikuje odlišný postoj obou zemí v otázce statusu Kaspického moře, respektive vyjednávání ohledně rozsahu národních sektorů jednotlivých kaspických zemí. Odlišná stanoviska obou zemí již vedla k použití zbraní, když íránská vojenská plavidla přinutila ázerbájdžánskou výzkumnou loď s experty British Petroleum opustit teritoriální vody kolem ložisek Araz–Alov–Šarg, jež se nacházející celých 100 kilometrů severně od sovětsko-íránské hranice a která si nárokuje Teherán, a de facto zmařila naději na to, že se na tomto poli v dohledné době začne pracovat.<sup>13</sup>

### **Militarizace Kaspického moře Ruské zvyšující se vojenské kapacity**

Jak již bylo uvedeno výše, počátkem 21. století se výrazně zlepšily vztahy mezi Moskvou a Baku. Řada zásadních otázek ve vztazích mezi Ruskem a Ázerbájdžánem opustila agendu rusko-ázerbájdžánských vztahů, nebyly-li vyřešeny zcela. To se týká zejména kaspické problematiky. Již koncem 90. let se totiž pozice obou zemí ve věci statusu Kaspického moře významně sblížily. V roce 2002 totiž došlo k podepsání rusko-ázerbájdžánské dohody o demarkaci mořského dna a Moskva zároveň, jak se záhy ukázalo, zcela akceptovala projekt výstavby ropovodu Baku–Tbilisi–Ceyhan.<sup>14</sup> Poté, co se Moskva zapojila do kaspických projektů a začala z nich profitovat (zejména z projektů kazašských),

---

<sup>10</sup>Ve státním deníku *Írán* vyšel 12. května 2006 článek, v němž byl tzv. íránský či jižní Ázerbájdžán přirovnán ke smetišti a švábovi byla přisouzena ázerbájdžánská národnost. Tento text způsobil statisícové demonstrace Ázerbájdžánců v Íránu, kteří si nárokovali více práv v oblasti jazyka a kultury, a dokonce na nich zaznívaly apely k etnoteritoriální autonomii, ba k připojení se k Ázerbájdžánu či Turecku. Mírové demonstrace, které byly podle názoru teheránských vůdců podníceny USA, Velkou Británií a Izraelem, se podařilo potlačit teprve po třech týdnech s použitím jednotek armády a policie, což stálo životy desítky lidí. Více k této problematice např. Emil Souleimanov, „Karikaturní krize‘ v íránském Ázerbájdžánu: je ázerbájdžánský nacionalismus podceňován?“, *Mezinárodní politika*, 30:8 (2006).

<sup>11</sup>Především se jedná o činnost v Íránu zakázaného Národního hnutí jižního Ázerbájdžánu.

<sup>12</sup>Podrobněji k tomuto tématu a k problematice postsovětského islámu v Ázerbájdžánu viz např. Anar Valiyev, „Islam in a Post-Soviet Republic“, *Middle East Review of International Affairs*, 4:20 (2005), <http://meria.idc.ac.il/journal/2005/issue4/valiyev%20pdf.pdf> (staženo 16. 2. 2008).

<sup>13</sup>SVANTE E. CORNELL, MAMUKA TSERETELI, VLADIMIR SOCOR, „Geostrategic Implications of the Baku–Tbilisi–Ceyhan Pipeline“, in *The Baku–Tbilisi–Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*, eds S. Frederick Starr, Svante E. Cornell (Washington, DC/Uppsala, Sweden: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 2005), 20.

<sup>14</sup>*RFE/RL*, 24. 9. 2002.

uznala status quo v Kaspickém moři a pokusila se svůj vliv posílit spíše spoluprací s Baku, a nikoli snahami o blokování jeho projektů, které by vzhledem k mezinárodní konstelaci jen obtížně mohla naplnit. Předchozí kapitola ukázala, že Moskva si v době Putinova nástupu k moci patrně uvědomila praktickou nemožnost zastavit projekt výstavby ropovodu Baku–Tbilisi–Ceyhan. Své snahy tedy zaměřila spíše na to, aby zabránila zapojení Turkmenistánu a Kazachstánu do projektu. Moskva může trasu Baku–Tbilisi–Ceyhan i vzhledem k nepříliš vysokým zásobám ropy a zemního plynu v Ázerbájdžánu tolerovat, nesmí ale ze své pozice připustit nyní diskutované připojení Astany a Ašchabadu k této ropovodní trase, respektive k plynovodu Baku–Tbilisi–Erzurum. Dojde-li k tomu, může mezi Baku a Moskvou opět vzniknout napětí, soustředěné do oblasti Kaspického moře.

V tomto kontextu pokračuje militarizace Kaspického moře, v níž zatím přesvědčivě vede Moskva. Beztak silná kaspická flotila Ruské federace, která v současnosti disponuje brigádou obranných lodí, brigádou nadvodních lodí a brigádou námořní pěchoty a raketovými loděmi, bude v nejbližších letech posílena raketovými komplexy S-300 a další výzbrojí a vojenskou technikou.<sup>15</sup> O tom, že Moskva považuje Kaspické moře za zónu své vojensko-politické dominance, vypovídá rovněž řada rozsáhlých cvičení, uskutečněných zde od počátku desetiletí. Patřilo mezi ně i cvičení ruské kaspické flotily, nejsilnější vojenské moci v moři, v srpnu 2002, kterého se zúčastnilo na 60 vojenských lodí, 30 letadel a vrtulníků a kolem deseti tisíc vojáků. Šlo o vůbec nejmasivnější vojenskou akci v dějinách ruské vojenské přítomnosti v oblasti Kaspické pánve.<sup>16</sup> Dva roky poté Rusko a Kazachstán uskutečnily společné cvičení v severní části Kaspického moře („Kaspij-Antiterror 2005“).<sup>17</sup> Ruská kaspická flotila navíc svým vybavením, moderností plavidel a jejich vyzbrojením patří ke špičce ruského námořnictva. Jmenovat lze prvotřídní raketové lodě Tatarstán a její vylepšenou verzi Dagestán, každá v hodnotě 100 milionů dolarů. Dochází také k postupnému přezbrojování postarších lodí, které do Kaspického moře byly převeleny z Baltského moře. Kompletní renovaci sil Rusové předpokládají mezi lety 2015 – 2020.<sup>18</sup> Navzdory ruské snaze o vojenskou dominanci nad postsovětskými státy v oblasti, která vyvrcholila rusko-gruzínskou válkou v roce 2008 (tzv. válka v Jižní Osetii) a faktické ruské okupaci území Abcházie a Jižní

<sup>15</sup>Nezavisimoje voennoe obozrenie, 16. 1. 2004.

<sup>16</sup> Ruská služba BBC, 1. 8. 2002, [http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid\\_2167000/2167049.stm](http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_2167000/2167049.stm) (staženo 16. 2. 2008).

<sup>17</sup> Rossijskaja gazeta, 19. 8. 2005.

<sup>18</sup>LARUELLE, M., PEYROUSE, S. The Militarization of the Caspian Sea, China and Eurasia Forum Quarterly, Vol. 7, No. 2, 2009, s. 24.

Osetie, Ázerbájdžánu se úspěšně daří nemít na vlastním území žádné ruské vojenské zařízení. Není rovněž členem Ruskem řízené Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti.<sup>19</sup>

Jisté kroky k posílení vlastní vojenské přítomnosti v Kaspickém moři činí v posledních letech i Teherán (viz níže), který se obvykle staví za demilitarizaci Kaspického moře.<sup>20</sup> Tyto obě nejmocnější pobřežní země jsou „proti přítomnosti vojenských sil třetí strany v Kaspiku“ – čas od času se k tomuto stanovisku připojuje Kazachstán a formálně neutrální Turkmenistán. S přihlédnutím ke stále patrnější vojensko-politické přítomnosti USA upozorňují, že přítomnost vnější mocnosti v Kaspickém moři může region destabilizovat. Podle Sergeje Lavrova „zamezení vnějších intervencí vyvolaných přítomností vojenských sil třetích zemí je zárukou toho, že v regionu již nebude žádná záminka ke konfliktům“.<sup>21</sup>

### **Americké zájmy v Ázerbájdžánu: vojensko-politické aspekty**

Zájem USA zahrnuje také vojensko-politické aspekty kaspické bezpečnosti. Snaha ochránit nejenom tranzitní trasy, ale i ložiska Ázerbájdžánu a Kazachstánu a jejich energetickou infrastrukturu přímo v Kaspickém moři se jeví jako vcelku opodstatněná zejména v kontextu ázerbájdžánsko-iránského sporu, respektive negativního postoje Moskvy a Teheránu v otázce výstavby transkaspických potrubí. To vše přimělo Spojené státy například ke vzniku programu Kaspická stráž (*Caspian Guard*), který byl zahájen na podzim roku 2003. V rámci tohoto programu byly Ázerbájdžánu a Kazachstánu poskytnuty prostředky ve výši přinejmenším 100 milionů dolarů na vybudování monitorovacího systému vzdušného a mořského prostoru a na vytvoření mobilních jednotek zvláštního nasazení, které by měly operativně reagovat na případné útoky proti těžební a dopravní infrastruktuře.<sup>22</sup> Program počítá se zřízením velitelského střediska v Baku, jež by mělo k dispozici radarové systémy, a do budoucna též se dvěma vojenskými základnami, z nichž jedna má být umístěna poblíž ázerbájdžánského hlavního města a druhá na kaspickém pobřeží Kazachstánu. Velení nad těmito objekty by pak podléhalo sjednocenému velení americké armády v Evropě. Uvedené objekty by byly propojeny s řadou mobilních skupin rychlého nasazení, které budou

---

<sup>19</sup>CORNELL, S. E. *Azerbaijan Since Independence*, New York: M. E. Sharpe, Inc., 2011, s. 349

<sup>20</sup>Ten v poslední době začal posilovat svoji vojenskou přítomnost v Kaspickém moři přesunem řady vojenských lodí a monitorovacích objektů z oblasti Perského zálivu. (Viz např. Čufrin in Malyševa (2005), 20). Teherán rovněž vyjádřil zájem o vytvoření rusko-iránských jednotek rychlého nasazení v Kaspickém moři. Přesto hlavní fránskou prioritou je působení v oblasti Perského zálivu, nad níž se dlouhodobě snaží získat dominantní pozici.

<sup>21</sup>IRIB (*Persian News Page*), 14. 3. 2006, [http://www.iribnews.ir/Full\\_en.asp?news\\_id=209370](http://www.iribnews.ir/Full_en.asp?news_id=209370) (staženo 16. 2. 2008).

<sup>22</sup>Čufrin in Malyševa (2005), 26.

dislokovány v Gruzii a Ázerbájdžánu.<sup>23</sup> Plánuje se rovněž výcvik a technické zajištění vojenských jednotek Ázerbájdžánu a Kazachstánu v Kaspickém moři ale i předání řady vojenských objektů, zejména lodí pobřežní ochrany, modernizovaným flotilám těchto zemí.<sup>24</sup> Ve druhé polovině nulté dekády ovšem došlo k vychladnutí původních ambiciózních snah o větší americké angažmá. To bylo způsobeno jednak větším americkým zájmem o dění v Afghánistánu a Iráku, ale také snahou Američanů o vybalancování vztahů s dalšími státy oblasti, zejména s Arménií. Pod tlakem silné arménské lobby ve Spojených státech došlo k rozhodnutí Washingtonu více zapojovat ázerbajdžánského hlavního rivala Arménii do procesů přibližujících tuto zemi k NATO. Tím způsobené zklamání na ázerbajdžánské straně dokonce vedlo ke zrušení americko-ázerbajdžánského vojenského cvičení.<sup>25</sup> Nicméně navzdory tomu dochází k modernizaci vojenských letišť v Ázerbájdžánu, která mohou být využívána letadly USA, respektive NATO, a jsou instalovány radarové systémy v rusko-ázerbajdžánském a iránsko-ázerbajdžánském pohraničí.<sup>26</sup> V tomto ohledu není bez zajímavosti, že v současné době značná část letadel USA mířících do Afghánistánu, zejména po zrušení letecké základny v jihouzbeckém Chanabádu (2005), má mezipřistání v Baku, kde tankují pohonné hmoty.<sup>27</sup> Zde je také nutné podotknout, že americkou vojenskou přítomnost na ázerbajdžánských letištích velice negativní vnímá právě Írán, který má s USA dlouhodobě napjaté vztahy. I kvůli této tenzi zdůraznil v roce 2005 Novruz Mammadov, vedoucí Odboru mezinárodních vztahů prezidenta Ázerbájdžánu, že Ázerbájdžán na svém území nepovolí Spojeným státům vybudování vojenských základen a nebude se podílet na útoku proti Íránu.<sup>28</sup> Tento výrok ještě podpořilo sepsání memoranda mezi Ázerbájdžánem a Íránem o neposkytnutí vlastního území třetí straně k útoku na druhý stát (viz níže).

Události 11. září 2001 zvýšily geopolitický význam Ázerbájdžánu a Gruzie jako důležitých zeměpisných spojnic mezi Černým a Kaspickým mořem. To signalizuje i odvolání sekce 907 Aktu na ochranu svobody (*Freedom Support Act*) koncem téhož roku (a pak znovu každý rok), navzdory silnému odporu vlivné arménské diaspory v USA. Tento dokument od roku 1992 zakazoval Spojeným státům poskytovat přímou finanční podporu Ázerbájdžánu

---

<sup>23</sup> „USA Plans to Expand Military Presence in Azerbaijan Close to Iran“, *Alexander's Gas and Oil Connections*, 13. 4. 2005, <http://www.gasandoil.com/goc/news/ntm51989.htm> (staženo 16. 2. 2008).

<sup>24</sup> *Global Security*, Caspian Guard, datum neuvedeno, <http://www.globalsecurity.org/military/ops/caspian-guard.htm> (staženo 16. 2. 2008).

<sup>25</sup> ROZOFF, R. *Pentagon Chief in Azerbaijan: Afghan War Arc Stretches To Caspian And Caucasus*, 8. 6. 2010, <http://rickrozoff.wordpress.com/tag/caspian-guard/>

<sup>26</sup> *Zerkalo*, 27. 5. 2006.

<sup>27</sup> KIM MURPHY, „Azerbaijan, Stuck between U.S. and Iran“, *The Los Angeles Times*, 10. 2. 2008.

<sup>28</sup> CASPIAN WEEKLY, 12. 10. 2008: *Iran-Azerbaijan Relation*, online (<http://en.caspianweekly.org/component/content/article/41-articles/175-iran-azerbaijan-relation-.html>)



jakožto agresorskému státu, respektive státu, který v souvislosti s konfliktem v Náhorním Karabachu uplatňoval blokádu Arménie<sup>29</sup>

Přitom Baku již v roce 1999 oficiálně deklarovalo, že vstup do NATO a co nejtěsnější spolupráce s Washingtonem v ekonomické i vojensko-politické oblasti jsou prioritní úkoly zahraniční politiky země.<sup>30</sup> Ázerbájdžánské aktivity však v tomto ohledu nikdy nedosáhly úrovně snah Saakašviliho vlády, což bylo podmíněno řadou faktorů. Zaprvé, na rozdíl od sousední Gruzie, jejíž úsilí o vstup do Severoatlantické aliance vzbuzuje jednoznačně odmítavý postoj pouze v Moskvě, musí Ázerbájdžán brát ohled na neméně odmítavý postoj dalšího mocného souseda – Íránu, s nímž má dlouhodobě problematické vztahy a jež jeho přetrvávající izolace a kritické vztahy s USA činí ještě o trochu bezohlednějším aktérem světové i regionální politiky, než jakým je Rusko. V minulosti z Teheránu již vícekrát zazněla až nediplomaticky tvrdá varování, že americkou vojenskou přítomnost na sever od svých hranic považuje za naprosto nepřijatelnou. Negativní postoj Íránu v posledních letech ještě zesílil, zejména vlivem pokračujícího geopolitického obklíčení této země americkými, respektive spojeneckými vojsky a rozhovorů o případném útoku na jeho intenzivně budovanou nukleární infrastrukturu.<sup>31</sup>

### **Posilování Íránu**

Patrně žádný jiný ze států regionu nemá tak silný zájem na oslabení Íránu jako Ázerbájdžán. Baku však při vytváření své zahraniční politiky musí neustále zohledňovat fakt, že v případě sebemenšího konfliktu s některým ze svých sousedů se nemůže spolehnout na skutečnou vojensko-politickou podporu žádné země. Ani s Tureckem, tradičním proázerbájdžánským hráčem na mezinárodní scéně, nemá Baku uzavřen žádný spojenecký svazek, který by mu zaručoval vojenskou podporu v případě obnovení ozbrojeného konfliktu s Arménií, Ruskem či Íránem. Ankara se zatím zdráhala zpečetit těsnou spolupráci s Baku v řadě oblastí uzavřením spojenecké smlouvy právě proto, aby se vyhnula případnému konfliktu s některou z uvedených zemí. Turecko dává přednost koordinaci své vojensko-politické činnosti na jižním Kavkazu s USA, případně s NATO. Jisté podpory se však Baku od Ankary dočkalo v souvislosti se zmiňovaným incidentem s íránskou vojenskou lodí v Kaspickém

---

<sup>29</sup>JIM NICHOL, „Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests“, CRS Issue Brief for Congress, 15. 6. 2005, 3, <http://fpc.state.gov/documents/organization/49084.pdf> (staženo 16. 2. 2008).

<sup>30</sup>*Eurasia Monitor*, 19. 1. 1999.

<sup>31</sup>V současné době se všechny směry kromě severního, kaspického nacházejí pod faktickou kontrolou USA – viz vojenskou přítomnost USA v Afghánistánu, Iráku a v Perském zálivu; to v Teheránu budí značné znepokojení.

moři (červenec 2001). Jako symbolické, avšak Ázerbájdžánci velmi ceněné gesto působila velkolepá letecká show nad Baku za účasti desítek tureckých stíhaček F-16 (*Turkish Stars*), jíž přihlížel také šéf štábu turecké armády Hüseyin Kivrikoglu.<sup>32</sup> Ačkoli se při incidentu na stranu Baku jednoznačně postavil i Washington, který slovy náměstka ministryně zahraničí Richarda Armitage upozornil, že „nebudeme nečinně stát opodál a přihlížet tomu, jak utlačují své sousedy [...] Tomu musí každý rozumět“, není jasné, jak by se Spojené státy zachovaly v případě prohloubení krize, k němuž bývalo mohlo dojít, kdyby Baku neustoupilo nátlaku Teheránu.<sup>33</sup>

Uvedené skutečnosti přiměly Baku k podepsání memoranda o spolupráci s Teheránem v květnu 2005, které stanovilo, že území ani jedné ze signatářských zemí nemůže být využito třetí stranou pro útok na partnerskou zemi.<sup>34</sup> Touto dohodou jihokavkazská země vyloučila, aby bylo její území užito jako základna pro útoky na jižního souseda. V opačném případě by totiž bylo nanejvýš pravděpodobné, že se území Ázerbájdžánu stane snadným terčem íránské odvety.<sup>35</sup> Jak v kuloárech zdůrazňují ázerbájdžánští diplomaté, zatímco USA jsou daleko, a mohou si tak za jistých okolností dovolit vyvolat konflikt s Teheránem, osmimilionový Ázerbájdžán, který má s Íránem 300 kilometrů dlouhou suchozemskou hranici a jehož hlavní město se nachází ve vzdálenosti pouhých asi 150 kilometrů od Íránu, si takový „luxus“ dovolit nemůže.<sup>36</sup> I proto se Baku na rozdíl od Tbilisi snaží neiritovat Rusko a Írán (předčasnými) veřejnými rozhovory o vojenské přítomnosti USA, Turecka či NATO na svém území.

Pro Írán není Kaspické moře prioritní oblastí jeho zájmů. Tou je Perský záliv a Ománský záliv oddělený Hormuzskou úžinou. Tam také směřuje hlavní vlna íránských vojensko-námořních modernizací. Kaspické moře je tak spíše využívané jako tréninková zóna, přestože jeho důležitost pro Islámskou republiku v posledních několika letech narůstá. Lze to pozorovat na modernizaci a rozvoji vojenských přístavů, z nichž nejvýznamnější je Bandar-e Anzálí. Írán také začal pracovat na vybudování a posilování námořních sil rychlé reakce (složené z raketových lodí typu Paykán a fregat Mowj) v Kaspickém moři, které by neměly za úkol pouze obranu íránskému pobřeží a přístavů, ale byly schopné větších bojových

---

<sup>32</sup>JON GORVETT, „Turkey Plays Big Brother to Azerbaijan in Opening Skirmishes over Control of Caspian Resources“, *Washington Report on Middle East Affairs*, November 2001, <http://www.washington-report.org/archives/november01/0111031.html> (staženo 16. 2. 2008).

<sup>33</sup>MICHAEL LELYVELD, „US Rejects Military Involvement in Caspian Dispute“, *Eurasia Insight*, 17. 3. 2002.

<sup>34</sup>*RFE/RL*, 27. 5. 2005.

<sup>35</sup>*Today.az*, 27. 4. 2006.

<sup>36</sup>Autorovy osobní rozhovory s ázerbájdžánskými diplomaty v Bostonu, MA, jaro 2007.

operací na dále na moři (jezeru).<sup>37</sup> V současnosti čítá íránská flotila v Kaspickém moři mezi devadesáti a sty plavidly, přičemž došlo k začlenění největších lodí - torpédoborců Džamran, které jsou schopné spravovat i bojovou helikoptéru.<sup>38</sup> Írán se tak snaží demonstrovat vlastní ochotu bránit své zájmy a pozice v oblasti, přičemž tím hlavním, vůči komu má zvýšené zbrojení směřovat, je právě Ázerbájdžán.

### Balancující Ázerbájdžán

Spolupráce Ázerbájdžánu s USA a NATO se však prohlubovala i mimo oblast Kaspické pánve. Jak již bylo uvedeno, Baku se společně s Tbilisi, ale na rozdíl od Jerevanu (a Ruska) přihlásilo do Koalice ochotných, od roku 2005 je rovněž účastníkem IPAP.<sup>39</sup> Ázerbájdžánští vojáci a důstojníci se zúčastňují misí v Afghánistánu (40 mužů) a Iráku (150 mužů), od roku 1999 rovněž v rámci KFOR v Kosovu (33 mužů).<sup>40</sup> Významná je v posledních letech vojensko-technická podpora Baku ze strany Washingtonu, a zejména podpora ázerbájdžánské armády americkými a tureckými instruktory a spolupráce v oblasti vojenského vzdělávání, v níž tradičně patří prim Turecku.<sup>41</sup>

Zahraničněpolitické agendě Baku před rokem 2001 i po něm dominovala snaha vyhnout se větším sporům s Ruskem a Íránem i za cenu jistých ústupků. Všeobecně se má za to, že si tato země nemůže dovolit konflikt se žádným ze tří sousedů (tím třetím je Arménie).<sup>42</sup> Zatímco strategické směřování na Západ by mělo být zachováno, v otázkách ne

---

<sup>37</sup>LARUELLE, M., PEYROUSE, S. *The Militarization of the Caspian Sea*, China and Eurasia Forum Quarterly, Vol. 7, No. 2, 2009, s. 25

<sup>38</sup>KUCERA, J. *Arms Race on the Caspian?*, The Diplomat, 31. 8. 2010, <http://the-diplomat.com/2010/08/31/arms-race-on-the-caspian/>

<sup>39</sup>Individual Partnership Action Plan. Plán vytvořený NATO ke koordinaci a spolupráci s vybranými nečlenskými zeměmi.

<sup>40</sup>Viz např. webové stránky ázerbájdžánského ministerstva zahraničí, dokument s názvem „Counterterrorist Measures Undertaken by Azerbaijan“ (datum neuvedeno), [http://www.mfa.gov.az/eng/foreign\\_policy/inter\\_affairs/fightagainstterrorism.shtml](http://www.mfa.gov.az/eng/foreign_policy/inter_affairs/fightagainstterrorism.shtml) (staženo 16. 2. 2008)

<sup>41</sup>Pro Ázerbájdžán má velký význam zmiňovaná ochota Ankary přijímat do tureckých vojenských akademií ročně stovky ázerbájdžánských důstojníků.

<sup>42</sup>Zahraniční politika vlády Äliyeva mladšího však i přes občasný ruský nátlak nepostrádá v řadě důležitých otázek konzistentnost. V této souvislosti zaslouží pozornost postoj Baku v rusko-gruzínském energetickém sporu z přelomu let 2006 a 2007, který výstižně přibližuje Stanislav Secieru: „Gazprom ohlásil velké zdražení cen plynu pro Gruzii ze 130 na 230 dolarů za tisíc krychlových metrů [...] Během poslední návštěvy İlhama Äliyeva v Moskvě (9. 11. 2005) Kreml Ázerbájdžánu doporučil, aby se připojil k ekonomické blokádě Gruzie a přehodnotil svá rozhodnutí o dodávkách ropy. Na oplátku Moskva nabídla levný zemní plyn (určený výhradně k ázerbájdžánské výrobě elektřiny a tepla) a mnohem citlivější přístup k zájmům Baku v náhorněkarabašské otázce. Soudě podle reakcí Kremlu krátce po této návštěvě prezident Äliyev nabídku odmítl, a jednal tak podle svých dřívějších rozhodnutí. V důsledku toho ruská administrativa využila svůj nejoblíbenější zahraničněpolitický postup, ovlivňování SNS pomocí ekonomických nástrojů, Gazpromu a společnosti United Energy Systems (UES), a přijala odvetná opatření. Gazprom ohlásil omezení vývozu plynu do Ázerbájdžánu v roce 2007 ze 4,5 milionu krychlových metrů na 1,5 milionu a zároveň zvedl cenu na 230 dolarů za tisíc

příliš podstatných z hlediska národní bezpečnosti se připouští taktizování. Na prozatím utlumené alianční aspirace Baku bude mít patrně klíčový dopad výsledek snah Gruzie o členství v NATO. Dojde-li k výraznému pokroku Tbilisi a získá-li gruzínský soused bezpečnostní záruky USA, respektive Severoatlantické aliance, lze očekávat, že to Baku velmi povzbudí, aby se aktivně vydalo směrem k transatlantické integraci.

## **Závěr**

Současná pozice a orientace Ázerbájdžánu je ovlivněna především zájmy silnějších lokálních mocností Turecka, Ruska a Íránu a světových vojenských a ekonomických sil USA a Evropské unie. Zatímco Evropa stojí primárně o energetické suroviny z oblasti Kaspického moře a dále na východ od něj a Turecko by rádo hrálo roli klíčového tranzitního uzlu z této oblasti směrem na západ, Rusko se naopak snaží udržet svůj vliv v kaspické oblasti na maximální možné míře, aby mohlo co nejvíce kontrolovat těžbu a transport ropy a zemního plynu v regionu. Ani Írán nehodlá ustupovat ze své silné pozice v Kaspickém moři, kterou si udržuje vymezením vůči nově vzniklým postsovětským republikám. Tím si zajišťuje jednak ochranu vlastních nalezišť nerostných surovin, ale také získává páku na problematiku Ázerbájdžán a případnou americkou přítomnost v oblasti. Zájem vzdálených Spojených států je do značné míry shodný se zájmem Evropy na bezproblémovém proudění surovin za západ a navíc zde Američané cítí možnost vyvažovat vliv Ruska a Íránu, které považují za potenciální protivníky. Všechny výše uvedené faktory, často protichůdné zájmy jednotlivých aktérů a stoupající cena energií na světových trzích vedou k tomu, že oblast Kaspického moře se stává stále důležitějším geopolitickým a geoekonomickým bodem, o němž budou lokální i světové mocnosti stále více soupeřit. Doprovodným jevem zintenzivnění aktivity hráčů na kaspické šachovnici je zvýšení militarizace regionu, jejímiž hlavními motory jsou Rusko, Írán a Spojené státy, přičemž právě první dva zmínění takto reagují na přítomnost třetího. Role Ázerbájdžánu je zde sice důležitá v podobě klíčového bodu pro přístup k nerostnému bohatství Kaspického moře a jeho transportu na světové trhy, přesto se jedná spíše o pasivního hráče. Tato malá a oproti uvedeným mocnostem velice slabá země může pouze balancovat mezi třemi mocenskými bloky, aby si tak zachovala co nejvyšší míru vlastního prostoru.

---

krychlových metrů.“ Stanislav Secrieru, CSIS Analysis (5): „Energy War” in the South Caucasus“, Center for Security and International Studies Paper, Bucharest/Romania, 18. 12. 2006, [http://www.csis.ro/publications/csis\\_analysis\\_5.html](http://www.csis.ro/publications/csis_analysis_5.html) (staženo 20. 2. 2008).

## Politické, socio-ekonomické a kultúrne faktory demokratizácie

*Petra Holzerová*

### Abstrakt

*Počet štátov s demokratickým režimom sa zvyšuje od polovice sedemdesiatych rokov, kedy došlo k pádu autoritárskych režimov v južnej Európe a demokracia sa postupne stáva univerzálnou hodnotou. Faktory, ktoré ovplyvňujú tieto procesy sú predmetom výskumu vedcov zaoberajúcich sa danou problematikou. Príspevok je zameraný na konceptualizáciu a kategorizáciu jednotlivých teórií s cieľom vytvoriť metodologický rámec pre výskum vnútorných faktorov demokratizácie. Na základe analýzy dostupných štúdií vymedzujeme základné politické, socio-ekonomické a kultúrne faktory, ktoré majú pozitívny a negatívny vplyv na vznik a udržanie demokracie.*

*Kľúčové slová: demokracia, demokratizácia, interné faktory.*

### Abstract

*Since the fall of authoritarian regimes in Southern Europe in mid seventies we can observe a steady increase in democratic regimes in the world and democracy is becoming an universal value. Scholars in the field try to explain factors influencing these processes. In this paper we will focus on the conceptualization and categorization of particular theories and approaches with the aim to create a methodological framework for research of internal factors of democratization. Based on the analysis of available studies we define basic political, socio-economic and cultural factors with a positive and negative impact on the establishment and preservation of democracy.*

*Key words: democracy, democratization, internal factors.*

JEL Klasifikácia: Z 19

### Úvod

Demokraciu môžeme v závislosti od kontextu chápať ako systém, ideológiu alebo koncept. Význam demokracie sa v priebehu času menil a v súčasnosti je výrazne odlišný od originálneho, ktorý bol definovaný v antickom Grécku. Demokracia sa vzťahuje na takú formu vlády, v ktorej na rozdiel od monarchie a aristokracie vládnu ľudia, pričom odkazuje na politické spoločenstvo, v ktorom existuje istá forma politickej rovnosti medzi ľuďmi. Podľa

Davida Beethama by mala byť demokracia chápaná ako koniec spektra, na druhom konci ktorého je systém, v ktorom ľudia nemajú žiaden vplyv na rozhodovací proces.

Existujú dve perspektívy, na základe ktorých je možné definovať demokraciu: minimalistická a maximalistická. Minimalistická definícia chápe demokraciu ako procedurálny systém alebo inštitucionálne zriadenie, v ktorom je dôraz kladený na slobodné a spravodlivé voľby. Takto vymedzená demokracia sa označuje ako elektorálna. Z maximalistickej perspektívy je delenie štátov na demokratické a nedemokratické na základe volebného procesu nedostatočné a zavádzajúce. Maximalistický pohľad preto okrem slobodných a spravodlivých volieb kladie dôraz na občianske práva a slobody, ktoré podporujú demokratickú spoločnosť nad rámec demokratického politického systému. Na základe tejto definície je možné klasifikovať liberálne demokracie.

Začiatok demokratizácie (procesu, ktorý vedie k vytvoreniu liberálnej demokracie) i jej priebeh ovplyvňuje viacero vnútorných i vonkajších faktorov. V tomto príspevku sa budeme zameriavať len na tie faktory, ktoré sa vzťahujú na domáce podmienky v štáte.

## Demokratizácia

Konceptualizáciu demokratizácie vo výraznej miere ovplyvnila minimalistická aj maximalistická perspektíva demokracie. Potter definuje demokratizáciu ako „politické zmeny vedúce demokratickým smerom“<sup>1</sup>. Na základe Beethamových myšlienok o demokracii je možné demokratizáciu definovať ako pohyb naprieč spektrom smerom od nedemokratickej k demokratickej vláde. Ide teda o komplexný, pokračujúci proces, ktorý pozostáva z viacerých fáz a zahŕňa prechod od nedemokratického režimu k demokracii a následne konsolidácii demokracie. Podľa Beethama existuje závislosť medzi tým akým režimom demokratizácia začína a povahou demokratizačného procesu. Čím menej demokratický je režim na začiatku demokratizácie, tým problematickejší je demokratizačný proces.<sup>2</sup> Podľa Howarda Handelmana je demokratizácia proces prechodu od autoritárskeho k demokratickému režimu. Začína v momente, keď autoritársky režim začína prejavovať znaky kolapsu alebo negociáciami ohľadom decentralizácie moci a končí sformovaním vlády odvodenej z verejných volieb.<sup>3</sup> Avšak, novosformované demokratické režimy nemusia byť konsolidované ani po skončení obdobia transformácie. Konsolidáciu Handelman definuje ako proces, v ktorom sa demokratické normy („pravidlá hry“) stanú akceptované všetkými politicky vplyvnými skupinami v spoločnosti vrátane podnikateľských, pracovných,

<sup>1</sup>Potter, D: Explaining democratization. s. 3.

<sup>2</sup>Beetham, D.: Democracy and human rights. s. 72 – 75.

<sup>3</sup>Handelman, H.: The Challenge of Third World Development. s. 30 – 31.

odborných, cirkevných a vojenských a žiaden z významných politických aktérov sa nesnaží vrátiť k diktatúre. Konsolidovanou demokraciou je potom demokracia s hlboko zakorenenými demokratickými inštitúciami, praktikami a hodnotami.

## Vnútorne faktory demokratizácie

### Politické faktory

Demokratizácia nikdy nezačína z bodu nula, ale stavia na už existujúcich štruktúrach a inštitúciách, pričom ich transformácia je jadrom demokratizačného procesu. Východisková pozícia preto ovplyvňuje jeho dĺžku a zložitosť. Pád režimu a jeho nahradenie iným vedie k zmene štruktúry politickej moci, no dedičstvo minulosti zostáva prítomné aj po prijatí novej ústavy a to najmä v hodnotách politikov a občanov, ktorí akceptujú kultúrne normy predchádzajúceho režimu.<sup>4</sup>

Podľa autorov Rose, Mishler, Haerpfer môže nový režim čeliť slabému alebo silnému odkazu predchádzajúcich režimov. Ideálnou východiskovou pozíciou je proces demokratizácie, ktorý nasleduje po oligarchickom režime, v ktorom existujú občianske inštitúcie, občianska spoločnosť a pravidlá právneho štátu sú všeobecne akceptované. Slabý odkaz nedemokratických režimov je typický pre demokratizáciu štátov západnej Európy. Na druhej strane štáty postkomunistickej Európy čelia silnému odkazu predchádzajúceho režimu, v ktorom základné inštitúcie buď vôbec neexistujú alebo sú veľmi slabé.<sup>5</sup>

Dankwart A. Rustow vo svojej štúdii *Transition to democracy: Towards a dynamic model* poukazuje na to, že demokracia nie je výsledkom predchádzajúcich podmienok, ale jej budovanie vychádza z vôle politických elít. Dôležitou podmienkou v jeho modeli je národná jednota. Proces demokratizácie prechádza tromi fázami, pričom úvodnou je politický súboj nasledovaný fázou rozhodnutia, kedy časť politických lídrov akceptuje rozdielnosť v jednote a zmení inštitúcie zavedením kľúčových aspektov demokracie. Proces je zakončený fázou habituácie.<sup>6</sup>

Význam politických elít zdôrazňujú aj O'Donnell a Schmitter. Podľa autorov je začiatok tranzície priamym alebo nepriamym dôsledkom názorovej nejednoty v rámci autoritárskeho režimu medzi zástancami tvrdej a mäkkej línie.<sup>7</sup> Cieľom zástancov tvrdej línie je zabrániť politickej liberalizácii a zachovať existujúci režim bez zmien. Na strane druhej

<sup>4</sup>Rose, Richard et al.: *Democracy and its alternatives: understanding post-communist societies*. s.44.

<sup>5</sup>Rose, Richard et al.: *Democracy and its alternatives: understanding post-communist societies*. s.63-67.

<sup>6</sup>Rustow, D.A.: *Transitions to democracy: Towards a dynamic model*. Dostupné na internete: <http://polisci.osu.edu/faculty/mcooper/ps744readings/rustow.pdf>

<sup>7</sup>O'Donnell, G., Schmitter, P.: *Transitions from authoritarian rule: Tentative conclusions about uncertain democracies*, s. 19.

zástancovia mäkkej línie, ktorí rovnako zastávajú v autoritárskom režime dôležité funkcie, sú viac otvorení požiadavkám domácej opozície a kritike verejnej mienky a uvedomujú si potrebu získať legitímnosť prostredníctvom volieb.<sup>8</sup> Demokratizácia je potom chápaná ako vyjednávanie medzi opozíciou a predstaviteľmi režimu, pričom jeho výsledok závisí od pozície a sily jednotlivých frakcií autoritárskeho režimu.

Za významný faktor demokratizácie je považovaná aj existencia občianskej spoločnosti. Občianska spoločnosť je väčšinou vnímaná ako priestor oddeľujúci štátnu sféru od súkromnej, ktorý umožňuje občanom organizovať a zapájať sa do dobrovoľníckych, kolektívnych akcií spoločného záujmu, hodnôt a cieľov.

Skladá sa z rôznych subjektov a inštitúcií, ktoré sa líšia stupňom formálnosti, samostatnosti a sily. Príkladom takýchto organizácií sú registrované charity, rozvojové mimovládne organizácie, občianske združenia, organizácie žien, náboženské organizácie, odborové združenia, sociálne hnutia, podnikateľské združenia a iné. Rozvinutá občianska spoločnosť podporuje rozvoj, prehľbovanie a upevňovanie demokracie mnohými spôsobmi. Zvyšuje politické povedomie občanov, obmedzuje moc štátu tým, že kontroluje jeho rozhodnutia a informuje spoločnosť, často krát slúži aj ako fórum a priestor pre rast politických reprezentantov, ktorí následne presadzujú hodnoty občianskej spoločnosti na úrovni štátu.<sup>9</sup>

### **Socio-ekonomické faktory**

Vo výskume vplyvu interných faktorov na demokratizáciu je veľká pozornosť socio-ekonomickým faktorom, pričom cieľom je analyzovať vzťah medzi demokratizáciou a úrovňou demokratického rozvoja, štruktúrou hospodárstva ako aj ekonomickým systémom a stupňom ekonomickej slobody.

Najrozsiahlejší výskum bol venovaný otázke korelácie medzi úrovňou hospodárskeho rozvoja a demokratizáciou v krajine. Na interakciu medzi politickým a ekonomickým rozvojom poukázala teória modernizácie, ktorej závery boli všeobecne akceptované v päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Podľa predstaviteľov tejto školy zmeny v sociálnej štruktúre (urbanizácia, lepší prístup k vzdelaniu, šírenie znalostí, distribúcia bohatstva aj medzi ďalšie skupiny populácie a následné posilnenie vzdelanej strednej triedy) nevyhnutne viedli k demokratizácii, pretože noví silní aktéri sa dožadovali zastúpenia v politickom systéme. Podľa tejto teórie existuje vysoká pravdepodobnosť, že

---

<sup>8</sup>O'Donnell, G., Schmitter, P.: Transitions from authoritarian rule: Tentative conclusions about uncertain democracies s. 15-21.

<sup>9</sup>Diamond, L.: Developing democracy toward consolidation. s. 239-250.



krajiny s vyššou úrovňou hospodárskeho rozvoja budú demokratické, zatiaľ čo krajiny s nízkou úrovňou hospodárskeho rozvoja majú tendenciu byť autoritárske. Hospodársky rozvoj (meraný prostredníctvom HDP p.c.) pritom považuje nielen za zdroj demokratizácie, ale aj za dôležitý faktor pre udržanie demokracie. Tento argument bol zovšeobecnený do tvrdenia, že čím vyšší ekonomický rozvoj daná krajina dosahuje, tým väčšie sú šance pre udržanie demokracie.<sup>10</sup>

Významným predstaviteľom tejto teoretickej školy je Martin Seymour Lipset, autor publikácie *Politický muž*. Lipset vo svojej štúdií upozornil na koreláciu medzi demokratizáciou úrovňou HDP p.c., ktorú krajina dosahuje. Tento vzťah skúmal na štyridsiatich ôsmich rôznych krajinách v Európe a Latinskej Amerike pri využití regresnej analýzy časových radov, pričom spájal materiálny pokrok s demokraciou a modernizáciou a porovnával rôzne faktory, ktoré považoval za symbol bohatstva a demokratického pokroku (napr. príjem na obyvateľa, počet osôb na motorové vozidlá a počet rádií, telefónov a noviny na tisíc ľudí). Túto metódu následne vo svojich empirických výskumoch využívali aj ďalší vedci zaoberajúci sa danou problematikou.

V sedemdesiatych rokoch sa teória modernizácie stala terčom kritiky z teoretických aj empirických dôvodov. Predstavitelia teórie závislosti argumentovali, že svet je rozdelený na rôzne triedy krajín, pričom bohaté krajiny systematicky vykorisťujú chudobné. Hlavnou tézou teórie závislosti, ktorá rozdeľuje krajiny na jadro a perifériu, je, že menej rozvinuté krajiny (závislé, periférne) nebudú nasledovať rovnakú cestu ako rozvinuté krajiny čiastočne kvôli kultúrnym rozdielom, ale hlavne kvôli záujmom rozvinutých krajín, ktoré nie sú v súlade s rozvojom chudobných krajín. Podľa teórie závislosti aj keby základný predpoklad, že ekonomický rozvoj vedie k demokracii bol správny, usporiadanie medzinárodného systému by zabránilo tomu, aby sa závislé krajiny rozvíjali. Argumenty proti tvrdeniam teórie modernizácie podporoval aj vývoj v Latinskej Amerike, pretože v mnohých štátoch aj napriek ekonomickému rozvoju nebola udržaná demokracia a viaceré z nich sa vrátili k autoritárskemu režimu. Medzi najväčších kritikov teórie modernizácie patrí Guillermo O'Donnell, ktorý sa vo svojich prácach sústreďoval najmä na Argentínu. Podľa neho je byrokratický autoritársky režim prirodzeným výsledkom politickej ekonomie krajín s industrializáciou zameranou na substitúciu importu, pričom autoritársky tlak rastie po dosiahnutí strednej príjmovej úrovne.<sup>11</sup>

Teória modernizácie si svoje postavenie získala opäť v osemdesiatych rokoch, kedy v rámci tretej vlny demokratizácie došlo k pádu autoritárskych režimov v Latinskej Amerike.

<sup>10</sup>Lipset, S.M.: *Political man: The social bases of politics*. s. 31.

<sup>11</sup>Lipset S.M., Lakin J.M.: *The democratic century*. s. 141 -142.

Huntington vo svojej knihe *Tretia vlna: demokratizácia na konci dvadsiateho storočia* vymedzil tri rôzne spôsoby vplyvu ekonomických faktorov: ropné šoky v niektorých krajinách spôsobili výrazný hospodársky pokles, ktorý oslabil autoritársky režim; iné krajiny začiatkom sedemdesiatych rokov dosiahli takú úroveň hospodárskeho rozvoja, ktorá poskytovala ekonomický základ pre prechod k demokracii a niekoľko krajín zaznamenalo taký prudký ekonomický rast, ktorý destabilizoval autoritársky režim a nútil ho buď k liberalizácii alebo posilneniu represíí.<sup>12</sup> Následne na základe klasifikácie Svetovej banky na krajiny s vysokým, stredným a nízkym príjmom Huntington identifikoval politickú tranzitívnu zónu (500 – 6000 HNP p.c.) medzi chudobou a bohatstvom, v rámci ktorej úroveň modernizácie krajiny vedie k podpore demokracie.<sup>13</sup>

V roku 1996 na výskum Lipseta nadviazali nezávisle od seba ďalší traja vedci zaoberajúci sa koreláciou medzi hospodárskym rozvojom a demokratizáciou. Barro vo svojej štúdií zistil, že životný štandard a miera ekonomického rozvoja majú štatisticky významný a pozitívny vplyv na úroveň demokracie, ktorú meral prostredníctvom indexu Freedom House (vtedy Gastil index). Podľa jeho výskumu na úroveň demokracie pozitívne vplýva predchádzajúca demokracia, HDP, očakávaná dĺžka života a základné vzdelávanie žien. Lipset však spochybnil jeho závery, keďže výskum je zameraný na tri rôzne dlhé obdobia (1965-75, 1975-85, 1985-90), pre jednotlivé obdobia sú kvôli nedostatku relevantných informácií použité rôzne premenné týkajúce sa demokracie a nezávislé premenné sú použité s päťročným oneskorením alebo spriemerované. Lipset tiež upozorňuje na to, že napriek dosiahnutým výsledkom, Barrova štúdiá neodpovedá na otázku kauzality medzi skúmanými javmi ani aké priame dopady má zmena životnej úrovne na úroveň demokracie. Dôležitým prínosom je však zistenie, že príjem generovaný z prírodných zdrojov vytvára menší tlak na demokratizáciu ako príjem spojený s akumuláciou ľudského a fyzického kapitálu. S týmto tvrdením súhlasí aj Lipset, ktorý vysvetľuje, že v krajinách zameraných na jednu komoditu sú moc a bohatstvo vysoko koncentrované a priestor pre opozíciu a vytváranie ďalších centier moci je minimálny. To platí najmä pre štáty vyvážajúce ropu.

John Londregan a Keith Poole vo svojom výskume prichádzajú na podobné závery ako Barro. Vo svojom o niečo komplexnejšom modeli používajú dáta rokov z 1952 – 1985. Aj podľa nich má príjem síce malý, ale pozitívny a významný vplyv na úroveň demokracie, pričom odhadovaný koeficient je 0,119. Avšak vplyv je menší, ak do výskumu nie je zahrnutá Európa. Tento výskum na rozdiel od Barrovho je založený na každoročnom meraní

<sup>12</sup>Huntington, S.P.: *The third wave: democratization in the late twentieth century.* s. 59.

<sup>13</sup>Huntington, S.P.: *The third wave: democratization in the late twentieth century.* s. 60.

a poukazuje na dôsledky v špecifických krajinách, ale taktiež napriek dôkazu o pozitívnom vplyve výšky príjmu na demokraciu nevysvetľuje príčinu tohto vzťahu.

Przeworski, Alvarez, Cheibub a Limongi vo svojom modeli s využitím dichotomických premenných a každoročného merania počas obdobia 1950 – 1990 prichádzajú na obdobné závery. Ich štúdia je však zameraná skôr na udržateľnosť demokracie ako jej úroveň. Vedci identifikujú mieru prežitia režimu v závislosti od príjmu a prichádzajú k záveru, že s rastom príjmov na obyvateľa rastie aj očakávaná dĺžka trvania demokracie. V krajinách s príjmom pod 1000 USD na obyvateľa demokracia v priemere vydrží 8,5 roka. Očakávaná dĺžka pretrvania demokracie prekračuje 100 rokov pri príjme 4000 – 6000 USD. V rozpore s teóriou modernizácie je však zistenie, že pri príjme nad 6000 USD pravdepodobnosť zmeny autoritárskeho režimu na demokratický začína klesať.

Pre postkomunistické krajiny, v ktorých sa po páde železnej opony začal proces prechodu nielen k demokracii, ale aj trhovému hospodárstvu je nevyhnutné analyzovať vzťah medzi demokratizáciou a kapitalizmom. Poznanie vzájomného pôsobenia demokratizácie a ekonomickej slobody je významné kvôli tomu, že zlyhanie ekonomických reforiem by mohlo vrátiť dané krajiny z novozaložených demokracií späť k autoritárskemu režimu. Empirické štúdie zistili, že kým autoritárske režimy s vysoko koncentrovanou politickou mocou sú najčastejšie spojené s centrálnym riadeným plánovaným hospodárstvom, krajiny, pre ktoré je charakteristická difúzia politického vplyvu a moci sú zväčša trhovými ekonomikami s významným podielom súkromného vlastníctva. Panuje všeobecná zhoda, že medzi demokratizáciou a kapitalizmom existuje úzky vzájomne sa posilňujúci vzťah, pričom každý z týchto procesov môže slúžiť ako podnet resp. príčina druhého. Základným predpokladom je, že zavedenie kapitalizmu a súkromného vlastníctva v autoritárskych spoločnostiach posilní predtým podriadené skupiny a vedie k narastaniu nárokov na politický vplyv a následnej demokratizácii. Difúzia hospodárskeho vplyvu je považovaná za prirodzenú súčasť demokratizácie. Prepojenie medzi kapitalizmom a demokraciou je široko podporované a potvrdzuje to fakt, že všetky konsolidované demokracie na svete sú určitou formou trhovej ekonomiky, avšak kauzálny vzťah medzi kapitalizmom a demokraciou nie je celkom jasný.

V posledných rokoch si narastajúci počet vedcov uvedomuje, že trhový kapitalizmus nevedie k demokracii priamo. Berúc do pozornosti hospodársky rozvojový model v dvadsiatom storočí v štátoch ako Čile, Taiwan, Čína, kapitalizmus môže ešte lepšie prosperovať v nedemokratických štátoch.<sup>14</sup> Na jednej strane, vláda zavádza voľný trhový mechanizmus dereguláciou a znižovaním prekážok pohybu na trhu a vytvára ekonomiku

---

<sup>14</sup>Burkhart, R. E.: Economic Freedom and Democracy: Post-Cold War Tests. s. 238.

s rastom založeným na exporte, ktorá sa zapája do voľného obchodu medzi hranicami. Na druhej strane zvyšuje kontrolu nad médiami a ozbrojenými silami na posilnenie autoritárskeho režimu popri akumulovanom bohatstve. Práve hospodársky rozvoj sa potom stáva faktorom, na základe ktorého autoritársky režim odvodzuje svoju legitímnosť. Napriek tomu podľa Burkharta kapitalizmus môže viesť k demokratizácii, a to v dôsledku socio-ekonomických zmien.

Francis Fukuyama taktiež tvrdí, že medzi demokraciou a kapitalizmom existuje nepriamy vzťah. Kapitalizmus sám o sebe demokraciu nevytvára, dokonca je podľa Fukuyamu úplne kompatibilný s rôznymi formami autoritárskych režimov. Sila kapitalizmu spočíva v jeho schopnosti slúžiť ako motor ekonomického rastu a socio-ekonomického rozvoja, čo v súlade s tvrdeniami teórie modernizácie podporuje rozvoj democracie.<sup>15</sup> Modernizácia sa vzťahuje na urbanizáciu, industrializáciu, vyššie vzdelanie a ďalšie socio-ekonomické zmeny, ktoré následne vedú k požadovaniu masovej účasti na politickom živote a vytvoreniu suverénneho právneho štátu. V dôsledku týchto zmien podľa Ingleharta v dlhodobom horizonte narastá pravdepodobnosť zriadenia demokratických politických inštitúcií.<sup>16</sup>

Vzťah medzi kapitalizmom a demokraciou nie je lineárny. Demokratizácii bránia neregulované a nespútané formy kapitalizmu, ktoré vedú k zvýhodnenému postaveniu privilegovanej skupiny, ktorá disponuje nadmernou ekonomickou silou a vplyvom. Výskumy zamerané na vplyv ekonomických faktorov sa preto zameriavajú aj na mieru prerozdelenia v spoločnosti. Obmedzenie ekonomickej slobody má pozitívny vplyv na demokratizáciu. Zmiešané ekonomiky, v ktorých štát zasahuje do trhového mechanizmu a prerozdelenia zdrojov, sú viac prospešné pre demokratický vývoj ako neregulovaný kapitalizmus a socializmus. Tento záver možno vyvodiť zo skutočnosti, že všetky demokracie vo svete k dnešnému dňu zaviedli a do určitej miery aj využívajú štátne intervencie na trhu. Skutočná miera regulácie sa líši medzi krajinami, ale v žiadnej demokratickej krajine nefunguje úplne slobodný trh.<sup>17</sup>

Proces demokratizácie ovplyvňuje aj hospodárska štruktúra krajiny. Štúdie dokazujú, že prechod k demokracii v agrárnej spoločnosti je menej pravdepodobný v porovnaní s industrializovanými spoločnosťami, čo je v súlade so závermi teórie modernizácie. Sprievodným javom industrializácie je urbanizácia, ktorá zlepšuje možnosti komunikácie, umožňuje jednoduchšie organizovanie a združovanie sa, čo je základný predpoklad pre

<sup>15</sup>Fukuyama, F.: *Capitalism & Democracy: The missing link*. s. 100-110.

<sup>16</sup>Inglehart, R., Welzel, C.: *How Development Leads to Democracy? What We Know About Modernization*. s.34.  
<sup>17</sup>Burkhart, R. E.: *Economic Freedom and Democracy: Post-Cold War Tests*. s. 237 – 253.

mobilizáciu a budovanie občianskej spoločnosti. Agrárne spoločnosti, v ktorých je ekonomická a politická moc sústredená v rukách privilegovanej skupiny vlastníkov pôdy, sú naopak viac rozptýlené a rozdelené, preto je oveľa ťažšie politicky zorganizovať roľníctvo a chudobných agrárnych pracovníkov. To vedie k potláčaniu demokratizácie.<sup>18</sup>

Na procesy demokratizácie vplýva aj sociálna štruktúra obyvateľstva. Podľa Lipseta ekonomický rozvoj vedie k zmene štruktúry obyvateľstva z pyramídového usporiadania so silnou bázou nízkej triedy na usporiadanie vo forme kosoštvorca s dominanciou strednej triedy. Posilnená stredná trieda zmierňuje napätie medzi sociálnymi triedami v spoločnosti a zároveň vytvára tlak na vyššiu triedu implementovať reformy smerujúce k politickej liberalizácii.<sup>19</sup>

### **Kultúrne faktory a vplyv etnickej heterogenity spoločnosti**

Významným kultúrnym faktorom, ktorý ovplyvňuje politické zriadenie v krajine je náboženstvo. Viaceré štúdie potvrdzujú koreláciu medzi kresťanstvom a demokraciou, kým v prípade iných náboženstiev táto korelácia potvrdená nebola. Z kresťanských náboženstiev najväčšiu koreláciu vykazuje protestantská cirkev, ktorá má menej hierarchickú štruktúru a uznáva práva nezávislých jednotlivcov a katolícka cirkev.<sup>20</sup> Kresťanstvo podľa Huntingtona poskytuje doktrínálny a ideologický základ proti politickej represii.

Rovnako významné je náboženské, etnické a kultúrne zloženie populácie. Kým v národnostne, kultúrne a nábožensky homogénnych štátoch je pravdepodobnosť vzniku a úspešnej konsolidácie demokracie vysoká, v heterogénnych štátoch multietnický, multikonfesiálny a multikultúrny charakter populácie pôsobí ako prekážka pre procesy demokratizácie. Subkultúrny pluralizmus vytvára nebezpečný tlak na toleranciu a v spojení so sociálnou fragmentáciou pôsobí na nastolenie demokracie negatívne.

Nedemokratické režimy majú schopnosť potlačiť konflikty medzi národnostnými, kultúrnymi a náboženskými skupinami tým, že nútia obyvateľstvo prijať pravidlá politického spoločenstva. V procese tranzície, keď spoločnosť opäť nadobúda právo prejavovať opozičné názory, nepokoje spravidla narastajú. Vyplýva to z procesu redefinície identity samotného štátu, ktorý je integrálnou súčasťou tranzície z autoritárskeho režimu. Tento vývoj je typický predovšetkým pre multinárodné štáty, ktorých teritoriálne segmenty spochybňujú legitímnosť štátu na základe prebiehajúcich procesov sebaurčenia. Ak dominantné národné skupiny odmietajú multinárodný charakter štátu a kompromis s ostatnými skupinami, štát sa stáva

<sup>18</sup>Rueschemeyer, D.: Capitalist development and democracy . s. 271-272.

<sup>19</sup>Lipset, S.M.: Political man: The social bases of politics. s. 50-52.

<sup>20</sup>Huntington, S.P.: The third wave: democratization in the late twentieth century. s. 72-74.

slabým a moc sa presúva na úroveň lokálnych lídrov jednotlivých teritoriálnych segmentov.<sup>21</sup> Štát potom nie je schopný poskytovať obyvateľom základné služby a stráca schopnosť znovuzískať dôveru a akceptáciu. Dostáva sa do začarovaného kruhu, kedy každý pokus o získanie silnejšieho postavenia paradoxne spôsobuje jeho ďalšie oslabenie. S paralelným posilňovaním jednotlivých fragmentov vznikajú podmienky pre občiansku vojnu a následnú dezintegráciu.<sup>22</sup>

Štáty s výrazne segmentovanou populáciou analyzoval Arend Lijphart, ktorý v šesťdesiatych rokoch vytvoril koncept konsociačnej demokracie. Lijphart identifikuje štyri kľúčové podmienky pre podporu demokracie v heterogénnych štátoch, ktoré sú zároveň hlavnými znakmi konsociačnej demokracie: vláda veľkej koalície pozostávajúcej z politických zástupcov všetkých segmentov pluralitnej spoločnosti; vzájomné právo veta alebo rozhodovanie na základe väčšiny tak, aby bolo možné ochraňovať kľúčové záujmy všetkých skupín; politická reprezentácia, menovanie do štátnych funkcií a alokácia finančných prostriedkov riadené princípom proporcionality a segmentálna autonómia.<sup>23</sup>

## Záver

Na základe príspevkov jednotlivých autorov k rozvoju teórie demokratizácie môžeme vymedziť základné politické, socio-ekonomické a kultúrne faktory, ktoré považujeme za kľúčové pre vytvorenie metodologického rámca výskumu vnútorných faktorov demokratizácie. Sumarizáciu týchto faktorov ako aj ich vplyv na procesy demokratizácie predstavuje nasledujúca tabuľka.

---

<sup>21</sup>Linz, J.J., Stepan, A.: *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. s.26.

<sup>22</sup>Holsti, K. J.: *The state, war, and the state of war*. s.116 – 122.

<sup>23</sup>Lijphart, A.: *Thinking about democracy: Power sharing and majority rule in theory and praxis*. s.7.

**Tab. 1 Vplyv interných faktorov demokratizácie**

<b>Interné faktory demokratizácie</b>	<b>Pozitívny vplyv</b>	<b>Negatívny vplyv</b>
Politické	Existencia demokratickej tradície	Absencia demokratickej tradície
	Silný odkaz nedemokratických režimov	Slabý odkaz nedemokratických režimov
	Umiernené politické elity, zástancovia mäkkej línie	Radikálne politické elity, zástancovia tvrdej línie
	Existencia občianskej spoločnosti	Absencia občianskej spoločnosti
Socio-ekonomické	Vysoká úroveň hospodárskeho rozvoja	Nízka úroveň hospodárskeho rozvoja
	Trhové hospodárstvo	Centrálne plánované hospodárstvo
	Industrializovaná spoločnosť	Agrárna spoločnosť
	Silná a vzdelaná stredná vrstva	Slabá a pasívna stredná vrstva
Kultúrne	Kresťanstvo a sekularizácia	Nekresťanské náboženstvá a radikálny fundamentalizmus
	Sociálna, kultúrna a etnická homogenita	Sociálna, kultúrna a etnická heterogenita

Prameň: vlastné spracovanie

### Použitá literatúra:

1. BEETHAM, D. : *Democracy and human rights*. Cambridge : Polity Press, 1999. 240 s. ISBN 0-7456-1108-7.
2. BURKHART, R. E. : Economic Freedom and Democracy: Post-Cold War Tests. In *European Journal of Political Research*, roč. 37, 2000, č. 2, s. 237-253.
3. DIAMOND L. : *Developing democracy toward consolidation*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. 1999. ISBN 080186156X.
4. FUKUYAMA, F.: Capitalism & Democracy: The missing link. In *Journal of Democracy*, roč. 3, 1992, č. 2, s. 100-110.
5. HANDELMAN, H. : *The Challenge of Third World Development*. Upper Saddle River: Pearson Education, 2008. 368 s.. ISBN 978-
6. HOLSTI, K.J. : *The state, war, and the state of war*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 052157790X .
7. HUNTINGTON, S. P. *The third wave - Democratization in the late twentieth century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1991. 384 s. ISBN 0-8061-2516-0.
8. INGLEHART, R., WELZEL, Ch.: How Development Leads to Democracy? What We Know About Modernization. In *Foreign Affairs*, roč. 88, 2009, č. 2, s. 33-48.
9. LIJPHART, A. : *Thinking about democracy: Power sharing and majority rule in theory and praxis*. Abingdon: Routledge, 2008. ISBN 0-415-77267-2.

10. LINZ J.J. , STEPEN A. : *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996. ISBN 0801851580.
11. LIPSET, S.M. : *Political man: The social bases of politics*. New York: Doubleday & Company. 1960. 477 s. ISBN 0-8018-2522-9.
12. LIPSET, S.M., LAKIN, J.M. : *The democratic century*. Norman: University of Oklahoma Press, 2004. 480 s. ISBN 0-8061- 3618-9.
13. O'DONNELL G., SCHMITTER P. : *Transitions from authoritarian rule: Tentative conclusions about uncertain democracies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986. ISBN 0801826829.
14. POTTER, D., GOLDBLATT, D., KILOH, M., LEWIS, P. : *Democratization*. Cambridge: Polity, 1997. 560 s. ISBN 0-7456-1815-4.
15. ROSE R., MISHLER W., HAERPFER Ch. : *Democracy and its alternatives: understanding post-communist societies*. Cambridge: Polity Press, 1998. ISBN 0801860385.
16. RUESCHEMEYER, D., STEPHENS, E.H., STEPHENS, J.D.: *Capitalist development and democracy*. Cambridge: Polity Press, 1992. 398 s. ISBN 0-7456-0945-7.
17. RUSTOW, D.A.: *Transitions to democracy: Towards a dynamic model*. In *Comparative Politics*, Vol. 2. č. 2: Apríl 1970. s. 337-363, Dostupné na internete: <http://polisci.osu.edu/faculty/mcooper/ps744readings/rustow.pdf>.



## Súčasný vývoj štátov BRICS vo svetovej ekonomike

Lubomír Kováčik

### Abstrakt

*Skupina BRICS sa stáva ekonomickým fenoménom budúceho vývoja sveta. Počiatky fungovania daného zoskupenia boli hľadaním cesty k vzájomnej spolupráci, miery integrácie či komunikácie. V poslednom období je cítiť stále výraznejší vplyv týchto krajín do zasahovania ekonomického a finančného diania vo svete. Je to aj tým, že krajiny BRICS oveľa intenzívnejšie koordinujú svoje kroky a naučili sa, čo ich spája a nie čo ich rozdeľuje. Zistili, že obrovská už existujúca hospodárska moc jednotlivých ekonomík združenia sa niekoľkonásobne zvýši, ak je deklarovaná spoločne a s rovnakým cieľom. Sme na prahu nového rozdeľovania ekonomického a politického rozdeľovania sveta.*

*Kľúčové slová: Pozícia štátov BRICS, medzinárodný obchod, EÚ & BRICS, perspektívy ekonomického rastu.*

### Abstract

*The group of BRICS is becoming an economic phenomenon of the future world's development. The beginning of functioning of the particular grouping represented searching for the way to mutual cooperation, rate of integration or communication. In the past period of time, a never increasing influence of these countries is felt in intervening into economic and financial events in the world. It is also due to the fact that the BRICS countries are much more intensely coordinating their steps, learning what associates them and not what divides them. They have found out that the giant already existing economic power of separate economies of the association will be multiplied several times, if declared jointly and with the same goal. We are at the treshold of a new distribution of economic and political division of the world.*

*Keywords: The position of countries BRICS, the international trade, EU & BRICS, the economic perspectives of growth.*

JEL klasifikácia: F01

### História vzniku BRICS

BRICS je označenie spoločného hospodárskeho zoskupenia, ktoré je tvorené so začiatočných písmen členov: Brazília, Ruska, Indie, Číny a Juhoafrickej republiky. Pôvodné označenie bolo BRIC, ktoré tvorila štvorica krajín a prvýkrát ju použil ekonóm a analytik Jim

O'Neil z investičnej banky Goldman Sachs v roku 2001. Tieto krajiny boli už v tom čase považované za najperspektívnejšie sa rozvíjajúce trhové ekonomiky. Politický dialóg medzi BRIC krajinami začal až v roku 2006 stretnutím ministrov zahraničných vecí BRIC štátov. Prvé oficiálne stretnutie na najvyššej politickej úrovni sa uskutočnilo v júni 2009. Cieľom zoskupenia bolo a stále zostáva zjednotenie svojich záujmov a postojov a koordinovaným spôsobom výraznejšie ovplyvňovať ekonomické a finančné smerovanie sveta. Južná Afrika sa stala novým členom v decembri 2010 a formálne bola potvrdená vo februári 2011.

Väčšina analytikov a ekonómov očakávala, že sa zoskupenie BRIC rozšíri o krajinu so silnejšou a väčšou ekonomikou ako je Južná Afrika. Favoritom bolo Turecko, ktoré má v nominálnej výške dvojnásobné HDP ako Juhoafrická republika a o polovicu viac obyvateľov. Ďalšími favoritmi boli Indonézia, Mexiko či Južná Kórea. Tieto očakávania boli podporené aj faktom, že Turecko, Mexiko či Južná Kórea sú členmi medzinárodnej Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD), ktorá zahŕňa ekonomicky najrozvinutejšie štáty sveta. Zo súčasných piatich štátov zoskupenia BRICS nie je ani jeden členom OECD. Vstup Juhoafrickej republiky už teraz bol skôr geopolitickým rozhodnutím ako ekonomickým – dané prijatie afrického zástupcu znamená zapojenie a reprezentáciu celého afrického kontinentu s viac ako jednou miliardou obyvateľov.

Rýchlosť rastu ekonomického a politického postavenie štátov BRIC však predčí očakávania z roku 2001, kedy sa predpokladalo, že daná štvorica bude do roku 2050 hospodársky a následne aj politicky dominovať svetu. Prijatím Juhoafrickej republiky (JAR) sa dôležitosť zoskupenia BRICS zvýšila hlavne z geopolitického hľadiska a to pokrytím všetkých kontinentov sveta, s výnimkou Austrálie.

### **Ekonomická sila štátov BRICS**

Podľa výšky HDP patrí Čína, Brazília, Rusko a India medzi 15 najväčších ekonomík sveta (JAR sa pohybuje okolo 29. miesta).<sup>1</sup> Ekonomická sila členských štátov rastie s ich počtom obyvateľov, kde na krajiny BRICS pripadá vyše 43 percent obyvateľstva planéty s takmer 3 miliardovou populáciou. S rastúcou ekonomickou silou týchto krajín rastie aj ich politický vplyv. Americký prezident Barack Obama v prejave pred britským parlamentom v máji 2011 povedal, že vzostup Číny, Indie a Brazílie v 21. storočí neznamena, že by nastalo oslabenie Spojených štátov amerických a Európy. Toto upozornenie naznačuje, že význam USA a Európy sa vo svetovej ekonomike čoraz rýchlejšie znižuje a historicky vyspelé mocnosti sveta hľadajú spôsob, ako tejto hrozbe čo najúčinnnejšie čeliť. Podľa štatistík

---

<sup>1</sup>Svět v číslech 2009, Nakladatelství Ladislav Horáček-Paseka, Praha, 2009, ISBN 978-80-7185-969-7.

Medzinárodného Menového Fondu (MMF) sa podiel Európskej únie na svetovom ekonomickom výkone znížila z 25 percent v roku 2000 na 18 percent v roku 2015. Je zrejmé, že z daného ekonomického poklesu budú profitovať hlavne štáty zoskupenia BRICS. Ťažkopádnosť až neschopnosť Európskej únie riešiť ekonomické a finančné problémy svojich problémových členov ako aj anachronizmus a nedostatočné riešenie vlastných ekonomických a finančných problémov USA, ktoré sa stále viac spoliehajú na silu amerického dolára ako na silu svojej ekonomiky, to dokazuje.

### **Finančné perspektívy štátov BRICS**

Americký dolár v súčasnosti zachraňuje hlavne skutočnosť, že táto mena má štatút rezervnej meny pre väčšinu štátov sveta. V apríli 2011 sa však štáty bloku BRICS dohodli, že štátne rozvojové banky krajín skupiny, založia vzájomné úverové linky vo svojich národných menách, nie v americkom dolári ako doposiaľ. Tento krok znamená medzinárodné posilnenie nielen čínskeho jüanu, ale aj ruského rubľa, indickej rupie, brazílskeho realu či juhoafrického randu. S tým súvisí aj ďalšia úvaha Číny o zavedení duálneho listingu s burzami v Rusku, Brazílii a v ďalších krajinách sveta. Tieto dohody by umožnili obchodovanie vybraných emisií z týchto búrz aj na šanghajskom trhu a akcie čínskych firiem by sa stali obchodovateľnými aj v ďalších krajinách.

Čína urýchľuje diverzifikáciu svojich devízových rezerv od amerického dolára a popri euru figuruje v jej koši záujmu aj britská libra. Tento proces zahŕňa aj zvyšovanie podielu čínskych aktív do euroinvestícií nielen členov eurozóny ale aj v rámci celej Európy. Posledným príkladom je prísľub čínskej vlády v júni 2011 zadlženému a v problémoch sa zmietajúcemu Maďarsku, na nákup maďarských dlhopisov spolu s investičnou a finančnou ponukou spolupráce v miliardovom objeme. Čína sa stáva relevantným mimoeurópskym pilierom eurozóny.

### **BRICS a Európska únia(EÚ)**

EÚ sa voči prenikajúcemu ekonomickému vplyvu štátov BRICS stále viac bráni ochranárskymi a legislatívnymi opatreniami, spočívajúcimi v nastavovaní vyšších dovozných ciel či kvót, s cieľom ochrany konkurencieschopnosti európskej produkcie pred lacným, hlavne čínskym a indickým dovozom. Tieto kroky sú označované za nový trend obchodného protekcionizmu. Je to slabosť a nepochopenie vznikajúcej dominancie ekonomického rastu štátov zoskupenia BRICS, ktorých reformné kroky vedúce k hospodárskemu rastu, boli naopak zamerané na liberalizáciu a otvorenie svojich ekonomík. To dokazuje aj prvé veľké víťazstvo Číny na pôde Svetovej obchodnej organizácie (WTO). Jej odvolací orgán potvrdil

minuloročné rozhodnutie v prospech Pekingu, ktorý sa sporil s Európskou úniou o importné clo na oceľové spoje. Zavedenie európskych protidumpingových dovozných ciel na čínske spoje vyhodnotila WTO ako porušenie medzinárodných obchodných pravidiel.<sup>2</sup>

Čína je druhý najväčší obchodný partner EÚ, ktorého obrovský potenciál nie je zďaleka využívaný. Rusko je pre EÚ tretí najväčší energetický importér a pre veľa štátov Európy kľúčový dodávateľ strategických surovín, akými sú hlavne ropa a zemný plyn. Zlepšenie a zintenzívnenie vzťahov EÚ s Indiou a Brazíliou sú súčasťou prijatej dlhodobej stratégie Európskej komisie pre obchod.

### **Vzájomný obchodný obrat medzi EÚ a BRICS**

Partneri EÚ sú v obchodných vzťahoch rozdeľovaní do regiónov, nie podľa geografického kľúča, ale podľa statusu FTA's (Free Trade Agreement) resp. Dohody o voľnom obchode (DVO). Tieto dohody medzi EÚ a ostatnými krajinami majú cieľ eliminovať tarify, dovozné kvóty a podporovať obchodnú výmenu tovaru a služieb medzi zúčastnenými stranami. Na rozdiel od vyššej formy ekonomickej integrácie akou je colná únia, majú tieto dohody rôzne dovozné kvóty a obchodné clá pre jednotlivé krajiny.

---

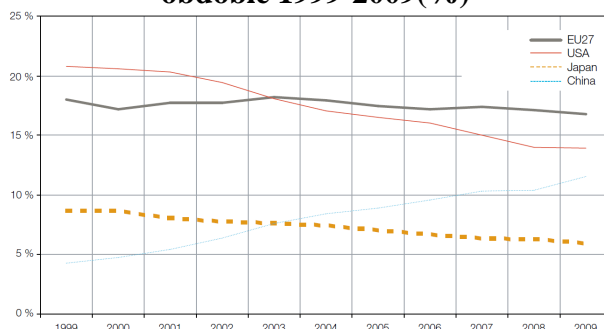
<sup>2</sup>WTO: European Communitis - Definitive Anti-dumping measures on certain iron or steel fasteners from China, July 15,2011.Dostupné z [http://www.wto.org/english/tratop\\_e/dispu\\_e/397abr\\_e.pdf](http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/397abr_e.pdf)

**Tabuľka č.1: Vybraný status EÚ (podľa DVO) a podiel na obchode s EÚ**

Región podľa DVO a status		Priemyselný produkt		Poľnohospodársky produkt	
		Import (%)	Export(%)	Import (%)	Export(%)
Chile, Mexiko, <b>JAR</b>	rozvojové DVO krajiny	2,5	3,4	5,7	2,2
Argentína, <b>Brazília</b> , Paraguaj, Uruguaj	Mercosur	1,5	2,5	20,9	1,5
Arménsko, Azerbajdžan, Kanada, Gruzínsko, <b>India</b> , Južná Kórea, Líbya, Moldavsko, Sýria, Ukrajina	ostatné krajiny DVO	10	9,1	7,2	8
Austrália, <b>Čína</b> , Japonsko, Nový Zéland, <b>Rusko</b> , USA	hlavní obchodní partneri DVO	50,3	38,6	16,6	35,8

Prameň: European Commission

Štáty BRICS sú podľa tohto ukazovateľa posudzované rozdielne, kde geografická poloha nie je určujúcim kritériom Čína a Rusko sú v súčasnosti považovaní za hlavných a kľúčových obchodných partnerov EÚ spolu s USA, Japonskom, Austráliou a Novým Zélandom. India, Brazília aj JAR však stále viac stávajú lídrami vo svojich zemepisných regiónov a ich strategická globálna pozícia sa neustále zvyšuje.

**Graf č.1: Podiel EÚ27\*, USA, Japonska a Číny na svetovom obchode v tovare za obdobie 1999-2009(%)**

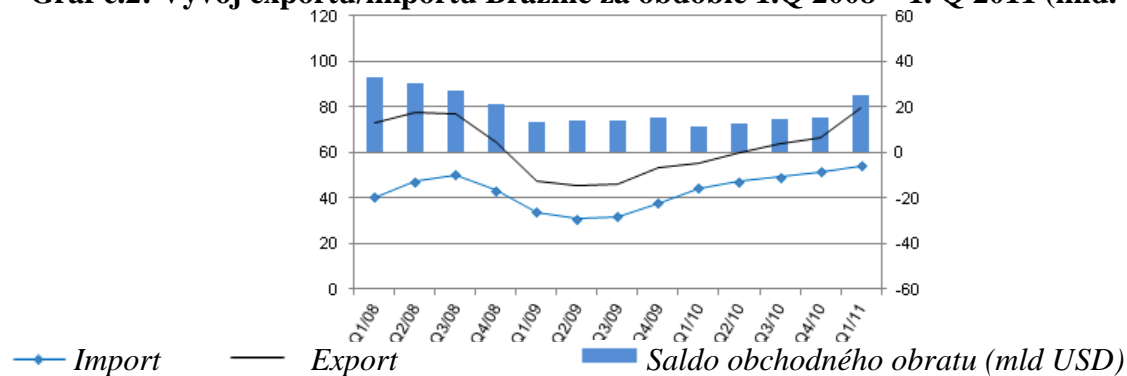
\*Okrem vzájomného obchodu v rámci EÚ

Prameň: WTO, Eurostat(Comext)

Trend klesajúceho podielu USA a Japonska so stagnujúcou krivkou obchodného podielu EÚ na celosvetovej ekonomike je v silnom kontraste s dynamickým globálnym

rastom obchodného podielu Číny. Celkový obchodný obrat v tovaroch a službách predstavoval v roku 2004 dve tretiny z HDP Číny, 56% z HDP Ruska, 40% v Indii a 31% v Brazílii. Pre porovnanie podiel obchodného obratu krajín OECD predstavoval priemerne 42%.<sup>3</sup>

**Graf č.2: Vývoj exportu/importu Brazílie za obdobie 1.Q 2008 – 1. Q 2011 (mld. USD)**

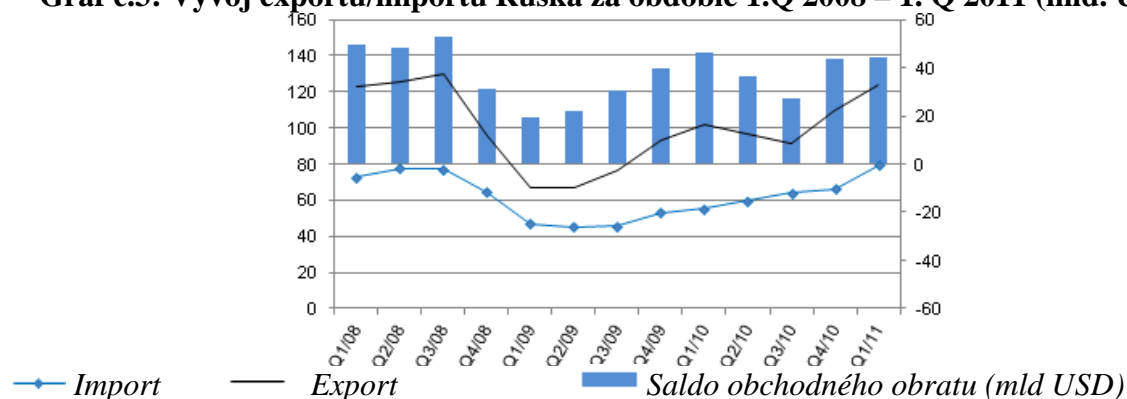


Prameň: OECD International Trade Statistics

Brazília patrí medzi málo vyspelých krajín sveta, kde exportný rast sa zvyšuje rýchlejšie ako dovozy do krajiny. Vývozný rast Brazílie sa dostáva nad hodnoty, ktoré dosahovala v predkrízovom období. Export Brazílie dosahoval v roku 2008 výšku 198 mld. USD oproti rekordnému importu v danom roku vo výške 173 mld. USD. Pre porovnanie export v roku 2005 bol vo výške 119 mld. USD a import 74 mld. USD (údaje k 31.12.2009)<sup>4</sup>. V súčasnosti väčšinu vývozu Brazílie tvoria hotové výrobky s vyššou pridanou hodnotou.

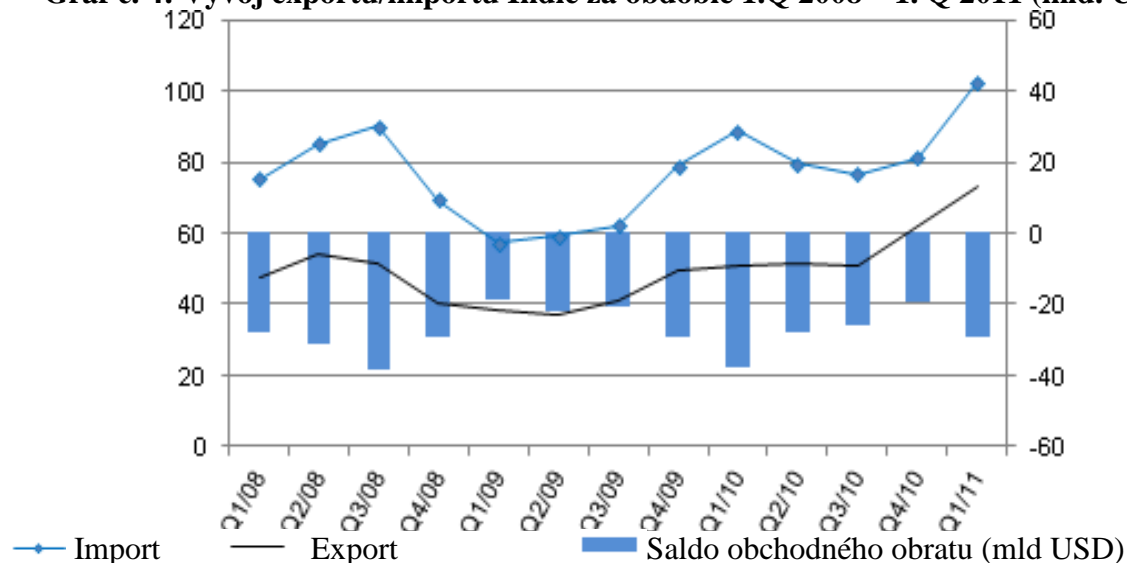
<sup>3</sup>OECD Directorate for Employment, Labour and Social Affairs: Labour Market in the BRICs (Brazil, The Russian Federation, India and China), OECD, 2007. Dostupné z [http://www.oecd.org/LongAbstract/0,3425,en\\_2649\\_33927\\_38355688\\_1\\_1\\_1\\_1,00.html](http://www.oecd.org/LongAbstract/0,3425,en_2649_33927_38355688_1_1_1_1,00.html)

<sup>4</sup>Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística – IBGE: Joint statistical publication by BRIC countries:Brazil, Russia, India, China, IBGE Rio de Janeiro, 2010, ISBN 978-85-240-4116-7.

**Graf č.3: Vývoj exportu/importu Ruska za obdobie 1.Q 2008 – 1. Q 2011 (mld. USD)**

Prameň: OECD International Trade Statistics

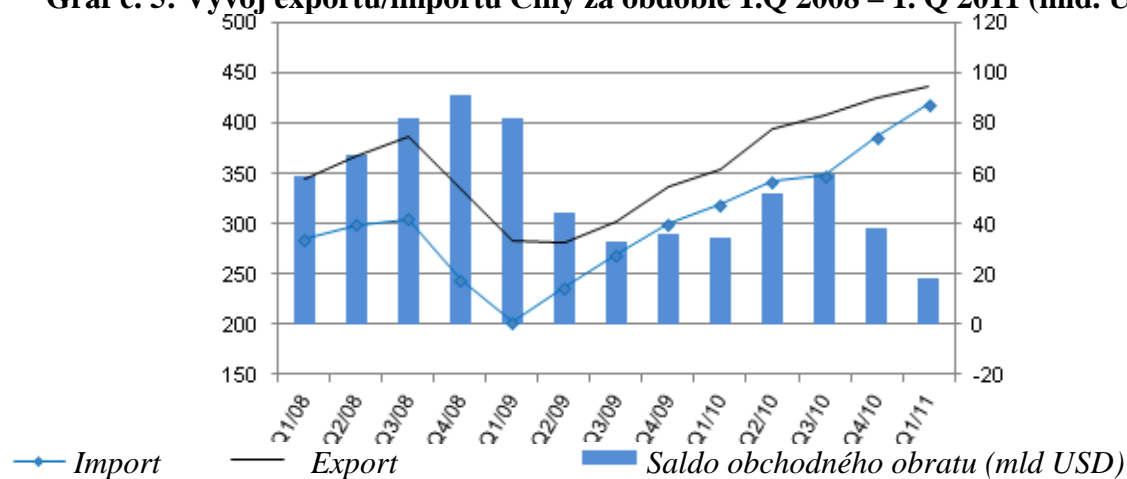
Ekonomická a finančná kríza v roku 2009 zasiahla z členských štátov BRICS najvýraznejšie Rusko. To že, ekonomické a finančné dopady neboli negatívnejšie, vďaka Rusku svojim obrovským zásobám ropy, zemného plynu a hnedého uhlia. Tento záchranný vankúš napomohol Rusku k udržaniu aktívnej obchodnej bilancie, kde však príjmy z ťažby zemného plynu a ropy stále tvoria podstatnú časť ruskej ekonomiky. V poslednom období však import krajiny výrazne narastá v porovnaní s exportom. Ide však viac o spotrebný tovar ako investície. Hlavní exportní partneri Ruska sú Holandsko, Taliansko a Nemecko, tesne nasledovaní Čínou a Tureckom, oproti partnerom, ktorí do Ruska dovážajú v najväčšom objeme sú to Čína a Nemecko s veľkým odstupom USA, Francúzsko a Taliansko<sup>4</sup>.

**Graf č. 4: Vývoj exportu/importu Indie za obdobie 1.Q 2008 – 1. Q 2011 (mld. USD)**

Prameň: OECD International Trade Statistics

India, na rozdiel od ostatných členov BRICS, má značný problém vo vysokej inflácii ako aj v dlhodobej pasívnej obchodnej bilancii, čo znamená, že menej vyváža ako dováža. Tento negatívny trend sa naďalej ešte viac prehĺbuje, keď import v Indii sa od 3.Q 2010 výraznejšie zvyšuje oproti exportnému rastu. Investície a export sa na tvorbe HDP nepodieľajú až tak, ako je to v prípade Číny, Južnej Afriky, Ruska alebo Brazílie. Zaujímavosťou Indie je, že počtom hovädzieho dobytku je síce táto krajina na poprednom mieste na svete, avšak v ich úžitkovosti je vinou náboženských predsudkov na jednom z posledných miest. Poľnohospodárstvo Indie je zaostalé a nestačí zabezpečiť sebestačnosť krajiny. Hlavnými obchodnými partnermi Indie sú Spojené arabské emiráty s podielom 9,8%, Čína (8,6%), USA (8,2%) a Saudská Arábia s 5,1% podielom na obchodnom obrate Indie (údaje k 31.12.2009)<sup>4</sup>.

**Graf č. 5: Vývoj exportu/importu Číny za obdobie 1.Q 2008 – 1. Q 2011 (mld. USD)**



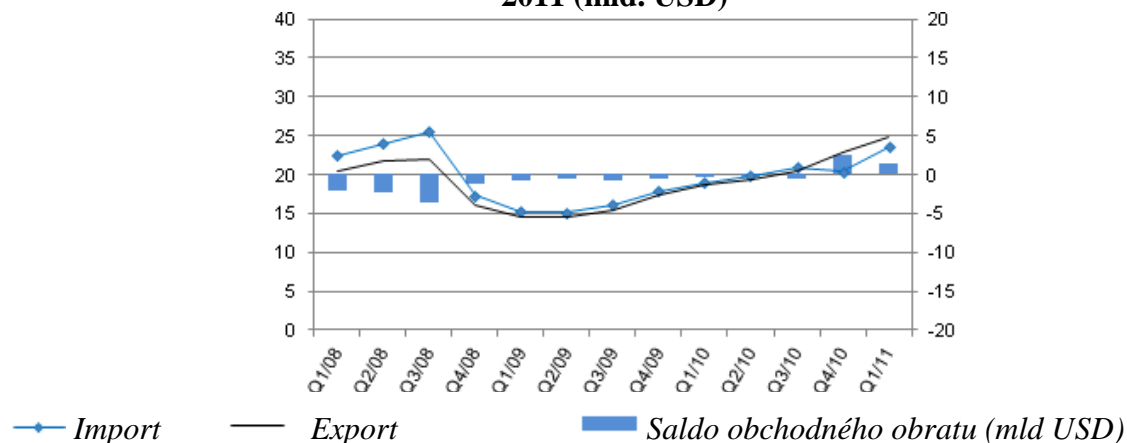
Prameň: OECD International Trade Statistics

Čínsky obchodný obrat pokračuje kontinuálne v raste aj v 1.štvrtroku 2011, aj keď import vzrástol o 8,4% v kontraste s exportom, ktorý dosiahol 3% hodnotu. Výraznou slabinou Číny je vysoká závislosť od dovozu energonosičov. Aj tak celková obchodná bilancia druhej najväčšej ekonomiky sveta dosiahla v 1.Q 2011 prebytok 18 mld. USD.<sup>5</sup> Silný čínsky jüan v minulosti výrazne podporoval čínsku expanziu v zahraničí. Zhodnotenie meny však tiež zvyšuje kúpnu silu Číňanov, čo podporuje ich spotrebu, ktorá v porovnaní s vyspelými štátmi sveta je veľmi nízka a tomu zodpovedá aj nárast dovozu, hlavne spotrebného tovaru do Číny.. Hlavnými exportnými obchodnými partnermi Číny sú EÚ (236 mld.USD) a USA (221 mld. USD) a v importe je to Japonsko (131 mld. USD) s EÚ (128 mld. USD) – údaje k 31.12.2009<sup>4</sup>.

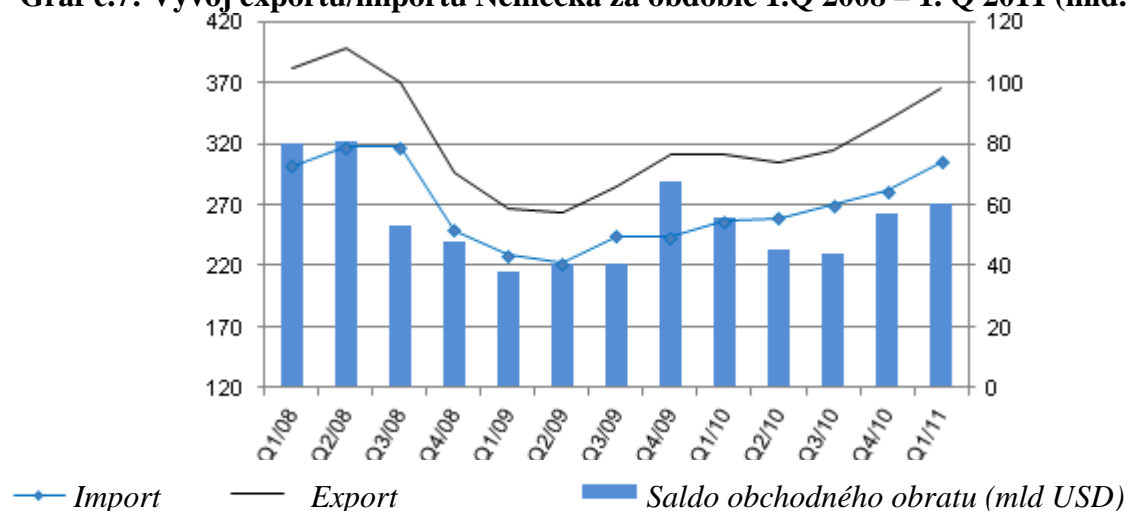
<sup>5</sup>OECD International Trade Statistics: Merchandise Trade continues to grow strongly in first quarter of 2011, OECD, June 6, 2011. Dostupné z <http://www.oecd.org/dataoecd/8/63/48106260.pdf>.



**Graf č. 6: Vývoj exportu/importu Juhoafrickej republiky za obdobie 1.Q 2008 – 1. Q 2011 (mld. USD)**



Export JAR sa od 3.Q 2010 dostal do mierneho prebytku nad dovozmi, ale za 1.Q 2011 došlo k výraznejšiemu rastu importu oproti vývozu. Rast HDP JAR ešte stále nedosahuje predkrízové hodnoty. JAR sa však môže spoľahnúť na svoje obrovské zásoby platiny (najväčší svetový producent a vývozca), zlata, uhlia, diamantov či uránových koncentrátov. Ide o spracovanie nerastov s vyššou pridanou hodnotou zameranou na finálnu výrobu ferozliatin, nerezových ocelí a podobných výrobkov, čo tvorí významný zdroj príjmov krajiny. JAR so širokou škálou spracovateľského priemyslu je svetovým lídrom v niektorých špecializovaných sektoroch, vrátane železničných koľajových vozidiel, syntetických palív, bankových strojov a zariadení.

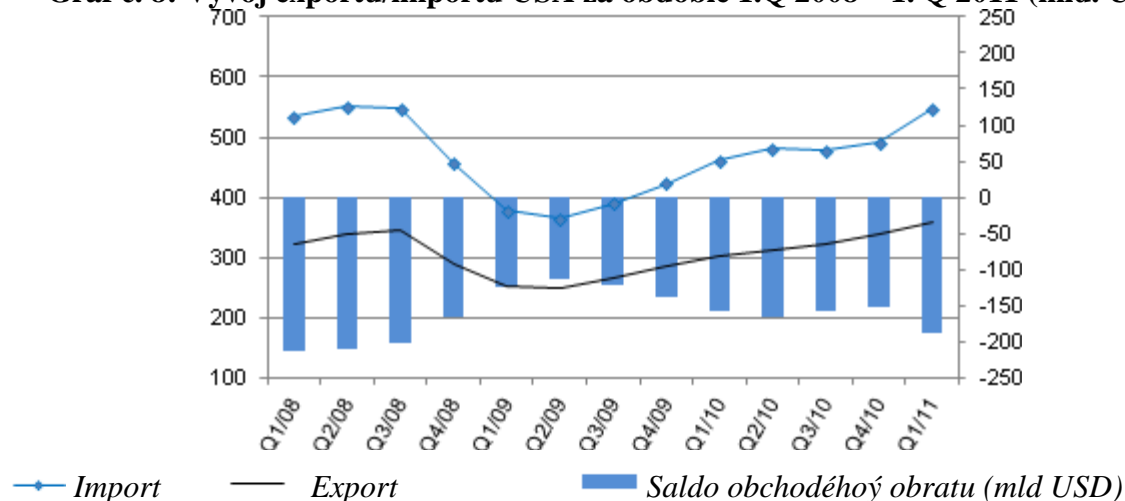
**Graf č.7: Vývoj exportu/importu Nemecka za obdobie 1.Q 2008 – 1. Q 2011 (mld. USD)**

Pre porovnanie s vývojom exportu a importu štátov BRICS je zaujímavý vývoj obchodného obratu ťahúňa európskej ekonomiky – Nemecka, kde previazanosť na členov BRICS je najmarkantnejšia. Po ekonomickej kríze prudko vzrástol celosvetový dopyt po autách a strojárskych výrobkoch. Veľmi pozitívne nato zareagovali nemecké firmy, ktoré počas krízy znižovali náklady aj nepopulárnym nezvyšovaním miezd a zvýšili produktivitu, čím dosiahli hospodársky rast, ktorý spôsobil vyššiu zamestnanosť a rozšírenie výroby nielen v Nemecku, ale aj u subdodávateľov týchto globálnych firiem vo svete. Firmy sa zamerali na výrobky s vysokou pridanou hodnotou, ktoré sa stávajú rentabilné aj pri relatívne vysokej cene práce a nákladoch na výskum a vývoj aj v kontexte silného eura. Exportná sila Nemecka dokázala nielen nahradiť výpadok dopytu z Japonska a USA, ale aj zvýšiť svoj export na trhoch Číny, Indie a Latinskej Ameriky na čele s Brazíliou. Hlavne Čína zadávala nemeckým firmám objednávky v takých objemoch, ktoré predčili ich výrobné kapacity. Nemecko sa stáva pre Čínu druhým najdôležitejším ekonomickým partnerom ihneď po USA. Takisto sa dostávajú na novú úroveň politické vzťahy medzi Nemeckom a Čínou. Bolo dohodnuté, že budú prebiehať pravidelné medzivládne konzultácie na úrovni predsedov a ministrov vlád, s cieľom predchádzať sporom, koordinovať svoje aktivity a politicky napomáhať ekonomickej spolupráci medzi oboma partnermi. Takéto intenzívne bilaterálne politické vzťahy začalo Nemecko budovať s Francúzskom ešte v roku 1963, v čase formovania ekonomického vývoja Európy, kedy nemecký predseda vlády Konrad Adenauer dosiahol spolu s francúzskym prezidentom Charlesom de Gaullem historický obrat: tradiční nepriatelia - Nemecko a Francúzsko podpísali Zmluvu o priateľstve, ktorá sa stala jedným z míľnikov na ceste k európskej integrácii. Obdobné úzke politické konzultácie už má Nemecko s Talianskom,

Španielskom, Poľskom, Ruskom a Izraelom a v roku 2011 Nemecko okrem Číny uzavrelo dohodu aj s Indiou.

## Vzájomný obchodný obrat medzi USA a BRICS

Graf č. 8: Vývoj exportu/importu USA za obdobie 1.Q 2008 – 1. Q 2011 (mld. USD)

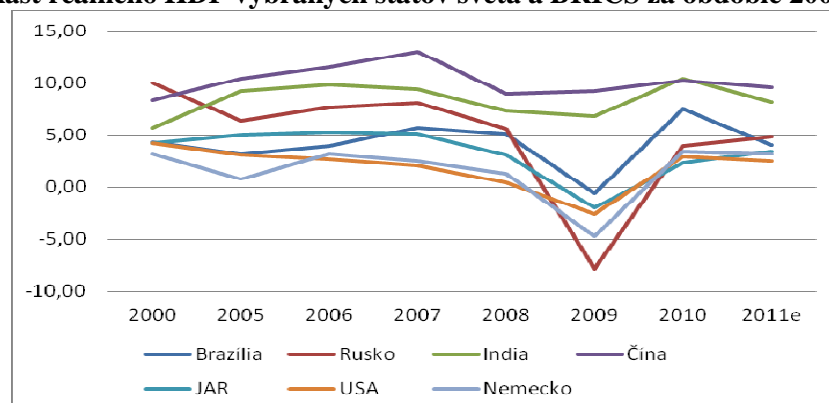


Prameň: OECD International Trade Statistics

Slabnúca sila dolára spôsobujú, že čínska mena je stále výrazne podhodnotená, čo spôsobuje, že čínske výrobky sú v zahraničí lacnejšie a americkí výrobcovia im nedokážu primerane konkurovať. Aj tento fakt naďalej spôsobuje celkový rekordný obchodný deficit USA, ktorý sa v 1.Q 2011 zvýšil na 188 mld. USD, keď import vzrástol o 11,5% v porovnaní s americkým exportom (6,4%)<sup>5</sup>. Tento extrémne vysoký dlh a slabé tempo oživovania americkej ekonomiky spôsobuje silnejúcu nedôveru vo svete, prerastajúcu do odpredajov amerických štátnych dlhopisov, ako to v poslednej dobe deklarovalo Rusko a Čína.

## Perspektívy ekonomického rastu (HDP) vybraných štátov sveta a BRICS

Graf č. 9: Rast reálneho HDP vybraných štátov sveta a BRICS za obdobie 2000-2011 v (%)



Prameň: IMF WEO, OECD, Moody's

Ekonomiky väčšiny krajín BRICS rástli veľmi dynamicky hlavne minulý rok, kde India a Čína dosiahli viac ako 10% nárast HDP. Predpoklad priemerného rastu HDP v rokoch 2011-2012 v štátoch BRICS sa očakáva od 3% v JAR až po 10% pokračujúci nárast v Číne. Aj keď BRICS nedosiahne predkrízové nárasty HDP, tak tieto predpovede ich nárastu sú v porovnaní s prognózami rastu vyspelých ekonomík sveta veľmi viacnásobné. Očakávaný priemerný rast HDP v USA v rokoch 2011-2012 sa pohybuje okolo 2,8% a v Európe okolo 2%, zásluhou hlavne Nemecka, severských európskych štátov a štátov v strednej a východnej Európe, ktoré vykrývajú výpadky ekonomického rastu štátov juhozápadnej Európy (Grécka, Španielska, Talianska).<sup>6</sup>

### **Brazília**

Prognóza rastu HDP 2011-2012 najväčšej latinskoamerickej krajiny sa pohybuje okolo 4% a to vďaka exportu komodít a domácej spotreby. Tento takmer polovičný pokles oproti minulému roku, keď jej výkonnosť vzrástla o 7,5%, je spôsobený prijatím reštriktívnych opatrení, ktoré majú zabrániť prehriatiu brazílskej ekonomiky. Napríklad úverový rast v Brazílii sa zvýšil o 10%-20% ročne, čo je takmer dvojnásobok za posledných 5 rokov<sup>6</sup> a je rozdielny s dynamikou HDP. Ratingová agentúra Moody's zvýšila v júli 2011 ratingové úverové hodnotenie Brazílie o jeden stupeň, s ponechaním pozitívneho ratingového výhľadu ako ocenenie menovej reštrikcie brazílskej vlády.<sup>7</sup>

### **Rusko**

Predpoveď rastu ruskej ekonomiky v rokoch 2011-2012 sa pohybujú v priemere okolo 4,4% ročne, čo len postupne nahrádza hospodársky prepád v roku 2009, kedy došlo k poklesu HDP o 7,8%<sup>6</sup>. Očakáva sa, že úverový a spotrebný rast bude obmedzovaný nižším poskytovaním úverov v bankovom sektore, s cieľom udržateľnosti očakávaného rastu ruskej ekonomiky.

### **India**

Hospodársky rast v Indii sa očakáva okolo 8% v 2011 a 7% v roku 2012<sup>6</sup>. Infraštruktúra zostáva kľúčovým atribútom rastu a investície do výroby by mali priniesť akceleráciu priemyselných kapacít, ktoré by mali byť nosným pilierom dlhodobejšieho rastu

<sup>6</sup>International Monetary Fund: World Economic Outlook Update, June 17, 2011. Dostupné z <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/pdf/c2.pdf>.

<sup>7</sup>Moody's: Moody's upgrades Brazil to Baa2 from Baa3, retains positive Outlook, New York, June 20, 2011. Dostupné z [http://www.moody.com/research/Correction-to-text-June-20-2011-Release-Moodys-upgrades-Brazil?lang=en&cy=global&docid=PR\\_221244](http://www.moody.com/research/Correction-to-text-June-20-2011-Release-Moodys-upgrades-Brazil?lang=en&cy=global&docid=PR_221244).

indickej ekonomiky v budúcnosti. Vysoká inflácia je dlhodobým problémom Indie a minulý rok dosiahla úroveň 7%<sup>6</sup>. Súčasný rast indickej ekonomiky je ťahaný najmä domácim dopytom. Rizikami hospodárskeho rastu je vývoj v Európe, pretože až dve tretiny ázijského exportu (tak indického ako aj čínskeho) smeruje mimo Áziu, hlavne do Európy a USA. Takisto India bude musieť sprísniť svoju rozpočtovú politiku, ktorá je v súčasnosti príliš voľná a podporuje rýchly rast úverov a infláciu.

## Čína

Po dynamickom raste čínskeho HDP vo výške 10,3% v roku 2010, sa predpokladá robustný rast okolo 9% v rokoch 2011 - 2012<sup>6</sup>. Tento pokračujúci trend je spôsobený najmä rastom exportu ako aj spotrebou verejného i súkromného sektora. Čínsky jüan je ešte stále naviazaný na americký dolár. Čína už minulý rok ustúpila od pevného kurzu k doláru a dala mu určitú volatilitu. Čínska centrálna banka už viackrát za posledné obdobie zvýšila svoje hlavné úrokové sadzby v snahe spomaliť zrýchľujúci nárast inflácie v krajine (tento rok sa očakáva inflácia na úrovni 5%)<sup>6</sup>. Takisto sa snaží administratívne obmedziť rast úverov, napr. zvýšením povinných minimálnych rezerv komerčných bánk. Čínske komerčné banky už znížili objem pôžičiek zameraných na nehnuteľnosti, z dôvodu obavy z príliš rýchleho rastu cien čínskych nehnuteľností ako ponaučenie sa z amerického a európskeho prepadu realitnej cenovej bubliny. Tieto opatrenia môžu spomaliť tempo dovozov spotrebného tovaru, čo pri obrovskom čínskom trhu nie je hrozivé, nakoľko dynamika hospodárskeho rastu zabezpečuje rast spotreby aj tak vo veľkých objemoch. Prijaté opatrenia smerujú k tomu, aby rast úverov sa pohyboval na úrovni rastu HDP.

## Juhoafrická republika (JAR)

V trende dynamických nárastov BRICS štátov je rastová pozícia JAR ako regionálne najväčšej ekonomiky Afriky, relatívne nízka. Očakáva sa rast HDP okolo 3%. Po Rusku, bola Juhoafrická republika zo štátov BRICS najviac postihnutá krízou v rokoch 2008/2009, ktorá sa prejavila v poklese HDP v roku 2009 o 2%<sup>6</sup>. Tento stav odzrkadľuje nedostatočne silný domáci dopyt, spôsobený slabou kúpyschopnosťou juhoafrického obyvateľstva. Aj napriek silnejúcemu významu Ázie ako obchodného partnera, zostáva Európa ešte stále dôležitejším obchodným partnerom, čo sa stáva rizikom rastu pre JAR z pohľadu, ako sa podarí vysporiadať európskym obchodným partnerom s dozvukmi krízy.

## Záver

Prognózy hospodárskeho rastu ratingových agentúr, Medzinárodného menového fondu, Európskej komisie či OECD sa zhodujú v jednom – štáty BRICS sa stávajú nosnou ekonomickou silou budúceho vývoja sveta. Počiatky fungovania daného zoskupenia boli hľadáním cesty k vzájomnej spolupráci, miery integrácie či komunikácie. V poslednom období je cítiť stále výraznejší vplyv týchto krajín do zasahovania ekonomického a finančného diania vo svete. Je to aj tým, že krajiny BRICS oveľa intenzívnejšie koordinujú svoje kroky. Zistili, že obrovská už existujúca samostatná moc jednotlivých ekonomík združenia sa niekoľkonásobne zvýši, ak je deklarovaná spoločne a s rovnakým cieľom. Krajiny majú obrovský nevyužitý potenciál, ktorý sa v horizonte najbližších piatich rokov prejaví aj v silnejšom politickom a finančnom vplyve na dianie sveta.

## Použitá literatúra:

1. Svět v číslech 2009, Nakladatelství Ladislav Horáček-Paseka, Praha, 2009, ISBN 978-80-7185-969-7.
2. European Commission Trade: *Trade, Growth and World Affairs: Trade Policy as a Core Component of the EU's 2020 Strategy*, European Commission, November, 2010. Dostupné z [http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc\\_146955.pdf](http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146955.pdf)
3. Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística – IBGE: *Joint statistical publication by BRIC countries: Brazil, Russia, India, China*, IBGE Rio de Janeiro, 2010, ISBN 978-85-240-4116-7.
4. International Monetary Fund: *World Economic Outlook Update*, June 17, 2011. Dostupné z <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/update/02/index.htm> + <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/pdf/c2.pdf>
5. International Monetary Fund: *Data and Statistics*, 2011. Dostupné z <http://www.imf.org/external/data.htm>.
6. International Monetary Fund: *Report for Selected Countries and Subjects*, 21.04.2011. Dostupné z <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/weorept.aspx?sy=2008&ey=2011&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=223&s=NGDPD%2CNGDPDPC%2CPPPGDP%2CPPPPC%2CLP&grp=0&a=&pr.x=25&pr.y=4>.
7. Moody's Investors Service: *2010 in Perspective and Global Macro Risk Scenarios 2011-2012: Curbing Contagion*, February 4, 2011. Dostupné z [http://www.moody's.com/researchdocumentcontentpage.aspx?docid=PBC\\_130911](http://www.moody's.com/researchdocumentcontentpage.aspx?docid=PBC_130911).
8. Moody's: *Moody's upgrades Brazil to Baa2 from Baa3, retains positive Outlook*, New York, June 20, 2011. Dostupné z [http://www.moody's.com/research/Correction-to-text-June-20-2011-Release-Moodys-upgrades-Brazil?lang=en&cy=global&docid=PR\\_221244](http://www.moody's.com/research/Correction-to-text-June-20-2011-Release-Moodys-upgrades-Brazil?lang=en&cy=global&docid=PR_221244).
9. OECD Directorate for Employment, Labour and Social Affairs: *Labour Market in the BRICs (Brazil, The Russian Federation, India and China)*, OECD, 2007. Dostupné z [http://www.oecd.org/LongAbstract/0,3425,en\\_2649\\_33927\\_38355688\\_1\\_1\\_1\\_1,00.html](http://www.oecd.org/LongAbstract/0,3425,en_2649_33927_38355688_1_1_1_1,00.html)

10. OECD International Trade Statistics: *Merchandise Trade continues to grow strongly in first quarter of 2011*, OECD, June 6, 2011. Dostupné z <http://www.oecd.org/dataoecd/8/63/48106260.pdf>
11. OECD.StatExtracts: *Country statistical profiles 2010:Brazil, Russia, India, China, South Africa*, 2011. Dostupné z <http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=23113>
12. WTO: European Communities – Definitive Anti-dumping measures on certain iron or steel fasteners from China, July 15,2011.Dostupné z [http://www.wto.org/english/tratop\\_e/dispu\\_e/397abr\\_e.pdf](http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/397abr_e.pdf)

## Obrana z pohľadu ekonomickej teórie

Radoslav Ivančík

### Abstrakt

*Zabezpečenie obrany patrí medzi základné úlohy každého štátu. Zároveň patrí aj k najnákladnejším ekonomickým činnostiam štátu, pretože na plnenie uvedených úloh vynakladá štát časť svojich ľudských, materiálnych a finančných zdrojov. Obmedzené a vzácne ekonomické zdroje musia štáty rozdeľovať na mierové a obranné a v závislosti od zmien v bezpečnostnom prostredí alebo v charaktere ohrozenia sa musia snažiť o optimalizáciu voľby medzi obrannými a mierovými výdavkami.*

*Keďže v súčasnej dobe, poznačenej rastom asymetrických bezpečnostných hrozieb, sú z dôvodu globalizácie všetky ekonomiky sveta, vrátane ekonomiky Slovenskej republiky, vo väčšej či menšej miere postihnuté následkami globálnej hospodárskej a finančnej krízy a rozmáhajúcou sa dlhovou a úverovou krízou, problematika obrany a jej financovania patrí nielen k aktuálnym, ale i prioritným otázkam v spoločnosti. V nadväznosti na túto skutočnosť je cieľom autora príspevku rozšíriť percepciu obrany z pohľadu ekonomickej teórie.*

*Kľúčové slová: Obrana, bezpečnosť, štát, ekonomika, verejný sektor.*

### Abstract

*Providing defence belongs to the fundamental tasks which each state has to fulfil. Simultaneously, it belongs to the most expensive economic activities of the state, because every society earmarks a part of its human, financial and material resources in the interest of providing its defence. States have to divide limited and precious economic resources into two main groups – peace and defence, and according to changes in security environment or character of threats, try for optimization of choice between defence and peace expenditures.*

*As, today's world is highly influenced by growth of new asymmetric security threats, and all the economics throughout the world are more or less influenced by impacts of global economic and financial crisis, and currently deepening debt and credit crisis due to globalization, an issue of defence and its financing belongs not only to topical, but also to preferred questions in the societies. In connection with that, an author's aim is to widen a perception of defence mainly from economic theory point of view.*

*Key words: Defence, security, state, economy, public sector.*

JEL klasifikácia: H41, H56



## Úvod

Zásadné zmeny v globálnom bezpečnostnom prostredí, ktoré nasledovali po skončení studenej vojny a páde bipolarity priniesli okrem nesporných pozitív aj deformácie, ktoré sa postupne začali čoraz viac prejavovať v podobe rôznych asymetrických bezpečnostných ohrození. Dynamický vývoj a procesy globalizácie, spoločenskej a hospodárskej modernizácie, politickej liberalizácie a vedecko-technického rozvoja vygenerovali mnohé negatívne sprievodné javy.

Ide predovšetkým o neustále sa prehľbujúce ekonomické a sociálne rozdiely vo vývoji ľudskej spoločnosti, zlyhávanie štátnych štruktúr v krajinách tzv. tretieho sveta, ich zaostávanie za vývojom a neschopnosť dostatočne rýchlo sa adaptovať na nové podmienky. Tieto faktory, ako aj beznádej prameniaca z ekonomickej zaostalosti vytvárajú nielen vhodné podmienky pre pôsobenie neštátnych aktérov, akými sú politickí, náboženský, či nacionalistickí extrémisti, ale zároveň sa pretransformovali do javov, v súčasnosti označovaných súhrnným pojmom nové bezpečnostné hrozby.<sup>1</sup>

S novými bezpečnostnými hrozbami, spočívajúcimi najmä v medzinárodnom terorizme, cezhraničnom organizovanom zločine, nelegálnej migrácii a zvyšujúcom sa počte kybernetických útokov na verejné a súkromné počítačové siete alebo dokonca v možnosti použitia zbraní hromadného ničenia, obrana štátu a jeho občanov nadobúda v dnešnej dobe, dobe multipolárneho geopolitického rozdelenia sveta, nové dimenzie.<sup>2</sup>

Zabezpečenie obrany, ako verejného statku a neoddeliteľnej súčasti verejného sektora, patrí medzi základné úlohy štátu. Zároveň patrí aj k najnákladnejším ekonomickým činnostiam štátu, pretože na plnenie uvedených úloh vynakladá štát časť svojich ľudských, materiálnych a finančných zdrojov. Nové bezpečnostné riziká spolu s premenou charakteru a foriem ohrození si vyžadujú, aby štáty, v rámci zdokonaľovania svojich obranných systémov, okrem množstva politických, vojenských, organizačných a legislatívnych opatrení, prijímali aj adekvátne ekonomické opatrenia. Problematika národnej obrany je totiž problematikou ekonomickou.<sup>3</sup>

Samotná história potvrdzuje, že nároky na ekonomické zabezpečenie obrany štátu a ochrany života a majetku občanov s vývojom ľudskej spoločnosti neustále rástli. Preto z celého súhrnu činiteľov pôsobiacich na zabezpečenie potrieb obrany ekonomika vystupuje ako rozhodujúci činiteľ. Predstavuje základňu obrany štátu, pretože ju zabezpečuje

<sup>1</sup>CINGEL, J. 2006. Bojové skupiny, vojenský nástroj Európskej únie. In *Euro Atlantic Quarterly*, 2006, roč. 1, č. 3, s. 16-17. ISSN 1336-8761.

<sup>2</sup>IVANČÍK, R., KELEMEN, M. 2010. *Obrana štátu: Ekonomika, plánovanie a financovanie obrany*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2010. 257 s. ISBN 978-80-8040-410-9.

<sup>3</sup>HITCH, Ch. J., MCKEAN, R. N. 1960. *The Economics in the Nuclear Age*. New York : Atheneum. 1986. ISBN 0-689-70094-6.

potrebnými zdrojmi.<sup>4</sup> Závislosť budovania obrannej sily štátu na ekonomike sa postupom času najmä z dôvodu vedecko-technického rozvoja, globalizácie, neistoty a vzniku nových asymetrických bezpečnostných ohrození stala oveľa silnejšia ako v minulosti.

Súbežne s riešením problematiky obrany štátu musí spoločnosť riešiť aj problematiku mierového rozvoja štátu. Obmedzené a vzácne ekonomické zdroje musí rozdeľovať na mierové a obranné a v závislosti od situácie alebo charakteru ohrozenia sa súčasne musí snažiť o optimalizáciu voľby medzi obrannými a mierovými výdavkami.<sup>5</sup>

Tento fakt by sa mal ešte viac dostať do popredia v súčasnosti, kedy do zoznamu nových bezpečnostných hrozieb 21. storočia pribudli následky nedávnej svetová hospodárska a finančnej krízy a v súčasnosti sa rozmáhajúca úverová a dlhová kríza. Aj preto si problémy ekonomického zabezpečenia obrany a jej financovania vyžadujú neporovnateľne väčší záujem ako doposiaľ. Obrana a bezpečnosť by totiž nemali byť závislé od výkyvov trhov. Naopak, ekonomické zabezpečenie obrany a bezpečnosti by malo byť stabilné, pretože v čase krízy a neistoty je pocit nebezpečenstva intenzívnejší a dopyt po obrane a bezpečnosti rastie.

### **Charakteristika obrany**

Najjednoduchšia definícia, používaná pri vyučovaní taktiky na vojenských školách, hovorí, že obrana je protikladom útoku. V skutočnosti je to viacdimeznionálny jav skladajúci sa z politickej, vojenskej, ekonomickej, humanitnej, informačnej, energetickej, technologickej, environmentálnej a ďalších dimenzií<sup>6</sup>, ktoré sa prejavujú v širokej škále, od obrany celého ľudského spoločenstva, cez obranu aliancií, štátov, území, objektov, nevynímajúc obranu spoločenských systémov a duchovných hodnôt, až po obranu občana.

Z ekonomicko-politického hľadiska obrana predstavuje komplexnú mnohostrannú činnosť predpokladajúcu využitie značného množstva ekonomických, vojenských a diplomatických prostriedkov, síl a zdrojov spoločnosti v záujme jej prežitia v prípade ohrozenia jej existencie alebo existencie jej členov.<sup>7</sup>

Z vojensko-ekonomického hľadiska obrana predstavuje aktívnu činnosť ozbrojených síl štátu a ich príslušníkov vo vojne alebo pri príprave na vojnu za účelom obrany štátu a jeho obyvateľov pri alebo pred napadnutím cudzou mocou s využitím vyčlenených ľudských, materiálnych a finančných zdrojov štátu.

---

<sup>4</sup>LAŠČEK, L. 1999. Ekonomické zabezpečenie obrany štátu. In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR. 1999, č. 1, s. 40.

<sup>5</sup>IVANČÍK, R. 2009. Ekonomika a obrana. In *Obrana*, 2009, roč. 17, č. 10, s. 36-37. Reg. číslo 412/08.

<sup>6</sup>NOVÁK, L. *Krízové plánovanie*. 2005. Žilina : Žilinská univerzita. 2005. 208 s. ISBN 80-8070-391-4.

<sup>7</sup>ODEHNAL, L. Ekonomika obrany štátu. 1998. In *Ekonomika obrany štátu, Vybrané kapitoly*. Brno : Univerzita obrany v Brne. 1998. 325 s. ISBN 80-85960-06-00.

Zo spoločensko-bezpečnostného hľadiska obrana predstavuje súhrn politických, vojenských a ekonomických opatrení, ktoré okrem obrany pred vojenskými i nevojenskými ohrozeniami, zabezpečujú obranu demokratického systému štátu, základných práv a slobôd jeho občanov zaručených ústavou štátu, duchovných hodnôt spoločnosti, životov, zdravia a majetku osôb, ako i verejného majetku a životného prostredia v prípade napadnutia alebo ohrozenia štátu vonkajším nepriateľom.

Z hľadiska zabezpečenia bezpečnosti štátu, obrana predstavuje ucelený systém činností vojenských, politických a ekonomických prvkov štátu, plniacich úlohy v oblasti vonkajšej bezpečnosti, so zameraním na zachovanie stavu, ktorý umožňuje fungovanie, stabilitu i rozvoj štátu, udržanie mieru, zvrchovanosti, územnej celistvosti a nedotknuteľnosti hraníc, vnútorného poriadku v štáte, ústavných práv a slobôd občanov spolu s ochranou ich životov, zdravia a majetku.

Zároveň zabezpečuje fungovanie spoločenského, ekonomického, politického, technického, technologického alebo iného systému, ktorý v konkrétnych vnútorných i vonkajších podmienkach umožňuje plnenie stanovených funkcií a úloh štátu a ich rozvoj v záujme človeka a bezpečnosti.<sup>8</sup>

Z národného legislatívneho hľadiska, obrana štátu predstavuje súhrn opatrení, ktorými Slovenská republika zachováva mier, bezpečnosť, zvrchovanosť, územnú celistvosť a nedotknuteľnosť svojich hraníc a plní záväzky vyplývajúce z medzinárodných zmlúv o spoločnej obrane proti napadnutiu a z ďalších medzinárodných zmlúv vojenskej povahy.<sup>9</sup>

### **Obrana ako súčasť verejného sektora**

Z hľadiska ekonomickej teórie môžeme obranu považovať za integrálnu súčasť verejného sektora. Jedna z prvých ucelených definícií verejného sektora v našich podmienkach hovorí, že verejný sektor predstavuje tú časť národného hospodárstva, ktorá je financovaná z verejných financií, riadená a spravovaná verejnou správou, rozhoduje sa v nej verejnou voľbou a podlieha verejnej kontrole.<sup>10</sup>

Iná definícia charakterizuje verejný sektor ako časť spoločenskej reality, resp. podsystém jednotlivých sfér spoločenského života, ktorá sa nachádza vo verejnom vlastníctve, v ktorej sa z politického hľadiska rozhoduje verejnou voľbou a uplatňuje sa v nej

<sup>8</sup>NOVÁK, L. *Krízové plánovanie*. 2005. Žilina : Žilinská univerzita. 2005. 208 s. ISBN 80-8070-391-4.

<sup>9</sup>§ 2 zákona č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

<sup>10</sup>STRECKOVÁ, Y. 1998. *Teorie veřejného sektoru*. Brno : Masarykova univerzita. 1998. 181 s. ISBN 80-2101-737-6.

verejná kontrola, pričom účelom fungovania verejného sektora je naplňovanie verejného záujmu a správa vecí verejných. Verejný sektor je produktom verejnej politiky štátu.<sup>11</sup>

Podľa ďalšej definície verejný sektor predstavuje súhrn vzťahov a organizačných foriem, ktorými inštitúcie štátnej správy, lokálnej a regionálnej samosprávy napomáhajú realizácii verejných záujmov, spojených s uspokojovaním verejných potrieb. Týmto spôsobom harmonicky dopĺňajú, modifikujú a podnecujú súkromný sektor, s ktorým tvoria spoločnú trhovú ekonomiku.<sup>12</sup>

Z pohľadu anglosaskej literatúry je v našich podmienkach najviac citovaná práca J. E. Stiglitz, ktorý zdôrazňuje, že v civilizovaných štátoch činnosť a rozhodnutia vlády výrazne ovplyvňujú život všetkých obyvateľov. Okrem iného hovorí, že väčšina obyvateľov študuje na verejných školách alebo býva v bytoch, ktorých výstavbu podporuje štát. Vláda prerozdeľuje verejné prostriedky vo forme dotácií napríklad na potraviny, energie alebo verejné zdravotníctvo a školstvo, vypláca rôzne sociálne podpory, dôchodkové a nemocenské dávky a pod. Všetci platíme rôzne dane, štátne alebo miestne, dane z príjmov alebo z majetku, spotrebné dane z cigariet, alkoholu, tabaku, či pohonných hmôt, atď. Vláda ovplyvňuje ceny mnohých výrobkov, reguluje ceny energií a služieb, stanovuje colné tarify, dovozné kvóty alebo využíva iné regulačné mechanizmy. Zamestnáva značnú časť práceschopného obyvateľstva a výrazne ovplyvňuje pracovné podmienky ostatných pracujúcich. Všetci obyvatelia využívajú verejnú cestnú alebo železničnú sieť, služby polície, justície, ako i služby v oblasti odvozu odpadkov, čistoty ovzdušia, kanalizácie, zabezpečenia pitnej vody a pod. V neposlednom rade vláda financuje zaistenie obrany štátu a jeho občanov prostredníctvom špecifických inštitúcií verejného sektora.<sup>13</sup>

Postavenie a význam verejného sektora sa postupne na základe historického vývoja i dynamických politických, sociálnych a ekonomických zmien v posledných rokoch mení. Neoklasickí autori sa zhodujú, že trh nemôže sám zabezpečiť dosiahnutie všetkých ekonomických, sociálnych, kultúrnych alebo bezpečnostných a obranných cieľov vyspelej spoločnosti a z toho dôvodu je jeho partnerstvo s verejným sektorom na dosiahnutie týchto cieľov nevyhnutné.<sup>14</sup> Preto v súčasnosti vo všetkých vyspelých štátoch existuje zmiešaná

---

<sup>11</sup>OCHRANA, F. 2001. *Veřejný sektor a efektivní rozhodování*. Praha: Management Press. 2001. 246 s. ISBN 80-7261-018-X.

<sup>12</sup>BENČO, J. 2006. *Ekonomika a manažment verejnej správy*. Trenčín : FSEVTnUAD. 2006. 319 s. ISBN 80-8075-119-6.

<sup>13</sup>STIGLITZ, J. E. 1997. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Grada Publishing. 1997. 664 s. ISBN 80-7169-454-1.

<sup>14</sup>MEDVEĎ, J. - NEMEC, J. A KOL.: *Verejné financie*. Bratislava: Sprint dva, 2011, ISBN 80-89393-46-6.

ekonomika, ktorá je založená na koexistencii súkromného (ziskového a neziskového) a verejného sektora.<sup>15</sup>

Kým súkromný sektor je financovaný zo súkromných financií a zúčastňuje sa na ekonomickom riadení prostredníctvom trhu, t.j. prostredníctvom cien, ziskov a strát, verejný sektor je financovaný z verejných financií, pričom sa na ňom zúčastňujú a podieľajú verejné inštitúcie a z nich predovšetkým vláda prostredníctvom daňových, výdavkových alebo rozpočtových regulačných opatrení.

Kým trh sa zúčastňuje na ekonomickom riadení spoločnosti prostredníctvom neviditeľného pôsobenia trhového mechanizmu (tzv. neviditeľná ruka trhu), verejný (štátny) sektor sa na ňom zúčastňuje prostredníctvom usmerňujúcich príkazov a fiškálnych opatrení (tzv. viditeľná ruka vlády). Riadiť ekonomiku bez oboch týchto súčastí by bolo ako tleskať jednou rukou. V zmiešanej ekonomike síce veľkú väčšinu individuálnych cien a množstiev tovarov a služieb určuje trh, avšak národné hospodárstvo ako celok usmerňujú vlády pomocou daní, vládnych výdavkov a regulácie.<sup>16</sup>

V neoklasickej ekonómii sa vychádza z toho, že verejný sektor, ktorý je financovaný z verejných financií, zohráva v ekonomike veľmi dôležitú a zároveň konštruktívnu úlohu. Verejné rozpočty, najmä štátny rozpočet, z ktorého je financovaná i obrana, spolu s miestnymi rozpočtami, rozdeľujú v každej krajine obrovské sumy verejných prostriedkov. Ich objem sa neustále zvyšuje, pretože verejný sektor prostredníctvom nich zabezpečuje verejné statky a služby, ktoré slúžia celej spoločnosti a všetkým jej občanom. Preto verejný sektor predstavuje veľmi dôležitý činiteľ, ktorý významným spôsobom ovplyvňuje životné podmienky ľudí a zároveň ovplyvňuje ekonomický rozvoj spoločnosti.<sup>17</sup>

### **Obrana ako verejný statok**

Ako už bolo uvedené vyššie, z hľadiska ekonomickej teórie je obrana v každom prípade súčasťou verejného sektora, a to ako z ekonomického, tak aj inštitucionálneho pohľadu. Túto skutočnosť zdôrazňoval už A. Smith, ktorý vymedzil základné úlohy štátu v ekonomike, pričom úlohu zabezpečiť obranu a bezpečnosť občanov v krajine považoval za kľúčovú.<sup>18</sup> Zároveň platí, že nevyhnutnosť štátnych intervencií na zabezpečenie obrany a

<sup>15</sup>STIGLITZ, J. E. 1997. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Grada Publishing. 1997. 664 s. ISBN 80-7169-454-1.

<sup>16</sup>SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. 1992. *Ekonomía I*. Bratislava : Bradlo. 1992. 425 s. ISBN 80-7127-030-X.

<sup>17</sup>BENČO, J. 2005. *Verejný sektor a verejné služby*. Kunovice : EPI. 2005. 186 s. ISBN 80-7314-063-2.

<sup>18</sup>SMITH, A. 2001. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha : Liberální institut. 2001. 986 s. ISBN 80-86389-15-4.

bezpečnosti občanov akcentujú aj všetky následné ekonomické teoretické smery, zaoberajúce sa problematikou verejného sektora a verejných financií.

Verejné statky sú z pohľadu ekonomickej teórie definované ako ekonomické činnosti prinášajúce väčší alebo menší úžitok pre spoločnosť, ktoré nemožno ponechať na súkromné podnikanie. Vyznačujú sa, na rozdiel od súkromných statkov, nedeliteľnosťou a nevyhlúčiteľnosťou so spotrebou.<sup>19</sup> Rozdiel oproti súkromným statkom spočíva v tom, že kým súkromné statky sú spotrebúvané výlučne, verejné statky môžu byť spotrebúvané spoločne alebo súčasne mnohými jednotlivcami.<sup>20</sup>

Verejné statky<sup>21</sup> majú dve hlavné vlastnosti. Prvou je fakt, že ich spotrebu nie je možné a ani vhodné nijako obmedziť – technická nevyhlúčiteľnosť zo spotreby a nevhodnosť vylúčenia, najmä vzhľadom k nulovým hraničným nákladom dodatočnej spotreby. Druhou vlastnosťou je nerivalitná spotreba. Na tomto základe obrana predstavuje jeden z mála prípadov čistého verejného statku.<sup>22</sup>

Zaistenie obrany patrí medzi typické príklady verejných statkov. Úžitok z týchto statkov je tak rozptýlený medzi obyvateľstvom, že žiadna jednotlivá firma alebo spotrebiteľ nemá ekonomickú motiváciu ich komplexne a systémovo poskytovať.<sup>23</sup> V tejto súvislosti Samuelson a Nordhaus zároveň tvrdia, že nič nie je pre spoločnosť dôležitejšie ako jej obrana a bezpečnosť.

Obranu ako kolektívny statok nie je možné rozdeliť na parciálne jednotky, pretože každý jednotlivec ju spotrebúva vcelku. Úžitok (prospech), ktorý z nej má jednotlivec, neznižuje úžitok (prospech) pre ostatných členov spoločnosti. Preto, podľa mnohých autorov, hraničné náklady dodatočnej spotreby pri obrane sú nulové.

Z hľadiska výšky nákladov je zabezpečenie obrany alebo iného kolektívneho statku, napríklad využívania námornej navigácie, rovnaké bez ohľadu na to, či obranu využíva 999 tisíc alebo 1 milión občanov štátu, resp. či okolo majáka pri pobreží prepláva denne 50 alebo 100 lodí. V prvom prípade ozbrojené sily daného štátu zabezpečujú obranu, ktorá slúži všetkým obyvateľom štátu a nie je možné niekoho z nej vylúčiť.

---

<sup>19</sup>SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. 1992. *Ekonomía I*. Bratislava : Bradlo. 1992. 425 s. ISBN 80-7127-030-X.

<sup>20</sup>JACKSON, P. M., BROWN, C. V. 2003. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Eurolex Bohemia. 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.

<sup>21</sup>V texte sa používa pojem verejný statok a kolektívny statok ako synonymá, čiže dôraz sa kladie na ekonomickú podstatu statku, nie jeho inštitucionálne prejavy.

<sup>22</sup>STIGLITZ, J. E. 1997. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Grada Publishing. 1997. 664 s. ISBN 80-7169-454-1.

<sup>23</sup>SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. 1992. *Ekonomía I*. Bratislava : Bradlo. 1992. 425 s. ISBN 80-7127-030-X.

V druhom prípade, pri využívaní námornej navigácie, maják svieti rovnako pre všetky lode, ktoré preplávajú okolo neho bez ohľadu na to, či na jeho výstavbu prispeli, alebo nie.<sup>24</sup>

Z hľadiska financovania obrany ako verejného statku je zabezpečenie obrany slobody, suverenity, nezávislosti a integrity štátu ako aj jeho obyvateľov financované z verejných financií, ktoré predstavujú súhrn vzťahov medzi ekonomickými subjektmi, prostredníctvom ktorých sa prerozdeľujú peňažné prostriedky za účelom zabezpečenia fungovania verejného sektora, uspokojenia spoločných potrieb obyvateľstva pri uplatnení zásady nenávratnosti, jednostrannosti a vynútenosti.<sup>25</sup>

Z hľadiska spotreby sa služby v oblasti obrany radia spolu s napríklad službami v oblasti bezpečnosti, justície alebo verejného osvetlenia medzi verejné/kolektívne statky s automatickou spotrebou. Spotrebiteľ je, na rozdiel od využívania kolektívnych statkov s fakultatívnou spotrebou (napr.: verejná televízia), zbavený možnosti rozhodnúť sa, či tieto statky bude alebo nebude spotrebúvať.<sup>26</sup>

Z hľadiska uspokojovania potrieb občanov, majú charakter kolektívnych, celospoločenských a celoštátnych potrieb, ktorých uspokojovanie je zabezpečované prostredníctvom verejných statkov.<sup>27</sup>

V nadväznosti na úzku prepojenosť verejného sektora s plnením úloh štátu, obrana zabezpečuje výkon bezpečnostno-obrannej funkcie štátu.<sup>28</sup> V rámci členenia verejného sektora, obrana, ktorá uspokojuje potreby obrany štátu a jeho obyvateľov, sa radí do skupiny odvetví spoločenských potrieb.<sup>29</sup>

Z pohľadu „verejného záujmu“ je preto obrana prospešná pre všetkých obyvateľov štátu, nakoľko prospech z nej má každý jeden občan. Je verejným statkom, ktorého používanie nemôže byť zakázané žiadnemu obyvateľovi a ak je zabezpečovaný vládou, je využívaný všetkými obyvateľmi.

Motivovať alebo zabezpečiť produkciu verejných statkov je úlohou verejného sektora.<sup>30</sup> Zabezpečenie verejných statkov predstavuje ekonomickú činnosť prinášajúca

---

<sup>24</sup>SIVÁK, R. a kol. 2007. *Verejné financie*. Bratislava : Iura Edition. 2007. 316 s. ISBN 978-80-8078-094-4.

<sup>25</sup>MERIČKOVÁ, B. 2007. Funkcie a rozsah verejných financií. In *Verejné financie*. Bratislava : Sprint. 2007. ISBN 978-80-89085-84-2

<sup>26</sup>NEUBAUEROVÁ, E. a kol. 2001. *Teórie vo verejných financiách*. Bratislava : Ekonóm. 2001. 155 s. ISBN 80-225-1391-1.

<sup>27</sup>BENČO, J. 2006. *Ekonomika a manažment verejnej správy*. Trenčín : FSEVTnUAD. 2006. 319 s. ISBN 80-8075-119-6.

<sup>28</sup>BENČO, J. 2006. *Ekonomika a manažment verejnej správy*. Trenčín : FSEVTnUAD. 2006. 319 s. ISBN 80-8075-119-6.

<sup>29</sup>STRECKOVÁ, Y. 1998. *Teorie veřejného sektoru*. Brno : Masarykova univerzita. 1998. 181 s. ISBN 80-2101-737-6.

<sup>30</sup>SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. 1992. *Ekonomika I*. Bratislava : Bradlo. 1992. 425 s. ISBN 80-7127-030-X.

úžitok pre spoločnosť, ktorú nemožno ponechať na súkromné podnikanie. Vzhľadom k aspektu nevylúčiteľnosti a nemožnosti merania individuálnej spotreby, obrana a ostatné podobné statky, napríklad bezpečnosť, sú priamo predurčené na to, aby boli predmetom verejného financovania.<sup>31</sup>

Súkromná iniciatíva nie je v týchto prípadoch dostatočná. Zároveň je vysoko nepravdepodobné, aby ľudia na báze dobrovoľnosti poskytli zo svojich dôchodkov dostatok prostriedkov na zabezpečenie obrany alebo iných verejných statkov, a preto je nevyhnutné, aby ich produkciu zabezpečil štát z verejných zdrojov. Tým, že štát v rámci svojho pôsobenia a výkonu svojich funkcií rozhoduje o tom, do ktorých oblastí, vrátane obrany, bude nasmerovaná určitá časť disponibilných zdrojov, zároveň zabezpečuje, že tovary a služby, ktoré štát nakupuje na zaistenie svojej obrany, sa budú skutočne vyrábať alebo realizovať.

### **Obrana a verejná voľba**

Zabezpečenie obrany je podobne ako poskytovanie ostatných verejných statkov úzko spojené s problematikou verejnej voľby, resp. kolektívnej voľby. Teória verejnej voľby zaoberá tým ako vlády a parlamenty robia rozhodnutia o daniach, verejných výdavkoch, regulovaní a iných otázkach hospodárskej politiky. Pozornosť sa pritom sústreďuje na volebný proces, v ktorom sa rozhoduje o alokácii zdrojov vo verejnej sektore. To znamená, že aj o alokácii zdrojov na zabezpečenie obrany štátu a jeho obyvateľov, o národných a bezpečnostných záujmoch, využití a zabezpečení ozbrojených zložiek štátu a pod.<sup>32</sup>

Teória verejnej voľby zároveň predstavuje tú časť ekonomickej vedy, ktorá sa zaoberá tým ako vlády uskutočňujú proces ekonomickej voľby, to znamená ako sa vo verejnom sektore riešia tri základné ekonomické problémy – čo, ako a pre koho vyrábať.<sup>33</sup>

V súkromnom sektore o týchto otázkach a ponuke bežných statkov rozhodujú trhové sily pomocou cenového mechanizmu.<sup>34</sup> Ten predstavuje jednoduchý a efektívny spôsob určovania objemu produkcie. Cenový mechanizmus zároveň sprostredkováva informácie firmám o tom aké statky majú vyrábať a súčasne sprostredkováva rozdeľovanie vyrobených statkov medzi spotrebiteľmi.<sup>35</sup> Trhový mechanizmus zabezpečí, aby štruktúra výroby statkov zodpovedala požiadavkám spotrebiteľa. Pri spotrebe súkromných statkov, to znamená statkov, ktorých spotreba je rivalitná a vylúčiteľnosť sa zabezpečuje prostredníctvom trhu, sa

<sup>31</sup>SIVÁK, R. a kol. 2007. *Verejné financie*. Bratislava : Iura Edition. 2007. 316 s. ISBN 978-80-8078-094-4.

<sup>32</sup>LIPTÁK, J. 1999. *Verejné financie*. Bratislava : Súvaha. 1999. 257 s. ISBN 80-88727-21-9.

<sup>33</sup>JOHNSON, D. B. 1997. *Teória verejnej voľby*. Bratislava : SOFA. 1997. 353 s. ISBN 80-85752-43-3.

<sup>34</sup>LIPTÁK, J. 1999. *Verejné financie*. Bratislava : Súvaha. 1999. 257 s. ISBN 80-88727-21-9.

<sup>35</sup>STIGLITZ, J. E. 1997. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Grada Publishing. 1997. 664 s. ISBN 80-7169-454-1.



spotrebiteľ rozhoduje individuálne, a to na základe ceny, výšky dôchodku a svojich preferencií.<sup>36</sup>

Vo verejnom sektore však platia pri rozhodovaní o alokácii zdrojov celkom odlišné pravidlá. Trh je v tomto prípade vyradený z rozhodovacieho procesu a preto je nevyhnutné využívať iné spôsoby rozhodovania.<sup>37</sup> V prípade verejného sektora ponuku verejných statkov určuje politický mechanizmus.<sup>38</sup> V nadväznosti na vyššie uvedené je potrebné spresniť, že kým v súkromnom sektore rozhoduje o alokácii zdrojov a ponuke bežných statkov neviditeľná ruka trhu a individuálne preferencie spotrebiteľov, vo verejnom sektore sa uplatňuje viditeľná ruka štátu a individuálne preferencie sa spájajú do kolektívnych rozhodnutí. Kým v súkromnom sektore sa rozhoduje na základe peňažných hlasov a cieľom je maximalizácia zisku pre firmu, vo verejnom sektore sa rozhoduje na základe volebných hlasov a cieľom je maximalizácia hlasov vo voľbách.<sup>39</sup>

Vzhľadom k tomu, že obrana je neoddeliteľnou súčasťou verejného sektora a jej zabezpečenie patrí k základným úlohám štátu, obrana a verejná voľba sú navzájom vo veľmi úzkom vzťahu. Verejná voľba predstavuje rozhodujúci mechanizmus pre formovanie obrany, pretože o základných otázkach týkajúcich sa obrany štátu nerozhodujú jednotlivci na trhu, ale prostredníctvom hlasovacích lístkov vo voľbách. Týmto spôsobom môžu vyjadriť svoje obranné preferencie. Vo voľbách zvolení politici majú potom plnú moc implementovať vôľu voličov vo sfére obrany a realizovať rozhodnutia v ich mene, t.j. v mene kolektívu. Preto sa verejná voľba považuje za kolektívnu voľbu.<sup>40</sup>

V nadväznosti na zabezpečenie obrany štátu a jeho obyvateľov sa verejná voľba veľmi výrazne prejavuje najmä pri hlasovaní o štátnom rozpočte. Zvolení zástupcovia (poslanci) by sa pri rozhodovaní o štátnom rozpočte mali riadiť názormi svojich voličov, ktoré by mali najprv poznať. Problémom poslancov môže byť, ak by aj poznali názory svojich voličov, rozhodnúť sa, ako postupovať pri porovnávaní názorov a preferencií svojich voličov, to znamená za čo hlasovať v parlamente.

Stiglitz v tejto súvislosti poukazuje na skutočnosť, že rozhodovanie o výhodnosti kúpy súkromného statku na trhu je pre spotrebiteľa veľmi jednoduché; buď si daný tovar kúpi,

<sup>36</sup>SIVÁK, R. a kol. 2007. *Verejné financie*. Bratislava : Iura Edition. 2007. 316 s. ISBN 978-80-8078-094-4.

<sup>37</sup>STIGLITZ, J. E. 1997. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Grada Publishing. 1997. 664 s. ISBN 80-7169-454-1.

<sup>38</sup>LIPTÁK, J. 1999. *Verejné financie*. Bratislava : Súvaha. 1999. 257 s. ISBN 80-88727-21-9.

<sup>39</sup>JOHNSON, D. B. 1997. *Teória verejnej voľby*. Bratislava : SOFA. 1997. 353 s. ISBN 80-85752-43-3.

<sup>40</sup>BENČO, J., LAŠČEK, L. 2002. *Verejný sektor*. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia v Liptovskom Mikuláši. 2002. 136 s. ISBN 80-8040-172-1.

alebo nie. Pre rozhodovanie poslancov o prospešnosti jedného verejného statku v porovnaní s iným verejným statkom však žiadna podobná jednoduchá metóda neexistuje.<sup>41</sup>

Poslanci musia urobiť rozhodnutie na základe mnohých rozdielnych názorov. Niektorí voliči preferujú vyššie výdavky na zaistenie obrany, iní zasa nižšie. Jedna skupina voličov by chcela vyššie výdavky na sociálne zabezpečenie, druhá skupina je proti, tretia skupina by bola spokojná so zvýšením verejných výdavkov na školstvo a vedu, iná skupina by zasa uprednostnila zdravotníctvo, vnútornú bezpečnosť, atď. Napriek rozdielnosti voličských preferencií poslanci musia urobiť rozhodnutie.

Poslanci sa však nerozhodujú len podľa názorov svojich voličov, ale aj podľa svojich záujmov, rovnako ako výrobca alebo spotrebiteľ v súkromnom sektore.<sup>42</sup> Niektorí autori dokonca prezentujú názor, že poslanci sa rozhodujú výhradne na základe svojich záujmov. Ich hlavným záujmom je byť po skončení volebného obdobia opätovne zvolení a zostať vo funkcii alebo úrade. Cena, ktorú platia alebo získavajú pri hlasovaní o alokácii verejných zdrojov sa rovná strate alebo zisku voličských hlasov. Takéto hlasovania o rozpočte, pri ktorých poslanci nezvažujú v prvom rade verejný záujem, ale svoje osobné záujmy týkajúce sa ich budúceho zvolenia, resp. nezvolenia prinášajú svoje dôsledky.<sup>43</sup>

V mnohých prípadoch je podľa viacerých autorov rozhodovanie a konanie poslancov navyše ovplyvnené tlakom rôznych záujmových skupín, domácich a zahraničných firiem, ktoré sa uchádzajú o štátne zákazky v oblasti obrany. Všetky tieto okolnosti majú vplyv na rozhodovanie poslancov pri hlasovaní o štátnom rozpočte a tým aj o výške rozpočtových výdavkov vyčlenených v rámci štátneho rozpočtu na zabezpečenie obrany štátu.

## Záver

Nároky na ekonomické zabezpečenie obrany slobody, nezávislosti, suverenity a územnej celistvosti krajiny, ale tiež života a majetku občanov s vývojom ľudskej spoločnosti neustále rástli a ekonomika sa postupne stala rozhodujúcim činiteľom pri zabezpečení obrany. Závislosť budovania vojenskej sily štátu na ekonomike sa postupne stávala oveľa silnejšou ako v minulosti, pretože je priamoúmerná možnostiam ekonomiky daného štátu, t.j. veľkosti hrubého domáceho produktu, tempu rastu ekonomiky, tempu rastu produktivity práce, jej odvetvovej a priestorovej štruktúre, jej pružnosti i schopnosti reagovať na najnovšie trendy v

<sup>41</sup>STIGLITZ, J. E. 1997. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Grada Publishing. 1997. 664 s. ISBN 80-7169-454-1.

<sup>42</sup>LIPTÁK, J. 1999. *Verejné financie*. Bratislava : Súvaha. 1999. 257 s. ISBN 80-88727-21-9.

<sup>43</sup>STIGLITZ, J. E. 1997. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Grada Publishing. 1997. 664 s. ISBN 80-7169-454-1.

oblasti vedecko-technického vývoja a v posledných rokoch tiež aj na zmeny vyplývajúce z globalizácie a jej negatívnych vplyvov na obranu a bezpečnosť.

Ekonomika, v prípade obrany, určuje možnosti krajiny predovšetkým v oblasti výstavby a formovania ozbrojených síl, ich štruktúru, kvantitatívnu i kvalitatívnu úroveň vojenského i civilného personálu, kvantitu i kvalitu výzbroje a výstroje, výcvik, odbornú prípravu, materiálo-technické zabezpečenie, možnosti a spôsoby vedenia ozbrojeného zápasu alebo zabezpečenia obrany a pod.<sup>44</sup> Sila ekonomiky krajiny výrazne ovplyvňuje ekonomické a materiálo-technické zabezpečenie obrany, prípravu, priebeh a do značnej miery aj konečný výsledok ozbrojeného zápasu. Ekonomická vyspelosť krajiny, resp. koalície zohráva rozhodujúcu úlohu i pri tvorbe vojensko-strategických koncepcií, ktoré musia rešpektovať reálne ekonomické možnosti.<sup>45</sup>

Zabezpečenie obrany má i spätný vplyv na ekonomický vývoj spoločnosti, pretože odníma spoločnosti veľkú časť prostriedkov a síl, ktoré sa potom v rámci národného hospodárstva nevyužívajú na výrobu nových ekonomických statkov (potravín, automobilov, elektroniky, nábytku, odevov, liekov, atď.). Zvyšuje požiadavky na uvoľňovanie finančných, materiálnych a ľudských zdrojov, rozvoj zbrojárskej výroby a jej surovinovej základne, vedecko-technický rozvoj, vytváranie zásob a ich dopĺňovanie a obmenu. Spolu s neustále sa zvyšujúcimi nárokmi na nákup a zavádzanie nových druhov vojenskej techniky, zbraní, zbraňových systémov, na ich modernizáciu a údržbu, ako aj obmenu a dopĺňovanie tak pôsobí na ekonomiku vo viacerých smeroch.

Rastúce nároky obrany na ekonomiku, ovplyvňované najmä politickými a vojenskými faktormi, síce narážajú na obmedzené možnosti ekonomiky, ale napriek tomu, súčasný charakter obrany si vyžaduje, aby sa jednotlivé štáty, príp. koalície okrem zabezpečenia vyššie uvedených požiadaviek obrany, sústredili aj na ochranu svojich ekonomických zdrojov pred napadnutím zo strany protivníka, a súčasne využili všetky dostupné prostriedky na oslabenie ekonomickej sily protivníka. Vzájomné vzťahy obrany a ekonomiky sa ustavične vyvíjajú, prehlbujú a sú postupne stále užšie a previazanejšie. Aj preto si problematika obrany vyžaduje v súčasnej dobe neporovnateľne väčší záujem ako doposiaľ.

## Použitá literatúra:

1. BENČO, J. 2005. *Verejný sektor a verejné služby*. Kunovice : EPI. 2005. 186 s. ISBN 80-7314-063-2.

---

<sup>44</sup>LAŠČEK, L. 1999. Ekonomické zabezpečenie obrany štátu. In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR. 1999, č. 1, s. 40.

<sup>45</sup>ŠEFČÍK, V. 1999. *Ekonomika a obrana štátu*. Praha : Ministerstvo obrany Českej republiky. 1999. 206 s. ISBN 80-7278-014-X.

2. BENČO, J. 2006. *Ekonomika a manažment verejnej správy*. Trenčín : FSEVTnUAD. 2006. 319 s. ISBN 80-8075-119-6.
3. BENČO, J., LAŠČEK, L. 2002. *Verejný sektor*. Liptovský Mikuláš : Vojenská akadémia v Liptovskom Mikuláši. 2002. 136 s. ISBN 80-8040-172-1.
4. CINGEL, J. 2006. Bojové skupiny, vojenský nástroj Európskej únie. In *Euro Atlantic Quarterly*, 2006, roč. 1, č. 3, s. 16-17. ISSN 1336-8761.
5. HITCH, Ch. J., MCKEAN, R. N. 1960. *The Economics in the Nuclear Age*. New York : Atheneum. 1986. ISBN 0-689-70094-6.
6. IVANČÍK, R. 2009. Ekonomika a obrana. In *Obrana*, 2009, roč. 17, č. 10, s. 36-37. Reg. číslo 412/08.
7. IVANČÍK, R., KELEMEN, M. 2010. *Obrana štátu: Ekonomika, plánovanie a financovanie obrany*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2010. 257 s. ISBN 978-80-8040-410-9.
8. JACKSON, P. M., BROWN, C. V. 2003. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Eurolex Bohemia. 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.
9. JACKSON, P. M., BROWN, C. V. 2003. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Eurolex Bohemia. 2003. 733 s. ISBN 80-86432-09-2.
10. JOHNSON, D. B. 1997. *Teória verejnej voľby*. Bratislava : SOFA. 1997. 353 s. ISBN 80-85752-43-3.
11. KANTER, H. 1984. Defense Economics 1776 – 1983. In *Armed Forces and Society*, 1984, roč. 10, č. 3, s. 516.
12. KENNEDY, G. 1983. *Defence Economics*. Londýn : Duckworth. 1983. 260 s. ISBN 0-080-63237-5.
13. LAŠČEK, L. 1999. Ekonomické zabezpečenie obrany štátu. In *Spoločnosť, armáda, osobnosť*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR. 1999, č. 1, s. 40.
14. LIPTÁK, J. 1999. *Verejné financie*. Bratislava : Súvaha. 1999. 257 s. ISBN 80-88727-21-9.
15. LISÝ, J. a kolektív. 2007. *Ekonomía v novej ekonomike*. Bratislava : IURA EDITION. 2007. 639 s. ISBN 978-80-8078-164-4.
16. MEDVEĎ, J. - NEMEC, J. A KOL.: *Verejné financie*. Bratislava: Sprint dva, 2011, ISBN 80-89393-46-6.
17. MEDVEĎ, J., NEMEC, J. 2007. *Základy verejných financií*. Bratislava : Sprint. 2007. 270 s. ISBN 978-80-89085-84-2.
18. MEDVEĎ, J., NEMEC, J., ORVISKÁ, M., ZIMKOVÁ, E. 2005. *Verejné financie*. Bratislava : Sprint. 2005. 462 s. ISBN 80-89085-32-2.
19. MERIČKOVÁ, B. 2007. Funkcie a rozsah verejných financií. In *Verejné financie*. Bratislava : Sprint. 2007. s. ISBN 978-80-89085-84-2
20. NEUBAUEROVÁ, E. a kol. 2001. *Teórie vo verejných financiách*. Bratislava : Ekonóm. 2001. 155 s. ISBN 80-225-1391-1.
21. NOVÁK, L. a kol. *Krízové plánovanie*. 2005. Žilina : Žilinská univerzita. 2005. 208 s. ISBN 80-8070-391-4.
22. ODEHNAL, L. Ekonomika obrany štátu. 1998. In *Ekonomika obrany štátu, Vybrané kapitoly*. Brno : Univerzita obrany v Brne. 1998. 325 s. ISBN 80-85960-06-00.

23. OCHRANA, F. 2001. *Veřejný sektor a efektivní rozhodování*. Praha : Management Press. 2001. 246 s. ISBN 80-7261-018-X.
24. OCHRANA, F. 2006. Metodologická poznámka k teorii ekonomiky obrany státu. In *Vojenské rozhledy*, 2006, roč. 15, č. 3, s. 5-24. ISSN 1210-3292.
25. OLEJNÍČEK, A. 2006. Nové jevy v ekonomice obrany po rozpadnutí bipolarity. In *Vojenské rozhledy*, 2006, roč. 15, č. 3, s. 5-24. ISSN 1210-3292.
26. SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. 1992. *Ekonomía I*. Bratislava : Bradlo. 1992. 425 s. ISBN 80-7127-030-X.
27. SAMUELSON, P.A. – NORDHAUS, W.D. 1992. *Ekonomía II*. Bratislava: Bradlo. 1992. 555 s. ISBN 80-7127-031-8.
28. SIVÁK, R. a kol. 2007. *Verejné financie*. Bratislava : Iura Edition. 2007. 316 s. ISBN 978-80-8078-094-4.
29. SMITH, A. 2001. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha : Liberální institut. 2001. 986 s. ISBN 80-86389-15-4.
30. SMITH, A. 2001. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha : Liberální institut. 2001. 986 s. ISBN 80-86389-15-4.
31. STIGLITZ, J. E. 1997. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha : Grada Publishing. 1997. 664 s. ISBN 80-7169-454-1.
32. STRECKOVÁ, Y. 1998. *Teorie veřejného sektoru*. Brno : Masarykova univerzita. 1998. 181 s. ISBN 80-2101-737-6.
33. ŠEFČÍK, V. 1999. *Ekonomika a obrana státu*. Praha : Ministerstvo obrany České republiky. 1999. 206 s. ISBN 80-7278-014-X.
34. ŠTANCL, L. 2006. Aktuální problémy teorie ekonomiky obrany státu na počátku 21. století. In *Vojenské rozhledy*, 2006, roč. 15, č. 3, s. 5-24. ISSN 1210-3292.
35. Zákon č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

## Konvergencia inovačného outputu v EÚ

Paula Puškárová

### Abstrakt

*Cieľom predkladanej práce je poskytnúť teoretický a dátovo-analytický prehľad o inovačnom outpute v Európskej únii. V prvej časti jadra práce sa autorka venuje výlučne teoretickej báze inovačného procesu a miestu inovačného outputu v ňom. Druhá a tretia časť jadra práce sa zameriavajú na analýzu vybraného identifikátora inovačnej aktivity v Európskej únii. Štvrtá časť aplikuje postupy z druhej časti na sui generis región Viedeň - Bratislava. Záverečná časť konkluduje kľúčové myšlienky tejto práce.*

*Kľúčové slová: inovačný proces, inovačný output, konvergenčná krivka, sui generis región.*

### Abstract

*The aim of this paper is to provide theoretical and data-analyzing overview of the innovation output in the European Union. In the first part of its core, the author devotes exclusively to theoretical basis for exploration of the innovation process and innovation output status in it. In the second and third part of its core, the paper focuses on analysis of selected indicator of innovation activity in the EU. The fourth part of the paper applies methods used in its second part to the environment of the sui generis region Vienna – Bratislava. The very last part concludes the key ideas of the paper.*

*Key words: innovation process, innovation output, convergence curve, sui generis region*

JEL klasifikácia: O3

### Úvod

Inovačný output predstavuje jedno z najcitlivejších aktív spoločnosti. Keďže je nositeľom konkurenčnej výhody a výsledkom nemalých investícií finančných i fyzických, jeho ochrana (a to ochrana všetkých jeho komponentov i celého procesu vzniku) stojí medzi najstrategickejšími prioritami každej firmy. Súčasná legislatíva, ako i samotná podstata inovácie ako nehmotného aktíva nie je uspôsobená pokryť všetky aspekty vlastníckymi právami. Odborná literatúra rozkladá hodnotu inovácie až na tri časti – časť krytú patentom, časť predávanú na trhu (potenciálne nekrytú patentom) a zložku (najdôležitejšiu), ktorá je neodlučiteľná od svojej fyzickej a sociálnej podstaty, t.j. od ľudského (prípadne intelektuálneho) kapitálu, ako i od sociálneho kapitálu (Lundvall 1994).

Meranie inovačného outputu je teda strategickým štatistickým zisťovaním pre sledovanie efektivity inovačnej politiky, a to na národnej, regionálnej, sektorálnej či individuálnej úrovni. Predkladaná práca pracuje s indikátorom inovačného outputu harmonizovaným v EÚ (počtom registrovaných žiadostí o EPO patentovanie) a dostupným prostredníctvom databáz EUROSTAT. Na základe takto získaných podkladových údajov práca indikuje vývoj inovačnej aktivity v celej EÚ.

### **Pozícia inovačného outputu v teoretických koncepciách inovačného procesu**

Inovačné politiky môžu byť klasifikované ako orientované na stranu dopytu (*demand-side oriented*) alebo orientované na stranu ponuky (*supply-side oriented*). Podobne, teórie inovačného procesu môžeme rozdeliť na *lineárne* alebo *systémovo-orientované* (Edquist a Hommen 1999, s. 63-64). Medzi týmito dvoma klasifikáciami môžeme nájsť významné paralely a logické prepojenia. Na jednej strane lineárne pohľady na inovačný proces podporujú orientáciu inovačnej politiky na stranu ponuky. Na strane druhej systémová inovácia poskytuje lepšiu perspektívu pre dopytovo-orientovanú inováciu, a to v kontexte teórie i politiky.

Tzv. lineárny model inovácie bol všeobecne akceptovaný už od Schumpeterovej teoretickej koncepcie, t.j. od druhej svetovej vojny (Kline, Rosenberg 1986, s. 278).

**Graf 1 Lineárny model inovačného procesu**



**Zdroj: vlastné spracovanie**

Lineárny pohľad na inovačný proces znamená, že „veda vedie k technológii a technológia uspokojuje trhové potreby“ (Gibbons a kol. 1996, s. 51). V tomto modeli predstavuje inovácia produkt technológiou tlačených alebo trhom ťahaných procesov. Inovačný output v tomto modeli nájdeme inkorporovaný vo výslednej trhovej ponuke.

Voči tomuto klasickému lineárnemu modelu bola v pomerne krátkom čase vznesená kritika najmä zo strany prívržencov tzv. „*evolučnej ekonomickej teórie*“, niekedy označovanej aj ako *neoschumpeteriánska škola* (Dosi a kol. 1988, Freeman 1994). Ich kritika bola formulovaná najmä v téze, že „*Inovácia je interaktívny proces*“. V kontradikcii k lineárnemu modelu, ktorý nepriznáva procesu vzniku inovácií existenciu slučiek spätnej väzby, ako i prehliada niektoré druhy znalostných informácií, je inovačný proces chápaný ako súbor interakčných a interdependentných vzťahov medzi jednotlivými subjektmi inovačného procesu.

**Graf 2 Interakčný model inovačného procesu**



**Zdroj:** vlastné spracovanie

Absencia slučiek spätnej väzby v tomto kontexte znamená, že „upstreamové“ aktivity, ako napr. R&D, nemôžu získať žiadnu, resp. len veľmi obmedzenú spätnú väzbu od konečného článku reťazca, t.j. od spotrebiteľskej komunity.

Tento model rovnako ráta aj s „nižšími formami“ inovácie ako napr. organizačné alebo produkčné know-how, ktoré boli v lineárnom modeli výrazne podceňované (Rosenberg 1976). Týmto interakčným modelom sa vznik inovácie preformuloval na proces interaktívneho učenia („interactive learning“) medzi firmami a číro vedecko-výskumným prostredím, v rámci firiem viacerých sektorov, medzi firmami a spotrebiteľmi a medzi firmami a širšou inštitucionálnou obcou (napr. Lundvall 1992).

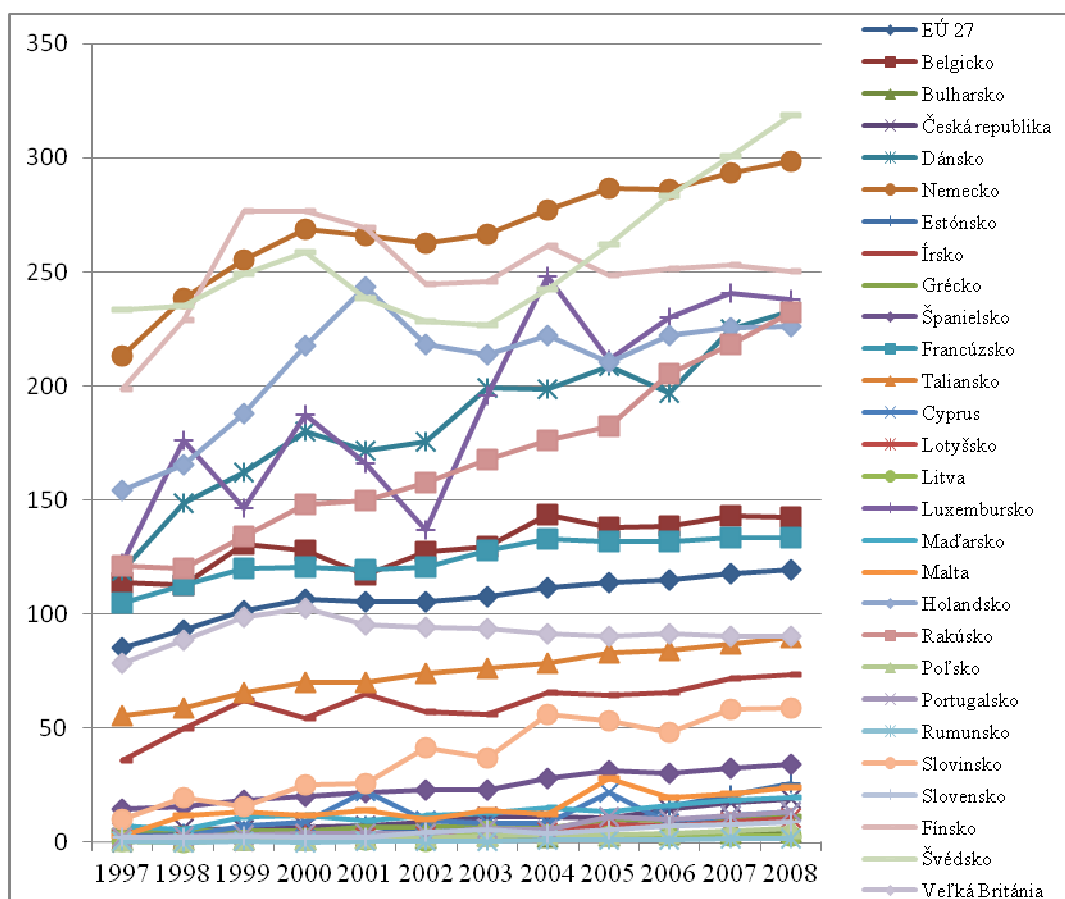
Inovačný output v interakčnom modeli sa rozkladá na zložky obsiahnuté v jednotlivých častiach procesu – intelektuálna zložka vo vede a výskume, fyzická zložka chránená patentom v technologickej časti procesu a zložka inkorporovaná do trhovej ponuky, ktorá nebýva chránená patentom.



## Konvergencia inovačného outputu v EÚ

Pri skúmaní databázy EUROSTAT sme zosumarizovali tento dlhodobý vývoj patentovej aktivity v rámci členských krajín EÚ (Graf 3).

**Graf 3 Vývoj objemu registrovaných žiadostí o EPO patentovanie v EÚ (počet/1 mil. obyv.)**



Zdroj: databáza EUROSTAT

Z uvedeného grafu vyplýva, že v objeme registrovaných patentov patria severské štáty EÚ jednoznačne medzi inovačných lídrov (*innovation leaders*), keď ich inovačný output v celkovom objeme vysoko prevyšuje priemer EÚ. Konvergenciu za celé sledované obdobie registrujeme len medzi Dánskom a Fínskom. Švédsko si od roku 2003 začalo budovať náskok v objeme inovačného outputu.

V skupine prvotných členských štátov EÚ potvrdzuje dátová analýza podobný vývoj ako pri skúmaní indikátora objemu inovačných výdavkov. Medzi inovačných lídrov sa jednoznačne radí Nemecko, dobiehané Rakúskom (v zmysle konvergenie „*catch-up*“ Albera a Standinga 2000). Medzi krajinami BENELUXu deklarujeme za sledované obdobie značnú

divergenciu – kým Belgicko kopíruje s Francúzskom takmer presne krivku priemerného outputu inovačnej aktivity EÚ pohybujúc sa tesne nad týmto priemerom (priemer zhora obližujúci inovátori), Holandsko si od roku 2002 udržuje takmer stabilnú hladinu inovačného outputu, kým Luxembursko za sledované obdobie podľa dát EUROSTAT registruje značne labilný, „skáčuci“ trend vývoja žiadostí o EPO patentovanie. Belgicko i Luxembursko patria jednoznačne medzi inovačných lídrov. Zo zakladateľov EHS (Európskeho hospodárskeho spoločenstva) jediné podpriemerné výsledky dosahuje podľa predpokladov Taliansko, ktoré v tomto smere (kopírujúc krivku priemerného vývoja) opäť konverguje s krajinami južnej EÚ. Rakúsko sa opäť ako jediné zo všetkých súčasných krajín EÚ za sledované obdobie vďaka výraznému navýšeniu objemu patentovania dostalo zo skupiny „priemer zhora obližujúcich“ štátov medzi skupinu jednoznačných inovačných lídrov.

V skupine štátov južnej EÚ dosahujú Portugalsko a Grécko suverénne najnižšie výsledky v objeme inovačného produktu. Ich súbežný vývoj v tomto indikátore kopíruje približne v trojnásobnej výške Španielsko. Inovačný líder tejto skupiny – Taliansko kopíruje vývoj ostatných krajín a teda aj priemeru EÚ v približne trojnásobnom objeme inovačného produktu ako Španielsko.

Do roku 2000 „priemer zdola obližujúca“ Veľká Británia registruje od tohto roku klesajúci objem inovačného produktu a registruje silnú konvergenciu najmä s rastúcim objemom Talianska, ale i Írska.

„Nové“ členské krajiny EÚ s výnimkou Slovinska vo svojich extrémne nízkych hodnotách inovačného outputu konvergujú a radia sa za celé skúmané obdobie medzi inovačných nasledovníkov (*innovation followers*). Slovinsko ako jediné z tejto skupiny od roku 2001 registruje konvergenciu voči priemeru EÚ, napriek tomu sa nachádza len zhruba na polovici priemerného outputu inovačnej aktivity EÚ.

Celkovo môžeme zhodnotiť vývoj inovačného produktu v EÚ za obdobie 1997 – 2007 v dvoch smeroch: medzi inovačnými nasledovníkmi a priemernými inovátormi prevažuje silná korelácia vývoja (výnimka Veľká Británia), medzi inovačnými lídrami konvergencia (výnimka Švédsko).

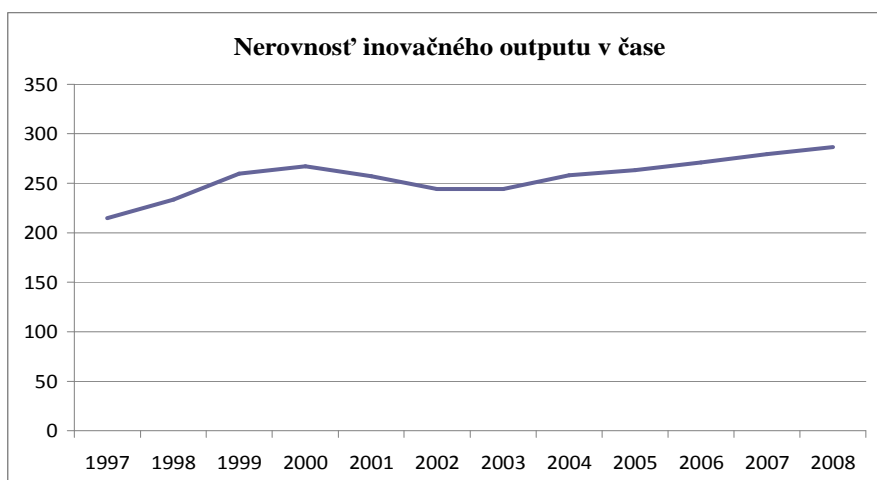
### **Konvergenčná krivka inovačného outputu v EÚ**

Konvergenčné krivky sú krivky, ktoré reprezentujú podľa nášho názoru časový vývoj rozpätia hodnôt istého parametra. Toto rozpätie môžeme nazvať aj nerovnosť podľa parametra. Týmto parametrom sa rozumie ľubovoľný používaný identifikátor výkonnosti dvoch krajín, zoskupení krajín, príp. spoločenských skupín a pod.

Vzhľadom na množstvo endogénnych, no najmä exogénnych faktorov, ktoré ovplyvňujú konvergenciu medzi dvoma subjektmi, nemajú konvergenčné krivky ustálenú podobu. Podstata konvergenčnej krivky ako závislosti nerovnosti od času indikuje jej typickú črtu – negatívny klon. Konkrétne podobu nadobúda konvergenčná krivka až pri svojej ad hoc konštrukcii. Konvergenčná krivka teda podľa nášho chápania predstavuje celý súbor kriviek, ktoré na základe empirických dát nadobúdajú podobu hyperboly, paraboly, priamky, príp. krivky nepravidelného tvaru.

V tejto práci teda kľúčovú úlohu zohráva parameter inovačného outputu. Vzhľadom na náš výskumný kontext EÚ sme aj nerovnosť merali ako rozpätie hodnôt v tomto parametri v 27 členských krajinách. V odbornej literatúre sú viaceré zaužívané metódy merania nerovnosti. My sme si zvolili pre jeho jednoduchosť a prehľadnosť tzv. decilové meranie nerovnosti. Decilové meranie nerovnosti spočíva v porovnaní hodnôt medzi horným a dolným decilom rozpätia hodnôt parametra v skúmanej skupine. Aplikujúc teda túto metódu výpočtu nerovnosti na EÚ sme si stanovili horný a dolný decil – pre 27 členských krajín tvorí 10 % 2,7 štátu. Pre zjednodušenie práce sme zaokrúhlili a zvolili si teda, že horný a dolný decil v kontexte EÚ budú predstavovať hodnoty troch najvýkonnejších a troch najmenej výkonných krajín v parametri. Časové rady týchto hodnôt sme potom preniesli v ich priemeroch do grafu konvergenčnej krivky. Prirodzene, skupina troch najvýkonnejších i najmenej výkonných krajín nie je stála a v priebehu času sa jej predstavitelia menili.

**Graf 4 Konvergenčná krivka inovačného outputu v EÚ v rokoch 1997-2008**



**Zdroj:** vlastné spracovanie

Z vypracovaného grafu vyplýva, že napriek istej fáze konvergenencie medzi EÚ krajinami v prvých troch rokoch 21. storočia, v otázke inovačného outputu sa nastúpený trend

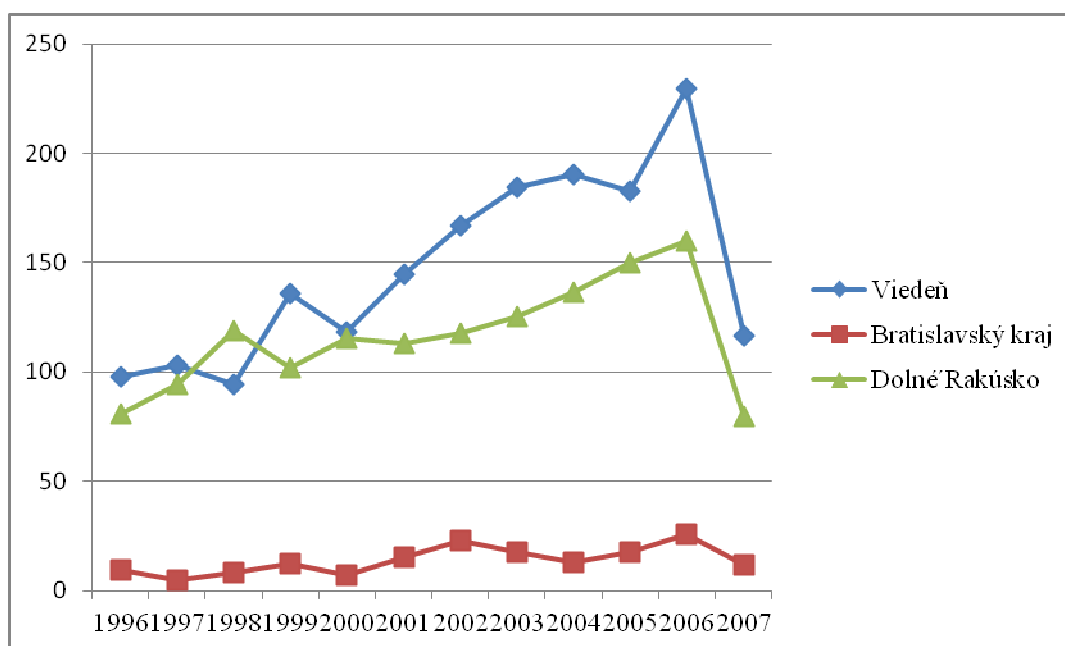
konvergenzie po rozšíreniach 2004 a 2007 výrazne narušil a jeho odstránenie momentálne je len náročné predvídať v dohľadnej dobe. Konvergenčná krivka inovačného outputu v skúmanom období je teda dominantne krivkou divergenčnou.

### Inovačný output sui generis regiónu Viedeň - Bratislava

Vzhľadom na postupujúcu integráciu a tlaky na regionalizáciu EÚ je pre nás kľúčový prístup k inováciám v rámci Únie interregionálny. Špeciálne v súlade so zameraním mojej dizertačnej práce a skúmaním interakcie v susediacich regiónoch Rakúska a Slovenska je dôležité hľadať potenciál tejto interakcie aj v inovačnej aktivite a inovačnom outpute.

V nadväznosti na vyššie spomenuté empirické a teoretické podložie si zároveň dovoľujeme vysloviť hypotézu, že Bratislava vzhľadom na výrazne inovačne aktivizujúcu sa Viedeň, resp. Rakúsko má veľkú šancu na rast inovačnej aktivity. Geografická blízkosť hlavných miest (ide o geograficky najbližšie metropoly v EÚ), používanie rovnakej meny, technologická príbuznosť v rámci EÚ dokumentovaná sektorovou štruktúrou charakteristickou pre stredoeurópske metropoly, ako i rastúcim dopytom dokumentovaným hustotou osídlenia v Bratislave a Viedni poskytujú presvedčivé dôkazy tohto hypotetického vývoja.

**Graf 4 Inovačná aktivita meraná objemom žiadostí o EPO patentovanie vo vybraných regiónoch Rakúska a Slovenska (počet/mil. obyv.)**



Zdroj: databáza EUROSTAT

Inovačný output meraný vybraným identifikátorom deklaruje Graf 4. Predkladaný graf dokazuje, že napriek rovnakému množstvu inovačných výdavkov v Bratislavskom kraji a v regióne Dolného Rakúska (roky 2004 a 2006-2007) v Dolnom Rakúsku bolo v roku 2004 podaných 136,654 žiadostí na milión obyvateľov, kým v Bratislavskom kraji len 12,821. Podobne v rokoch 2006 a 2007 bolo v Dolnom Rakúsku podaných až o 6,16-krát a 6,76-krát viac žiadostí o patent ako v Bratislavskom kraji. Táto výrazná odlišnosť sa ešte väčšmi zostruje vzhľadom na lokálny dopyt oboch regiónov – v Bratislavskom kraji je hustota osídlenia výrazne vyššia ako v Dolnom Rakúsku, kde chýbajú veľké mestá. Dôvod tejto výraznej disparity môže tkvieť v celom rade odlišností – v administratívnych a legislatívnych rámcoch inovačného procesu, v ľudských zdrojoch (laxnosti v aktivite, dostupnosti, kvantite a kvalite ľudského kapitálu, akademickej výchove k schopnosti pretransformovať vzdelanie na inováciu), lokálnom dopyte, a pod. Tieto príčiny budú overované a zhrnuté spolu s chýbajúcimi relevantnými detailnejšími štatistikami v priebehu primárneho zberu dát, ktorého výsledky budú zverejnené v mojej dizertačnej práci.

## Záver

V predkladanej práci uvádzame komparatívnu empirickú analýzu vývoja inovačného outputu v EÚ, a to na úrovni členských štátov, ako i na úrovni NUTS II regiónov v sui generis regióne Viedeň - Bratislava. Táto dátová analýza doplnená o teoretické podložie inovačného procesu a najmä miesta inovačného outputu v ňom pripravuje nevyhnutné podklady pre regresnú analýzu vplyvu globalizácie a implicitne súčasnej krízy (ktorú skúmame v rámci robustnosti regresie globalizačných koeficientov KOF) na vývojový trend inovácií v EÚ. Ekonomický význam a hodnota nehmotných aktív v podobe inovácií totiž predstavuje jeden zo základných pilierov pozitívneho vývoja v EÚ.

## Použitá literatúra:

1. DOSI, G., FREEMAN, C., NELSON, R., SILVERBERG, G. a SOETE, L. (Eds) (1988): *Technical Change and Economic Theory*. Pinter, Londýn.
2. EDQUIST, C. a HOMMEN, L. (1999): *Systems of innovation: theory and policy for the demand side*. In: *Technology in society*, č. 21, s. 63-79.
3. FREEMAN, C. (1994): *Critical survey: the economics of technical change*. In: *Camb. J. Econ.* č. 18, s. 463-512.
4. GIBBONS, M. a kol (1994): *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.
5. LUNDEVALL, B. A. (Ed) (1992): *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. Pinter, Londýn.

6. LUNDVALL, B. A. (1994): The learning economy: challenges to economic theory and policy. Práca prezentovaná na Konferencii EAEPE, október, Kodaň.
7. KLINE, S.J., ROSENBERG, N. (1986): An overview of innovation. In: LANDAU, R., ROSENBERG, N. (eds): The positive sum strategy. Washington: National
8. ROSENBERG, N. (1976): Perspectives on Technology. Cambridge University Press, Cambridge.

## Stretnutie redaktorov slovenských politologických časopisov

*Radoslav Štefančík*

Slovenská politológia si v novom miléniu zapísala začiatok tretieho decénia svojej existencie. Dve desaťročia procesu zakladania a etablovania vedy o politike prirodzene navodzuje otázku, kde sa táto vedecká a akademická disciplína v podmienkach Slovenska momentálne nachádza. Určite by sme mohli viesť diskusiu o ukazovateľoch kvality vedeckých prác. Z bežného pohľadu na publikačné výstupy pracovníkov politologických katedier vyplýva, že politológovia a pracovníci príbuzných odborov s obľubou publikujú v rôznych typoch zborníkov – konferenčných, nekonferenčných, monotematických alebo tematicky diametrálne odlišných. Hoci takmer vo všetkých podobných výstupoch sú uvedené aj mená recenzentov (často minimálne po habilitácii), nedostatočná obsahová úroveň niektorých príspevkov prezrádza len formálne splnenie podmienky posúdenia textov bez skutočnej spätnej väzby medzi autorom a vydavateľom, resp. autorom a editorom.

Na rozdiel od konferenčných príspevkov počet publikovaných článkov v impaktovaných alebo aspoň v recenzovaných vedeckých časopisoch zaostáva za očakávaným a želateľným stavom. Skutočná veda je však založená práve na publikáciách, ktoré prejdú dôkladným anonymným recenzným konaním s cieľom motivovať autora k skvalitneniu ponúknutého textu, prípadne zabrániť publikovaniu článkov s vecnými i formálnymi nedostatkami. Spätná väzba je alfou a omegou každej kvalitnej publikácie bez ohľadu na to, či ide o autora z radov doktorandov alebo profesorov s praxou niekoľkých desiatok rokov. Práve vedecké časopisy ponúkajú priestor, v ktorom sa autor môže posúvať dopredu, potvrdzuje vždy znovu a znovu vlastnú odbornosť, dozvedá sa o svojich prednostiach i nedostatkoch, v posudkoch anonymných oponentov nachádza podnetnú inšpiráciu. Zvyšovaním odbornosti autorov sa zvyšuje aj úroveň časopisu. Každý vydavateľ má prirodzenú ambíciu, aby jeho časopis patril k najlepším, medzi inými autormi uznávaným a v medzinárodných databázach registrovaným periodikám. Obdobie od vzniku vedeckého časopisu, cez jeho etablovanie na národnej a akceptáciu na medzinárodnej úrovni je však zdĺhavým procesom. Nie každý časopis sa hneď od začiatku usiluje zodpovedne plniť kritériá kvalitného periodika. V našich podmienkach formovania vedy o politike sa vedecké časopisy nezdarujú byť v najlepšej kondícii: objavuje sa nejasná a nezrelá profilácia, celkovo stredná kvalita publikovaných materiálov, nepravidelné vychádzania jednotlivých čísiel, nedodržovanie pravidiel činnosti redakčnej rady, absencia redakčných štatútov, malá profesionalizácia redakčnej práce a pod.

S cieľom zreteľne identifikovať a zároveň aj eliminovať vyššie uvedené problémy sa 27. októbra 2011 v priestoroch Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave uskutočnilo prvé stretnutie redaktorov štyroch slovenských politologických časopisov. Stretnutie zorganizovala Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku pri SAV v spolupráci s Ústavom politických vied Slovenskej akadémie vied. Na stretnutí sa zúčastnili zástupcovia redakcií a redakčných rád časopisov: *Politické vedy: časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá* (vydavateľ Fakulta medzinárodných vzťahov a politických vied UMB v Banskej Bystrici), *Studia Politica Slovaca: časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy* (vydavateľ Ústav politických vied SAV v Bratislave), *Almanach: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* (vydavateľ Fakulta medzinárodných vzťahov EÚ v Bratislave) a *Slovenská politologická revue = Slovak Journal for Political Sciences: revue pre politický a občiansky život* (vydavateľ Inštitút sociálnych vied UCM v Trnave).

Na stretnutí si zástupcovia redakcií alebo redakčných rád vymenili informácie o obsahovom zameraní a koncepcií časopisov, spôsobe financovania, distribúcii, periodicite, marketingu, indexovaní, autoroch i čitateľoch a redakčnej práci – spôsobe posúdenia, komunikácie s autormi, o ťažiskových bodoch recenzných posudkov a pod. Pri všetkých časopisoch sa ukázalo, že redakčné rady nemajú špeciálne určený pracovný tím, ktorý by sa zaoberal len vydávaním časopisu a práca v redakcii je vykonávaná popri množstve ďalších vedeckých alebo akademických povinnostiach na univerzitách alebo v SAV.

Stretnutie potvrdilo záujem diskutovať o pretrvávajúcych problémoch slovenskej politológie a jej jednotlivých subdisciplín. Rovnako bola vyjadrená ambícia zlepšovaním kvality jednotlivých časopisov pozdvihnúť renomé tejto akademickej i vedeckej disciplíny. Obraz slovenskej vedy o politike vo verejnosti sa predsa nemôže odvodzovať od mediálnych výstupov politických komentátorov. Všetci účastníci zhodne konštatovali, že vzájomná konkurencia politologických časopisov nie je problémom. Naopak, výmena redakčných skúseností môže pomôcť všetkým redakciám v procese skvalitňovania redakčnej práce. Problémom nie je ani vyšší počet politologických časopisov, ktorý je v súčasnosti dosiahovaný akceptáciou elektronických foriem časopisov bez dostatočných zdrojov na vydávanie printových verzií. Prípadný nedostatok textov ponúkaných od slovenských autorov je nahrádzaný (často mladými) autormi pôvodom z Českej republiky (prípade z iných štátov strednej Európy), kde sa už v posudzovaní publikačnej činnosti rozlišuje medzi konferenčnými príspevkami a vedeckými článkami publikovanými v recenzovaných časopisoch.



Z diskusie vyplynula ambícia jednotlivých redakcií registrovať časopisy v databázach karentovaných, resp. impaktovaných periodík. Tento proces je náročný, vyžaduje si najskôr odstránenie existujúcich nedostatkov a samozrejme prijímanie rukopisov od vedeckých autorít uznávaných minimálne na národnej úrovni. V tejto súvislosti zástupcovia redakcií pozitívne vyhodnotili príklad Českej republiky, kde bol vytvorený zoznam neimpaktovaných recenzovaných časopisov, čím tieto vedecké časopisy získali na vážnosti a zároveň sa odlíšili od iných typov periodík. Zástupcovia redakcií vyslovili záujem podporiť obdobný postup pri posudzovaní kvalitných periodík aj v prípade Slovenskej republiky.

Počas rokovania bol vyslovený záujem stretávať sa v takejto neformálnej rovine pravidelne, minimálne raz do roka, prípadne v spolupráci so Slovenskou spoločnosťou pre regionálnu politiku a jednotlivými vydavateľmi – katedrami, resp. fakultami – rozšíriť rady pozvaných účastníkov aj o zástupcov pracovísk z krajín strednej Európy.

**Karol R. SORBY: *Jún 1967. Šesť dní, ktoré zmenili Blízky východ.*  
Bratislava, Slovak Academic Press 2010, (519 s.)  
ISBN: 978-80-8095-065-1**

*Jan Wanner*

V loňském roce vyšla na Slovensku obsáhlá monografie doc. PhDr. Karola R. Sorbyho, DrSc., pod názvem *Jún 1967. Šesť dní, ktoré zmenili Blízky východ*. Karol Sorby je u naší zainteresované veřejnosti i mezi odborníky už dlouho respektován jako na slovo vzatý specialista na moderní a soudobé dějiny arabského světa a celého regionu Blízkého a Středního východu. Je autorem několika monografií, mezi nimiž připomeňme zejména knihu *Egyptská revoluce 1952, Suez 1956* nebo *Arabský východ 1945 – 1958*. Tato kniha vlastně navazuje na zevrubnou analýzu o „suezské krizi“, tedy události, jež v éře „studené války“ znamenala definitivní odchod klasického (britského a francouzského) kolonialismu ze scény a nástup Spojených států, které se v této části světa natrvalo usadily a střetávaly se Sovětským svazem a jeho spojenci. Recenzovaná monografie v širokém kontextuálním pojetí mapuje vývoj mezinárodních vztahů ve vztahu k Blízkému východu v letech 1957 – 1967.

Dílo K. Sorbyho, předního slovenského arabisty a historika nabízí čtenářům široce koncipovaný pohled na mezinárodní vztahy na Blízkém východě v průběhu jedenácti let, kdy se tato oblast stala jedním z vedlejších bojišť studené války. Autor přitom analyzuje i politický a společenský vývoj v arabských zemích, včetně meziarabských vztahů. Hlavní pozornost nicméně věnuje dlouhodobě neřešenému arabsko-izraelskému konfliktu, který vyústil v šestidenní válku v červnu 1967. Rozsáhlé následky tohoto střetnutí pak zásadním způsobem ovlivnily další vývoj v celé oblasti. Válka totiž znamenala praktický konec vize egyptského prezidenta Násira o dosažení arabské jednoty a vytvoření regionální arabské velmoci, která by mohla být důstojným hráčem na mezinárodní politické scéně. Sorby vykresluje na základě arabských, západních ruských i izraelských zdrojů nejen diplomatické manévrování a politické intriky, ale také silné osobnosti se všemi jejich falešnými představami a omyly, které měly nemalý vliv na průběh tohoto osudového konfliktu.

Text je rozčleněn do šesti kapitol přibližujících jednotlivé fáze procesu, jenž po suezské krizi 1956 vedl po jedenácti letech k nové, ještě rozsáhlejší konfrontaci Arabů s Izraelci. Zatímco se první kapitola věnuje Blízkému východu jako objektu velmocenské politiky s důrazem na postupné pronikání Sovětského svazu na Blízký východ, druhá kapitola analyzuje zejména meziarabské vztahy po suezské krizi. Sorby tu věnuje patřičnou pozornost

nejen známým ideologickým a společenským rozporům mezi arabskými zeměmi, ale také jejich dopadu na celkovou akceschopnost Ligy arabských států. Jednou z hlavních rozepří byl přitom nepochybně právě izraelský faktor, který arabské režimy více rozděloval, než sjednocoval, navzdory vcelku jednotnému cítění arabských mas.

Třetí kapitola se proto zaměřuje na přerůstání palestinské otázky od pouhého problému uprchlíků k jedné z hlavních překážek realizace arabského sjednocovacího procesu. Dvě následující kapitoly jsou věnovány již klasickým otázkám spojujícím všechny publikace k událostem roku 1967, totiž diplomatické předeře a vlastnímu průběhu bojů. Jediným nedostatkem je přílišná koncentrace pozornosti k bojům na egyptské frontě, která sice byla ze strategického hlediska rozhodující, důsledky územních ztrát na jordánské a syrské frontě však byly z dlouhodobé perspektivy politicky ještě ničivější než dočasná izraelská okupace Sinajského poloostrova.

Závěrečnou kapitolu věnuje autor arabské reflexi hledající příčiny katastrofální porážky Arabů. Správně přitom poukazuje na skutečnost, že kritický osten směřuje mnohem více proti chybám vojenského velení než proti chybným politickým kalkulacím politických garnitur. Rozsah přiznaných nedostatků přitom stejně nemohl ovlivnit skutečnost, že pokusy o odstranění následků prohry začaly od té chvíle za zcela nových, nevýhodnějších podmínek.

Práce je tak v řadě ohledů nejen materiálově objemná, ale první ohlasy potvrzují, že bude rovněž inspirativní pro další zpracování této problematiky, která zůstává jedním z klíčových témat moderních světových dějin. Text má navíc všechny potřebné technické atributy solidní vědecké práce (poznámkový aparát, seznam pramenů a literatury, rejstřík, mapky, fotografie), což spolu s přehledným a plynulým výkladem upoutá zaslouženou pozornost nejen odborné, ale i širší čtenářské obce. Hlavním přínosem je však souběžné sledování mocenských procesů v jejich globální, regionální, mezistátní i vnitropolitické interakci, což do značné míry redukuje jednostranné názorové deformace.

## **Informácie o autoroch**

***doc. PhDr. Karol R. Sorby, DrSc.***

Fakulta medzinárodných vzťahov  
Ekonomická univerzita Bratislava  
karol.sorby@euba.sk

***PhDr. Souleimanov Emil, Ph.D.***

Katedra ruských a východoevropských študií  
Institút mezinárodných študií  
Fakulta sociálnych vied  
University Karlovy v Praze  
arсланlik@yahoo.com

***Ing. Petra Holzerová***

Fakulta medzinárodných vzťahov  
Ekonomická univerzita Bratislava  
petra.holzerova@euba.sk

***Ing. Lubomír Kováčik***

lubomirkvck@gmail.com

***plukovník Ing. Radoslav Ivančík***

náčelník Odbor rozpočtu a financovania  
Generálny štáb Ozbrojených síl SR  
Bratislava  
radoslav.ivancik@gmail.com

***Ing. Paula Puškárová, DiS. art.***

Fakulta medzinárodných vzťahov  
Ekonomická univerzita Bratislava  
paula.puskarova@euba.sk

***PhDr. Radoslav Štefančík, MPol, Ph.D.***

Filozofická fakulta  
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave  
radolist@yahoo.de

***prof. PhDr. Jan WANNER, DrSc.***

Historický ústav  
Česká akademie věd

## Pokyny pre prispievateľov

**Názov príspevku**  
**(14b. Times New Roman - hrubé)**  
*Meno a priezvisko autora*  
**(12b. Times New Roman – hrubé, kurzíva)**

**Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)**

*Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)*

*Kľúčové slová: maximum šesť pojmov*

**1 Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)**

Text (12b. Times New Roman)

**2 Jadro článku**

Text článku (12b. Times New Roman) zarovnaný na pravý aj ľavý okraj, **nadpisy častí textu** (14b. Times New Roman, hrubé), **podnadpisy** (12b. Times New Roman, hrubé)

**Číslovanie podnadpisov:** 2.1, 2.2,...

**Riadkovanie:** 1,5

**Veľkosť strany:** B5 (18,2cm x 25,7cm)

**Okraje:** štandardné 2,5cm pre všetky strany

Bez hlavičiek a číslovania strán.

**Dĺžka príspevku:** minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu

**Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:**

**Tab. 1** Názov (10b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie na stred)

**Obr. 1** Názov

**Graf 1** Názov

Zarovnanie obrázkov a tabuliek na stred.

**3 Záver (14b. Times New Roman, hrubé)****Použitá literatúra**

Podľa príslušnej normy. Riadkovanie jednoduché, zarovnanie na oba okraje (12b. Times New Roman)

Alfabetické zoradenie referencií.

**Informácie o autorovi (12b. Times New Roman, Hrubé)**

Text (12b. Times New Roman), jednoduché riadkovanie (Meno vrátane titulov, meno inštitúcie a jej adresa, kontaktné informácie, mail

**ISSN 1337-0715**